

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัย เรื่องรูปแบบการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ของประชาชนจังหวัดกาญจนบุรี ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม รวบรวมเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยทำการศึกษาดังรายละเอียด ต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้
2. ป่าไม้และสถานการณ์การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดกาญจนบุรี
3. แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งในเรื่องการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้
 - 3.1 สาเหตุและที่มาของความขัดแย้ง
 - 3.2 ความพยายามของฝ่ายการเมือง
 - 3.3 ความพยายามของรัฐ
 - 3.4 ข้อเสนอแนะทางลดความขัดแย้ง
4. ทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องในการวิจัย
5. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างทฤษฎีทางสังคมศาสตร์
 - 5.1 ความหมายของทฤษฎี
 - 5.2 ที่มาของทฤษฎี
 - 5.3 ระดับของทฤษฎี
 - 5.4 วิธีการสร้างทฤษฎี
 - 5.5 วิธีการสร้างทฤษฎีในการวิจัยครั้งนี้
6. ตัวแปรและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้

1. ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต เพราะเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายไปมาก ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อ

ต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ ภูมิอากาศ ฯลฯ ทั้งนี้เพราะทุกฝ่ายให้ความสำคัญกับคำว่า “ป่า” เนื่องจากป่าเป็นหัวใจของสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ ดิน อากาศ การเรียนรู้เรื่องป่าไม้และแนวทางการอนุรักษ์น้ำ จะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เกิดความรักและหวงแหน ตลอดจนสามารถช่วยกันป้องกันการลดลงและพยายามทำให้มีพื้นที่เพิ่มขึ้น เพื่อให้ทรัพยากรป่าไม้คงเหลือเป็นมรดกอันล้ำค่าของประเทศชาติสืบไป การศึกษากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้อาจจะเป็นการอนุรักษ์หรือการปลูกป่า เราต้องเข้าใจประเภทของป่าไม้ที่มีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับการกระจายของฝน ระยะเวลาที่ฝนตก รวมทั้งปริมาณน้ำฝน ทำให้ป่าแต่ละแห่งมีความชุ่มชื้นต่างกัน ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ 1) ป่าประเภทที่ไม่ผลัดใบ (Evergreen) และ 2) ป่าประเภทที่ผลัดใบ (Deciduous) ผู้วิจัยได้รวบรวมรายละเอียดประเภทของป่าไม้ไว้เพื่อเป็นองค์ความรู้ในการจัดกิจกรรมตามโครงการ “รักษ์ป่า” ซึ่งเป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ของประชาชนจังหวัดกาญจนบุรี เพราะป่าไม้ในจังหวัดกาญจนบุรี โดยส่วนใหญ่จะเป็นป่าไม้ประเภทผลัดใบ ชนิดป่าเบญจพรรณ ป่าผลัดใบผสมหรือป่าเบญจพรรณ ที่จะคอยดูดซับ กักเก็บและชะลอการไหลของน้ำ โดยมีการแบ่งประเภทของป่าไม้นี้ดังนี้

1.1 ป่าประเภทที่ไม่ผลัด ใบประเภทนี้ให้ความเขียวชอุ่มตลอดปี เนื่องจากต้นไม้แทบทั้งหมดที่ขึ้นอยู่เป็นประเภทที่ไม่ผลัดใบ ความเขียวชอุ่มเป็นเพราะบริเวณป่าฝนตกมากและมีความชื้นมาก ป่าประเภทที่ไม่ผลัดใบก็มีอยู่มากในภาคใต้ ภาคตะวันออก ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ป่าชนิดสำคัญซึ่งจัดอยู่ในประเภทนี้ ได้แก่ 1) ป่าดงดิบ (Tropical Evergreen Forest or Rain Forest) ป่าดงดิบมีอยู่ทั่วไปในทุกภาคของประเทศ กระจายอยู่บริเวณที่มีความชุ่มชื้นมากๆ เช่น ตามหุบเขา ริมแม่น้ำลำธาร ห้วย แหล่งน้ำ และบนภูเขา ซึ่งสามารถแยกออกเป็นป่าดงดิบชนิดต่างๆ คือ ป่าดิบชื้น (Moist Evergreen Forest) เป็นป่ารกทึบ เขียวชอุ่มตลอดปี มีพันธุ์ไม้หลายร้อยชนิดขึ้นเบียดเสียดกันอยู่ มักจะพบกระจายตั้งแต่ความสูง 400-1,000 เมตร จากระดับน้ำทะเล ไม้สำคัญก็คือ ไม้ตระกูลยางต่างๆ เช่น ยางนา ยางเสียน ส่วน ไม้ชั้นรอง คือพวกไม้ก่อ เช่น ก่อไม้ ก่อเดือย ป่าดิบแล้ง (Dry Evergreen Forest) เป็นป่าที่อยู่ในพื้นที่ค่อนข้างราบ มีความชุ่มชื้นน้อย เช่น ในแถบภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 100-400 เมตร ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ มะค่า พะยอม ตะเคียน แดง กระบาก และตาเสือ ป่าดิบเขา (Hill Evergreen Forest)

ป่าชนิดนี้เกิดขึ้นในพื้นที่สูง ๆ หรือบนภูเขาตั้งแต่ 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเล ไม้ส่วนมากเป็นพวก Gymnosperm ได้แก่ พวกไม้ยืนและสนสามพันปี นอกจากนี้ยังมีไม้ตระกูลก้อขึ้นอยู่พวกไม้ชั้นสองรองลงมา ได้แก่ เป้ง สะเดาช้าง และขมิ้น 2) ป่าสนเขา (Pine Forest) ป่าสนเขามักปรากฏอยู่ตามภูเขาสูง ส่วนเป็นพื้นที่ซึ่งมีความสูงประมาณ 700 เมตรขึ้นไป จากระดับน้ำทะเลในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บางที่อาจปรากฏในพื้นที่สูง 200-300 เมตรจากระดับน้ำทะเลในภาคตะวันออกเฉียงใต้ ป่าสนเขามีลักษณะเป็นป่าโปร่ง ชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญของป่าชนิดนี้ คือ สนสองใบและสนสามใบ ส่วนไม้ชนิดอื่นที่ขึ้นอยู่ด้วย ได้แก่ พันธุ์ไม้ป่าดิบเขา เช่น ก่อชนิดต่าง ๆ หรือพันธุ์ไม้ป่าแดงบางชนิด คือ เต็ง รัง เหียง พลวง เป็นต้น 3) ป่าชายเลน (Mangrove Forest) บางที่เรียกว่า “ป่าเลนน้ำเค็ม” หรือป่าเลน มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น แต่ละชนิดมีรากค้ำและรากหายใจ ป่าชนิดนี้จะปรากฏอยู่ตามที่ดินเลนริมทะเล หรือบริเวณปากแม่น้ำใหญ่ ๆ ซึ่งมีน้ำเค็มท่วมถึง ในพื้นที่ภาคใต้นั้นมีอยู่ตามชายฝั่งทะเลทั้งสองด้าน ตามชายทะเลภาคตะวันออกเฉียงใต้ทุกจังหวัด แต่ที่มากที่สุดคือ บริเวณปากน้ำเวฬุ อำเภอลำลูกกา จังหวัดจันทบุรี พันธุ์ไม้ที่ขึ้นอยู่ตามป่าชายเลน ส่วนมากมักเป็นพันธุ์ไม้ขนาดเล็ก จะใช้ประโยชน์สำหรับการเผาถ่านและทำฟืน ไม้ชนิดที่สำคัญ คือ โกงกาง ประสัก ถั่วขาว ถั่วดำ โปร่ง ตะบูน แสมทะเล ลำพู และลำแพน ฯลฯ ส่วนไม้พื้นล่างเป็นพวกปรงทะเล เหงือกปลาหมอ หอยทะเล เป้ง เป็นต้น 4) ป่าพรุ (Swamp Forest) ป่าชนิดนี้ปรากฏในบริเวณที่มีน้ำจืดท่วมนาน ๆ ดินระบายน้ำไม่ดี ป่าพรุในภาคกลางมีลักษณะโปร่ง และมีต้นไม้ขึ้นอยู่ห่าง ๆ เช่น ครอเทียม สนุ่น จิก โกงบ้าน หวายน้ำ หวายโปร่ง ระกำ อ้อ และแฉม ในภาคใต้ ป่าพรุมีขึ้นอยู่ตามบริเวณที่มีน้ำขังตลอดปี ดินเป็นพีท ซึ่งเป็นซากพืชผุสลายทับถมกันเป็นเวลานาน ป่าพรุแบ่งออกได้ 2 ลักษณะ คือ ตามบริเวณซึ่งพรุน้ำกร่อยใกล้ชายทะเล ต้นเสม็ดจะขึ้นอยู่หนาแน่น พื้นที่ป่ามีต้นกอกชนิดต่าง ๆ เรียก “ป่าพรุเสม็ด” หรือ “ป่าเสม็ด” อีกลักษณะเป็นป่าที่มีพันธุ์ไม้ต่าง ๆ มากชนิดปะปนกัน ชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญของป่าพรุ ได้แก่ อินทนิล น้ำหว่า จิก โสภน้ำ กระทุ้งน้ำ ก้นเกรา โง้งจันกะทังหัน ไม้พื้นล่าง ประกอบด้วยหวาย ตะค้าทอง หมาแดง และหมากรอกชนิดต่าง ๆ 5) ป่าชายหาด (Beach Forest) เป็นป่าโปร่งไม้ผลัดใบ ขึ้นอยู่ตามบริเวณหาดชายทะเลน้ำไม่ท่วมตามฝั่งดินและชายเขาริมทะเล ต้นไม้สำคัญที่ขึ้นอยู่ตามหาดทรายชายทะเล ได้แก่ สนทะเล หูกวาง โพธิ์ทะเล กระทิง ตีนเป็ดทะเล หยีน้ำ มักมีต้นเตยและหญ้าต่าง ๆ ขึ้นอยู่เป็นไม้พื้นล่าง ตามฝั่งดินและชายเขา มักพบไม้เถาวัลย์ มะค่า แต่ กระบองเพชร เสม้า และไม้หนามชนิดต่าง ๆ เช่น ชิงชี หนามหัน กำจาย มะคันทวน เป็นต้น

1.2 ป่าประเภทผลัดใบ ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในป่าประเภทนี้เป็นจำพวกผลัดใบแทบทั้งสิ้น ในฤดูฝน ป่าประเภทนี้จะมองดูเขียวชอุ่ม พอถึงฤดูแล้งต้นไม้ส่วนใหญ่จะพากันผลัดใบ ทำให้ป่ามองดูโปร่งขึ้น และมักจะเกิดไฟป่าเผาไหม้ใบไม้และต้นไม้เล็ก ๆ ป่าชนิดสำคัญซึ่งอยู่ในประเภทนี้ได้แก่ 1) ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) ป่าผลัดใบผสม หรือป่าเบญจพรรณมีลักษณะเป็นป่าโปร่ง และยังมีไม้ไผ่ชนิดต่าง ๆ ขึ้นอยู่กระจัดกระจายทั่วไป พื้นที่ดินมักเป็นดินร่วนปนทราย ป่าเบญจพรรณในภาคเหนือมักจะมีไม้สักขึ้นปะปนอยู่ทั่วไป ครอบคลุมลงมาถึงจังหวัดกาญจนบุรี ในภาคกลาง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก มีป่าเบญจพรรณน้อยมากและกระจัดกระจาย พันธุ์ไม้ชนิดสำคัญ ได้แก่ สัก ประดู่ แดง มะค่าโมง ตะแบก เสลา อ้อยช้าง ส้าน ยมหอม ยมหิน มะเกลือ สมพง เก็ดดำ เก็ดแดง ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีไม้ไผ่ที่สำคัญ เช่น ไผ่ป่า ไผ่ขง ไผ่ชาง ไผ่รวก ไผ่ไร่ เป็นต้น 2) ป่าเต็งรัง (Dry Deciduous Dipterocarp Forest) หรือที่เรียกกันว่าป่าแดง ป่าแพะ ป่าโคก ลักษณะทั่วไปเป็นป่าโปร่ง ตามพื้นป่ามักจะมีโจด ต้นปรัง และหญ้าเพ็ก พื้นที่แห้งแล้งดินร่วนปนทรายหรือกรวด ลูกรัง พบอยู่ทั่วไปในที่ราบและที่ภูเขาในภาคเหนือ ส่วนมากขึ้นอยู่บนเขาที่มีดินตื้นและแห้งแล้งมาก ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีป่าแดงหรือป่าเต็งรังมีมากที่สุดตามเนินเขาหรือที่ราบดินทราย ชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญในป่าแดงหรือป่าเต็งรัง ได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง กราด พะยอม ติ้ว เต้า มะค่า เต้ ประดู่แดง สมอไทย ตะแบกเลือด แสลงใจ รกฟ้า ฯลฯ ส่วนไม้พื้นล่างที่พบมาก ได้แก่ มะพร้าวเต่า ปุ่มเป็ง หญ้าเพ็ก โจด ปรัง และหญ้าชนิดอื่น ๆ

3) ป่าหญ้า (Savannas) ป่าหญ้ามียู่ทุกภาค บริเวณป่าที่ถูกแผ้วถางทำลาย บริเวณพื้นที่ขาดความสมบูรณ์และถูกทอดทิ้ง หญ้าชนิดต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นทดแทน และพอถึงหน้าแล้งก็เกิดไฟไหม้ ทำให้ต้นไม้บริเวณข้างเคียงล้มตาย พื้นที่ป่าหญ้าจึงขยายมากขึ้นทุกปี พืชที่พบมากที่สุด ในป่าหญ้างก็คือ หญ้าคา หญ้าขนตาช้าง หญ้าโขมง หญ้าเพ็ก และปุ่มเป็ง บริเวณที่พอมจะมี ความชื้นอยู่บ้างและการระบายน้ำดีก็มักจะพบพงและแขมขึ้นอยู่ และอาจพบต้นไม้ทนไฟได้ เช่น ตับเต่า รกฟ้า ดานเหลือ ติ้ว และเต้า

ในการศึกษาวิจัยป่าสงวนแห่งชาติ ในจังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 9 ป่าสงวน ประกอบไปด้วย 1) ป่าวังใหญ่และป่าแม่ น้ำน้อย 2) ป่าห้วยเขยง 3) ป่าเขาช้างเผือก 4) ป่าเขาพระฤทธิและป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่สอง 5) ป่าเขาพระฤทธิและป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่หนึ่ง 6) ป่าโรงงานกระดาษไทยแปลงที่หก 7) ป่าเขาท่าละมေး 8) ป่าหนองรี และ 9) ป่าน้ำโจน ซึ่งป่าไม้โดยส่วนใหญ่จะเป็น

ป่าไม้ประเภทผลัดใบ ชนิดป่าเบญจพรรณ ป่าผลัดใบผสมหรือป่าเบญจพรรณมีลักษณะเป็นป่าโปร่ง และมีไม้ไผ่ชนิดต่าง ๆ ขึ้นอยู่กระจัดกระจายทั่วไป พื้นที่ดินมักเป็นดินร่วนปนทราย ป่าเบญจพรรณในภาคเหนือมักจะมีไม้สักขึ้นปะปนอยู่ทั่วไปครอบคลุมลงมาถึงจังหวัดกาญจนบุรี ป่าไม้ผลัดใบ นับว่าเป็นประเภทของป่าที่มีความสำคัญหากขาดป่า (พื้นที่ป่าหมดหรือลดลง) ฝนไม่ตกตามฤดูกาล เกิดความแห้งแล้ง หากฝนตกน้ำก็เกิดท่วมขัง เพราะไม่มีพืชพรรณคอยดูดซับ กักเก็บและชะลอการไหลของน้ำ ทำให้น้ำฝนไหลลงสู่ทะเลโดยเปล่าประโยชน์

2. นิยามของป่าไม้

ป่าในความหมายตามพระราชบัญญัติป่าไม้ หมายถึง ที่ดินที่ไม่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ครอบครองตามกฎหมายที่ดิน ส่วนความหมายของป่าไม้ (Forests) หมายถึง บริเวณที่มีต้นไม้หลายชนิด ขนาดต่างๆ ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นและกว้างใหญ่พอที่จะมีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมในบริเวณนั้น เช่น ความเปลี่ยนแปลงของลมฟ้าอากาศ ความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ มีสัตว์ป่าและสิ่งมีชีวิตอื่นซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้นความหมายของป่าไม้ในเชิงการให้คุณค่า จึงหมายถึง พื้นที่ที่เป็นสังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และป่าปกคลุมเนื้อที่กว้างใหญ่มีการใช้ประโยชน์จากอากาศ น้ำและวัตถุแร่ธาตุต่าง ๆ ในดินเพื่อการเจริญเติบโตจนถึงอายุขัยและมีการสืบพันธุ์ของตนเอง ทั้งให้ผลผลิตและบริการที่จำเป็นอันจะขาดเสียมิได้ต่อมนุษย์ (นิเวศวิทยา, 2542 : 94 ; Allen, 1950 : 241)

พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2507 ป่า หมายความว่า ที่ดินรวมตลอดถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย ส่วนป่าสงวนแห่งชาติ หมายความว่า ป่าที่ได้กำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ซึ่งป่าสงวนแห่งชาติ คือ ป่าที่พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2481 ประกาศว่าเป็นป่าสงวนและป่าคุ้มครอง ส่วนป่าสงวนอีกกรณีหนึ่งเป็นป่าซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ออกกฎกระทรวงให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ โดยพิจารณาจากความจำเป็นเพื่อการรักษาสภาพป่าไม้ของป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่น และในกฎกระทรวงดังกล่าวจะต้องมีแผนที่แสดงแนวเขตของป่าสงวนไว้ด้วย อีกทั้งเมื่อประกาศแล้วต้องปิดประกาศสำเนากฎกระทรวงไว้ ณ ที่ว่าการอำเภอหรือกิ่งอำเภอ ที่ทำการกำนัน และในหมู่บ้านในเขตที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ประชาชนทราบ การประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาตินั้น มีข้อห้ามว่าต้องไม่เป็น ที่ดินของเอกชนที่มีสิทธิ

ครอบครองอยู่แล้วก่อนที่จะมีการประกาศเป็นเขตป่า สงวนแห่งชาติ ซึ่งโดยทั่วไปจะเป็นที่รกร้างว่างเปล่า หรือเป็นที่ที่อยู่ในความครอบครองของรัฐหรือทบวงการเมือง

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยให้นิยามศัพท์ป่าสงวนแห่งชาติ หมายถึง ที่ดินรวมตลอดถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย อยู่ในบริเวณที่ได้กำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ในจังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 9 แห่ง ประกอบไปด้วย 1) ป่าวังใหญ่และป่าแม่ น้ำน้อย 2) ป่าห้วยเขยง 3) ป่าเขาช้างเผือก 4) ป่าเขาพระฤาษีและป่าเขาบ่อแร่แปลงที่สอง 5) ป่าเขาพระฤาษีและป่าเขาบ่อแร่แปลงที่หนึ่ง 6) ป่าโรงงานกระดาษไทยแปลงที่หก 7) ป่าเขาท่าละเมาะ 8) ป่าหนองรี และ 9) ป่าน้ำโจน

3. ประเภทของป่าสงวนแห่งชาติ

มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2535 เรื่อง การจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 17 มีนาคม 2535 เรื่อง ผลการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพิ่มเติม ในการกำหนดพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยการจำแนกประเภทเป็นเขตต่าง ๆ ตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากร และที่ดินป่าไม้ได้ 3 เขต (Zone) คือ 1) โซน C ที่เป็นโซนอนุรักษ์ 2) โซน E ที่เป็นโซนเศรษฐกิจ และ 3) โซน A ที่เป็นโซนเกษตรกรรม และยังมีนโยบายจากรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในยุคนั้น ได้เร่งรัดให้กรมป่าไม้เร่งจัดพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งรวมถึงป่าสงวนฯ โซน C ที่มีราษฎรครอบครองอยู่แล้วส่งมอบให้ ส.ป.ก. นำไปดำเนินการปฏิรูปที่ดินด้วย ที่สำคัญคณะรัฐมนตรียังมีอำนาจกำหนดให้พื้นที่ป่าสงวนฯ บางแห่งเป็น “ป่าเสื่อมโทรม” ได้ด้วย

ปัจจุบันมีป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 1,221 ป่า คิดเป็น 67 ล้านไร่ ซึ่งอธิบดีกรมป่าไม้ (นายสุวิทย์ รัตนมณี) ได้ตั้งเป้าหมายเพิ่มพื้นที่ป่าของประเทศให้มีสัดส่วน 40% ของพื้นที่ประเทศ หรือเพิ่มเป็น 128 ล้านไร่ ด้วยการป้องกันไม่ให้บุกรุกเพิ่มเติมและฟื้นฟูป่าด้วยการตรวจยึดจับกุมคน ครอบครอง รวมทั้งมีการส่งเสริมให้ภาคประชาชนปลูกต้นไม้ในพื้นที่ตนเอง และส่งเสริมเอกชนร่วมดูแลรักษาป่า โดยมีรายละเอียด ดังนี้ (ประชาชาติธุรกิจ, 2554 : เว็บไซต์)

3.1 เขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ (Zone C) เขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ที่กำหนดไว้เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ที่มีคุณค่าหายาก เพื่อการป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิดจากน้ำท่วมและการพังทลายของ

ดิน ตลอดจนทั้งเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา การวิจัย นันทนาการของประชาชน และด้านความมั่นคงของชาติ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

3.1.1 พื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายและมติคณะรัฐมนตรี หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่ได้ประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ตามกฎหมายและมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปแล้ว พื้นที่ลักษณะนี้ ได้แก่

- 1) พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ที่ได้ประกาศโดยพระราชกฤษฎีกาตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535
- 2) พื้นที่อุทยานแห่งชาติ ที่ได้ประกาศโดยพระราชกฤษฎีกาตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504
- 3) พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 ตามผลการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ โดยสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ตามมติคณะรัฐมนตรี
- 4) พื้นที่เขตอนุรักษ์ป่าชายเลน ตามผลการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าชายเลนประเทศไทย ตามมติคณะรัฐมนตรี

3.1.2 พื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติม หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพป่าสมบูรณ์หรือมีศักยภาพเหมาะสมต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพื่อรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พื้นที่ลักษณะนี้ ได้แก่

- 1) พื้นที่ป่าที่มีลักษณะสมบูรณ์ตลอดจนพื้นที่ป่าที่สมควรสงวนไว้เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ
- 2) พื้นที่ป่าที่มีความเหมาะสมต่อการสงวนไว้เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาวิจัย
- 3) พื้นที่ป่าที่ห้ามมิให้บุคคลเข้าไปหรืออยู่อาศัยตามแนวชายแดน
- 4) พื้นที่ป่าที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น
- 5) พื้นที่ป่าซึ่งเป็นเขตที่ตั้งแหล่งธรรมชาติอันควรอนุรักษ์ตาม

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

- 6) พื้นที่ป่าซึ่งกำหนดเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุตามพระราชบัญญัติสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

3.2 เขตพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ (Zone E) เขตพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่กำหนดไว้เพื่อผลิตไม้ และของป่ารวมถึงพื้นที่เศรษฐกิจตามนัยมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการกำหนดชั้น คุณภาพลุ่มน้ำและการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ในพื้นที่ป่าชายเลน พื้นที่เพื่อการพัฒนาการทรัพยากรป่าไม้ และพื้นที่ประสานการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างทรัพยากร ป่าไม้กับทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรแร่ และทรัพยากรพลังงาน เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติ ตลอดทั้งต้องไม่อยู่ในหลักเกณฑ์ที่จำแนกให้เป็นเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ พื้นที่ลักษณะนี้ ได้แก่

3.2.1 พื้นที่พัฒนาป่าธรรมชาติ หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพป่าไม้สมบูรณ์และมีศักยภาพเหมาะสมในการ จัดการป่าไม้ ตามหลักวิชาการ เพื่อให้ราษฎรได้ใช้ประโยชน์จากไม้และของป่าร่วมกัน โดยไม่บุกรุกเข้าไปใช้ ประโยชน์ในเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ต่อไป พื้นที่ลักษณะนี้ ได้แก่

- 1) พื้นที่ป่าโครงการทำไม้ต่างๆ
- 2) พื้นที่ป่าชุมชน

3.2.2 พื้นที่พัฒนาทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมโทรม ซึ่งมีศักยภาพสูงในการฟื้นฟูสภาพป่า สามารถส่งเสริมบทบาทและหน้าที่ของส่วนราชการและเอกชน ให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการจัดการและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน เพื่ออำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้มีไม้ใช้ประเทศและเพื่อประโยชน์ในด้านอุตสาหกรรมแบบต่อเนื่อง โดยนำทุกส่วนของ ไม้มาใช้ประโยชน์ ให้บรรลุผลต่อการพัฒนา ด้านอุตสาหกรรม ตลอดจนเศรษฐกิจและสังคมของชาติ พื้นที่ลักษณะนี้ ได้แก่

- 1) พื้นที่ปลูกป่าภาครัฐบาล
- 2) พื้นที่ปลูกป่าภาคเอกชน
- 3) พื้นที่ปลูกป่าเพื่อใช้สอยในครัวเรือน

3.2.3 พื้นที่พัฒนาตามหลักทฤษฎีชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่กำหนดไว้เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่าในรูปแบบต่าง ๆ โดยการวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานให้สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ การใช้ประโยชน์พื้นที่กระทำในลักษณะของวนเกษตร พื้นที่ลักษณะนี้ ได้แก่

- 1) พื้นที่โครงการตามพระราชดำริ
- 2) พื้นที่โครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคง
- 3) พื้นที่โครงการหมู่บ้านป่าไม้
- 4) พื้นที่ สทก.

3.2.4 พื้นที่พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่ได้อนุญาตให้ใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เช่น แหล่งน้ำ และทรัพยากรธรณี เพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ พื้นที่ลักษณะนี้ ได้แก่

- 1) พื้นที่เขตแหล่งแร่
- 2) พื้นที่เขตระเบิดหินและย่อยหิน
- 3) พื้นที่อนุญาตให้ส่วนราชการ และเอกชนใช้ประโยชน์ใน กิจกรรม

ต่าง ๆ

3.3 เขตพื้นที่ป่าที่เหมาะสมต่อการเกษตร (Zone A) หมายถึง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสมรรถนะที่ดินเหมาะสมต่อการเกษตรหรือศักยภาพสูงในการพัฒนาด้านการเกษตร ตามผลการจำแนกสมรรถนะที่ดินของกรมพัฒนาที่ดิน รัฐสามารถพัฒนาความเป็นอยู่ของราษฎร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งต้องไม่อยู่ในหลักเกณฑ์ที่จะจำแนกให้เป็นเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ และเขตพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ พื้นที่ลักษณะนี้ ได้แก่

3.3.1 พื้นที่ป่าที่มีสมรรถนะของดินเหมาะสมต่อการเกษตร

3.3.2 พื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเกษตร ตามนัยมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ และการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในพื้นที่ป่าชายเลน

4 การจัดการทรัพยากรป่าไม้

ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จะต้องยึดหลักการดำเนินการจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมให้มากที่สุด ธรรมชาติได้กำหนดหน้าที่ของทรัพยากรป่าไม้ในการให้บริการแก่นมนุษย์ไว้ 2 ประการ คือ ประการแรก มีหน้าที่ให้ประโยชน์ในทางด้านเศรษฐกิจและประการที่สอง ช่วยรักษาความสมดุลของธรรมชาติและอำนวยประโยชน์แบบอนกประสงค์นอกเหนือจากประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ควรคำนึงถึงเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ (นิวัตติ เรืองพานิช. 2536 : 7)

4.1 นโยบายการจัดการป่าไม้ เนื่องจากหน่วยงานที่ดูแลป่าไม้มีเพียงหน่วยงานเดียวต้องดูแลรักษาพื้นที่ป่าถึงร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั่วประเทศ จึงควรที่รัฐจะวางนโยบายมุ่งเน้นหนักไปในการจัดการป่าที่จัดไว้สำหรับเป็นป่าป้องกันภัย หรือเป็นป่าเพื่อประโยชน์แบบอนกประสงค์ให้มากที่สุด ซึ่งได้แก่ ป่าต้นน้ำลำธาร อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สำหรับป่าเพื่อผลิตผลทางไม้นั้นควรที่รัฐจะได้ทุ่มเทดำเนินการปลูกสร้างสวนป่าอย่างจริงจัง และควรจะได้พิจารณาแบ่งเบาภาระการปลูกสร้างสวนป่าให้เอกชน และชุมชนดำเนินการให้มากยิ่งขึ้น

4.2 การปลูกสร้างสวนป่า การปลูกสร้างสวนป่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากพื้นที่ป่าที่ถูกทำลายมีอยู่มากมาย และประชาชนได้เข้ายึดครองหมดแล้ว การปลูกสร้างสวนป่าจึงควรพิจารณาเลือกปลูกในที่เหมาะสม ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ และโดยประหยัดก่อน และควรแบ่งประเภทของการปลูกสวนป่าดังนี้

4.3 การปลูกป่าเพื่อผลิตไม้ที่มีคุณภาพดีมีราคา เช่น ไม้สักที่ใช้ไม้ทำไม้อัดชั้นดี ควรเลือกปลูกในที่ที่มีดินดี ท่าเลดี และคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่ดีที่สุดมาปลูก โดยไม่มีรบกวนเวียนยาวเพื่อให้ได้ไม้ที่มีคุณภาพ จึงเหมาะสำหรับรัฐบาลเป็นผู้ลงทุน แต่ปัจจุบันคงจะหาที่ปลูกได้ยาก

4.4 การปลูกสร้างสวนป่าเพื่อใช้ไม้ในการอุตสาหกรรม เช่น การทำไม้แผ่น การทำเยื่อกระดาษ สวนป่าประเภทนี้ควรปลูกไม้ก่อนข้างโตเร็วมีผลผลิตสูงและเหมาะสมกับการผลิตด้านอุตสาหกรรมนั้น ๆ จึงควรส่งเสริมให้บริษัทอุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ไม้ และเอกชนอื่น ๆ เป็นผู้ปลูก

4.5 การปลูกป่าตามหัวไร่ปลายนานหรือป่าเพื่อชุมชนในชนบท ไม้ที่ปลูกควรเป็นไม้โตเร็วใช้ประโยชน์ได้ภายในเวลาอันสั้น เพื่อให้ทรัพยากรป่าไม้เป็นแหล่งเพิ่มรายได้แก่ชุมชนในชนบท อีกทั้งทำให้เกิดความร่มเย็น และเป็นแนวกันลมให้แก่พืชสวนไร่นาอีกด้วย

4.6 การปลูกป่าตามต้นน้ำลำธาร ควรปลูกไม้ชนิดที่โตเร็วคลุมดินได้ดี ใช้น้ำน้อย มีประโยชน์ด้านการค้า และการอุตสาหกรรมบ้างตามสมควร รัฐควรทำหน้าที่ในการปลูกสร้างป่าประเภทนี้

4.7 การปลูกป่าไม้ไผ่ ควรส่งเสริมให้มีการปลูกโดยทั่วไปรวมทั้งในที่ปลูกสร้างป่าประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น เพราะเชื่อว่าไม้ไผ่ต่อไปจะมีบทบาทในวงการอุตสาหกรรมป่าไม้มากโดยเฉพาะในการทำเยื่อกระดาษ การปลูกป่าไม้ไผ่นี้เหมาะที่จะให้ทั้งรัฐและเอกชนเป็นผู้ปลูก

5 ผลกระทบของการการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้และทำลายป่าไม้

5.1 ทรัพยากรดิน การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้มีผลกระทบต่อทรัพยากรดิน ซึ่งจะทำให้เกิด 1) การชะล้างพังทลายของดิน ปกติพืชพรรณต่าง ๆ ของต้นไม้ ไม้พุ่ม วัชพืชต่าง ๆ ทุกส่วนของต้นไม้มีบทบาท ในการช่วยสกัดกั้นไม่ให้ฝนตกถึงดินโดยตรง ความต้านทานการไหลบ่าของน้ำ ช่วยลดความเร็วของน้ำที่จะพัดพาหน้า ดินไป มีส่วนของรากช่วยยึดเหนี่ยวดินไว้ทำให้เกิดความคงทนต่อการพังทลายมากยิ่งขึ้น แต่หากพื้นที่ว่างเปล่าอัตราการพังทลายของดินจะเกิดรุนแรง การสูญเสียดินจะเพิ่มขึ้น 2) ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ บริเวณพื้นดินที่ไม่มี

วัชพืช หรือ ไม่มีป่าไม้ปกคลุมการพัดพาดินโดยฝนหรือลมจะเกิดขึ้นได้มาก โดยเฉพาะบริเวณ ผิวน้ำดิน

5.2 ทรัพยากรน้ำ การบุกรุกพื้นที่ป่าไม่มีผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำ ซึ่งมีผลทำให้เกิด 1) น้ำท่วมในฤดูฝน การกระทำใด ๆ ที่รบกวนดิน เช่น การตัดไม้ทำลายป่า ไฟป่า การชักลากไม้ ทำให้ผิวดินแน่น จำนวนรูพรุนขนาดใหญ่ลดลง การซึมผ่านผิวดินลดลง ทำให้เกิดน้ำไหลบ่าบนผิวดินเพิ่มมากขึ้นจนระบายไม่ทัน กลายสภาพเป็นอุทกภัยในพื้นที่ ตอนล่างได้ 2) ความแห้งแล้งในฤดูแล้ง การแผ้วถางทำลายป่าต้นน้ำเป็นบริเวณกว้าง ทำให้พื้นที่ป่าไม้ไม่ติดต่อกันเป็นผืนใหญ่ ทำให้เกิดการระเหยของน้ำจากผิวดินสูง แต่การซึมผ่านผิวดินต่ำ ดินดูดซับและเก็บน้ำภายในดินน้อยลง ทำให้น้ำหล่อเลี้ยงลำธารมีน้อยหรือไม่มี ลำธารจะขุดแห้ง ความแห้งแล้งและการขาดแคลนน้ำปรากฏให้เห็นในปลายปี 2534-2536 และต้นปี 2535-2537 และปี 2536 ได้มีการรณรงค์เกี่ยวกับการเกิดภาวะการขาดแคลนน้ำอย่างกว้างขวาง โดยขอให้ทุกคนประหยัดน้ำพร้อมทั้งข้อเสนอแนะวิธีการใช้น้ำในทุกรูปแบบ เพื่อลดการสูญเสียของน้ำที่ใช้อุปโภค บริโภค 3) คุณภาพน้ำเสื่อมลง คุณภาพน้ำทั้งทางกายภาพ เคมี และชีวภาพล้วนด้อยลง ถ้ามีการเปลี่ยนแปลง หรือทำลายพื้นที่ป่า การปนเปื้อนของดิน ตะกอนที่น้ำพัดพาด้วยการไหลบ่าผ่านผิวน้ำดินหรือรูปแบบอื่น ๆ นอกจากนี้ การปราบวัชพืชหรืออินทรีย์ต่าง ๆ ที่อยู่ในแนวทางเดินของน้ำ ก่อให้เกิดการปนเปื้อนและสร้างความสกปรกต่อน้ำได้ไม่มากนัก และมีแนวโน้มมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นทวีคูณ ซึ่งต่างไปจากพื้นที่ต้นน้ำที่มีป่าปกคลุม น้ำจะมีคุณภาพดี ไหลสม่ำเสมอและมีปริมาณมากพอทำให้ไม่สามารถนำน้ำมาใช้ในการอุปโภคบริโภคได้ ตะกอนที่อยู่ในแหล่งน้ำหรือลงสู่ทะเล ทำให้น้ำอยู่ในสภาพขุ่นข้น ทำให้แสงจากดวงอาทิตย์ซึ่งมีความสำคัญในการสังเคราะห์แสง ไม่สามารถส่องไปได้ เป็นการขัดขวางขบวนการสังเคราะห์แสงของพืชน้ำ ส่งผลกระทบต่อทางประมงในทางอ้อม

5.3 ด้านเศรษฐกิจและสังคม การบุกรุกพื้นที่ป่าไม่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะทำให้เกิด 1) ไม่มีราคาแพง จากการสำรวจความต้องการใช้ไม้ในประเทศพบว่า มีสูงมากและไม่เพียงพอกับความต้องการ ผู้ที่ต้องการใช้ก็ต้องลักลอบตัดฟันไม้ในป่าเมื่อมีความต้องการมากขึ้น ราคาจะแพงจึงเป็นเหตุให้เกิดอาชีพขึ้นมา ใหม่คือ การลักลอบตัดฟันไม้มาขาย 2) การอพยพย้ายถิ่น เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ถูกทำลาย พื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์หรือจากฝนตกหนักพร้อม ๆ กับการเกิดการพังทลายของดินลงมาจากพื้นที่ป่าถูกทำลาย พัดพาบ้านเรือนสิ่งของต่าง ๆ และทำลายชีวิตมนุษย์อย่าง เจริญตัวไม่ทัน การอพยพไปอยู่ถิ่นใหม่จึงเกิดขึ้น เนื่องจากถิ่นเก่าไม่ปลอดภัยต่อการดำรงอยู่ดังเหตุเกิดในภาคใต้ เช่น

บริเวณพื้นที่อำเภอพิปูน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช การเกิดภัยแล้งจนต้องอพยพมาหางานทำในที่อื่น

5.4 การเมือง การบุกรุกพื้นที่ป่าไม่มีผลกระทบต่อการเมืองทำให้เกิด 1) การปิดป่า เป็นนโยบายหนึ่งที่รัฐบาลได้กระทำเพื่อป้องกันการทำลายพื้นที่ป่า ทำให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจกันระหว่างสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยกล่าวกันว่ายิ่งปิดป่าก็จะถูกสกัดกั้นตัดพื้นที่ไม้ยิ่งขึ้น 2) การหาเสียงกับพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมให้ราษฎรทำกิน จากการที่ป่าไม้ถูกทำลายจนเกิดสภาพเสื่อมโทรม การโฆษณาหาเสียงของผู้สมัครเข้ารับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้ให้คำมั่นสัญญากับราษฎรไว้ว่า ถ้าตนเองได้เป็นผู้แทนแล้วจะพยายามหาหนทางให้ราษฎรมีกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ทำกิน เมื่อได้รับการเลือกตั้งก็วิ่งเต้นเพื่อให้ราษฎรได้มีสิทธิ์ตามที่ตนเองได้รับปากไว้ นับว่าเป็นปัญหาการเมืองระดับประเทศที่สำคัญ 3) ต้องซื้อไม้จากต่างประเทศ แม้ว่าพื้นที่ป่าดั้งเดิมที่เคยใช้ประโยชน์อย่างอุดมสมบูรณ์ได้ถูกทำลายลง ต้นไม้ที่จะนำมาใช้ประโยชน์หมดไป แต่ความต้องการใช้ไม้เพื่อกิจการต่าง ๆ ยังคงมีอยู่และยิ่งทวีความต้องการมากขึ้น ทางหนึ่งที่กระทำอยู่คือ การซื้อไม้จากต่างประเทศ ทำให้เงินตราออกนอกประเทศปีละมากๆ

5.5 สิ่งแวดล้อมในเมือง/โลก การบุกรุกพื้นที่ป่าไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้เกิด 1) อากาศเสีย เนื่องจากการหายใจของสิ่งมีชีวิตเกือบทุกชนิดปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ออกมา หากมีต้นไม้จำนวนมากหรือพื้นที่ป่ามากพอ ต้นไม้เหล่านี้จะดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ไว้ในตอนกลางวันเพื่อการสังเคราะห์ด้วยแสง หรือก๊าซที่เกิดจากการเผาไหม้ที่ไม่สมบูรณ์ จะดูดซับไว้โดยพืชชั้นสูงเหล่านี้ อากาศเสียก็จะไม่เกิดขึ้น 2) น้ำเสีย การที่มีน้ำน้อยลงในฤดูแล้งของทุกลำห้วย ลำธารและแม่น้ำก่อให้เกิดน้ำเสียหรือใกล้เสียกระจายอยู่ทั่วไป เพราะมีความเข้มข้นของสิ่งเจือปนในน้ำสูง การปลดปล่อยของเสียหรือน้ำเสียลงสู่ลำน้ำสาธารณะจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้เกิดปัญหาน้ำเสียโดยเฉพาะลำห้วยลำธาร ที่น้ำไหลเข้าบริเวณที่ราบ สิ่งมีชีวิตในน้ำตายและสูญพันธุ์ ขาดน้ำดิบทำการประปา ขาดน้ำทำชลประทาน และขาดน้ำจืดใส่น้ำทะเล เป็นต้น 3) โลกร้อน หรือเกิดปรากฏการณ์เรือนกระจก (Greenhouse Effect) ปกติก๊าซต่าง ๆ ที่สะสมอยู่ในชั้นบรรยากาศอยู่เหนือพื้นผิวโลกขึ้นไป 25 กิโลเมตร ได้รวมตัวกันเข้าเป็นเกราะกำบังพื้นผิวโลกของเราให้มีความอบอุ่นพอเหมาะกับการดำรงชีวิต ทำหน้าที่คล้ายกระจกในเรือนกระจกหรือ “กรีนเฮาส์” ที่สร้างขึ้นมาเพื่อรักษาอุณหภูมิให้ต้นไม้ภายในเรือนกระจกมีชีวิตอยู่ได้ เนื่องจากก๊าซพวกนี้ยอมให้ความร้อนจากดวงอาทิตย์ผ่านลงมายังพื้นโลกได้ แต่จะกักเก็บความร้อนบางส่วนเอาไว้ไม่ให้สะท้อนกลับออกไปสู่อวกาศ ทำให้โลกมีอุณหภูมิพอเหมาะ ปัจจุบันเกราะกำบังนี้มีความหนาแน่น

มากขึ้น ทำให้สามารถเก็บความร้อนจากการดูดซับรังสีไว้มากขึ้น โลกจึงมีอุณหภูมิสูงขึ้น กลุ่มก๊าซที่รวมตัวกันเป็นเกาะกำบัง ได้แก่ ก๊าซมีเทน ไนตรัสออกไซด์ คลอโรฟลูออโร คาร์บอน คาร์บอนเตตระคลอไรด์ คาร์บอนมอนอกไซด์ และที่สำคัญ คือ คาร์บอนไดออกไซด์ซึ่งมีมากที่สุด การเผาป่าไม้เป็นตัวการทำให้เกิดคาร์บอนไดออกไซด์ถึง 25 เปอร์เซ็นต์ นอกจากนี้ต้นไม้แต่ละต้นก็จะทำการดูดซึมคาร์บอนไดออกไซด์ (CO₂) ไปด้วย นักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่ที่ศึกษาเรื่องบรรยากาศ เชื่อว่าการสะสมตัวของก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จะเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัวใน 60 ปีข้างหน้าและจะทำให้อุณหภูมิโดยเฉลี่ยของโลกเพิ่มขึ้นระหว่าง 1.5-4.5 องศาเซลเซียส ผลของปรากฏการณ์เรือนกระจกหรือปรากฏการณ์เรือนต้นไม้ที่ทำให้ภูมิอากาศของโลกสูงขึ้นมีผลกระทบต่อเนื่อง คือ 1) ทำให้น้ำแข็งขั้วโลกละลาย ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น 2) ทำให้เกิดอุทกภัย/ ความแห้งแล้ง พื้นที่ที่เคยอุดมสมบูรณ์จะเกิดการแห้งแล้งสลับกับการเกิดน้ำท่วม

ป่าไม้และสถานการณ์การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ ในจังหวัดกาญจนบุรี

1. ข้อมูลป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรี

จังหวัดกาญจนบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันตกของประเทศ มีเนื้อที่ 12,176,968 ไร่ หรือ 19,483.15 ตารางกิโลเมตร มีทั้งหมด 13 อำเภอ 95 ตำบล 921 หมู่บ้าน มีพื้นที่ป่าไม้และพื้นที่ที่ดำเนินกิจการด้านป่าไม้ ในความควบคุมดูแลรับผิดชอบของสำนักบริหารจัดการในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 5 รวมเป็นเนื้อที่ 8,074,752.25 ไร่ หรือ 12,919.6 ตารางกิโลเมตร ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าไม้เป็นอันดับ 3 ของประเทศ รองจากจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดตาก พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดกาญจนบุรี สามารถแยกรายละเอียด คือ พื้นที่อุทยานแห่งชาติมี 5 แห่ง รวมเนื้อที่ทั้งหมด 2,872,500 ไร่ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 15 ป่า รวมเนื้อที่ 5,014,485.25 ไร่ หรือ 8,023.18 ตารางกิโลเมตร พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 2 แห่ง รวมเนื้อที่ 2,104,388 ไร่ พื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า 1 แห่ง รวมเนื้อที่ 56,250 ไร่ และพื้นที่ป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี 14 ป่า รวมเนื้อที่ 2,157,864 ไร่ จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติของจังหวัดกาญจนบุรี มีพื้นที่มากที่สุด จากผลการประเมินพื้นที่ป่าไม้จากการแปลตีความภาพถ่ายดาวเทียม ปี พ.ศ. 2543 ในท้องที่จังหวัดกาญจนบุรีมีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่ 7,418,784.4 ไร่ หรือ 11,870.05 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 61.16 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด

2. ป่าสงวนแห่งชาติในจังหวัดกาญจนบุรี

จังหวัดกาญจนบุรีมีป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 15 ป่า รวมเป็นเนื้อที่ 5,014,485.25 ไร่ หรือ 8,023.18 ตารางกิโลเมตร ได้แก่ (ดังแสดงในแผนภาพที่ 1 และแผนภาพที่ 2)

2.1 ป่าหนองโรง (105 พ.ศ. 2505) ท้องที่ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 19,375 ไร่

2.2 ป่าคอนแสลมและป่าเลขาวัลย์ ท้องที่ตำบลคอนแสลม ตำบลเลขาวัลย์ อำเภอเลขาวัลย์ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 337,500 ไร่

2.3 ป่าเขาช่องอินทรีด้านตะวันออก (443 พ.ศ. 2514) ท้องที่ตำบลห้วยกระเจา อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 37,500 ไร่

2.4 ป่าเขาแสงพัน (613 พ.ศ. 2516) ท้องที่ตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 1,040 ไร่

2.5 ป่าพระแท่นดงรัง (693 พ.ศ. 2517) ท้องที่ตำบลพระแท่น อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 1,344 ไร่

2.6 ป่าชุกใหญ่และป่าเขาสูง (1,074 พ.ศ. 2527) ในท้องที่ตำบลกลอนโค อำเภอด่านมะขามเตี้ย, ตำบลรางสาส์ อำเภอด่านมะขามเตี้ย จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 13,275 ไร่

2.7 ป่าวังใหญ่และป่าแม่น้ำน้อย (417 พ.ศ. 2512) ท้องที่ตำบลลิ้นถิ่น อำเภอทองผาภูมิ, ตำบลไทรโยค, ตำบลลุ่มสุ่ม, ตำบลสิงห์, ตำบลศรีมงคล อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 996,418 ไร่

2.8 ป่าห้วยเขยง (1,231 พ.ศ. 2534) ท้องที่ตำบลท่าขนุน, ตำบลบิ๊ต็อก, ตำบลหินลาด, ตำบลลิ้นถิ่น อำเภอทองผาภูมิ และตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 376,320 ไร่

2.9 ป่าเขาช้างเผือก (1,232 พ.ศ. 2534) ท้องที่ตำบลหนองลู, ตำบลปรางค์ อำเภอสองแคว, ตำบลบิ๊ต็อก, ตำบลท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 1,085,977 ไร่

2.10 ป่าเขาพระฤๅษีและป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่สอง (723 พ.ศ. 2518) ท้องที่ตำบลหนองรี อำเภอบ่อพลอย, ตำบลเขาโจน, ตำบลนาสวน, ตำบลหนองเป็ด, ตำบลด่านแม่แลด อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 750,000 ไร่

2.11 ป่าเขาพระฤาษีและป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่หนึ่ง (802 พ.ศ. 2521) ท้องที่ ตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค, ตำบลหินลาด, ตำบลท่าขนุน, ตำบลปี่ลือก, ตำบลชะแล, ตำบล ลิ่นถิ่น อำเภอทองผาภูมิ, ตำบลปรังเผล อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 542,500 ไร่

2.12 ป่าโรงงานกระดาษไทยแปลงที่หก (913 พ.ศ. 2523) ท้องที่ตำบล เขาโจด อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 101,562 ไร่

2.13 ป่าเขาท่าละเมาะ (989 พ.ศ. 2526) ท้องที่ตำบลหนองเป็ด, ตำบลท่า กระดาน, อำเภอศรีสวัสดิ์, ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 6,781 ไร่

2.14 ป่าหนองรี (1,031 พ.ศ. 2526) ท้องที่ตำบลเขาโจด อำเภอศรีสวัสดิ์ และ ตำบลหนองรี อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 272,187 ไร่

2.15 ป่าน้ำโจน (1,071 พ.ศ. 2527) ท้องที่ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 472,706.25 ไร่

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษาป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 9 ป่า ซึ่งเป็นพื้นที่ล่อแหลมต่อการบุกรุกที่ดินทำกินในท้องที่อำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอ สังขละบุรีและอำเภอศรีสวัสดิ์ ซึ่งป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 9 ป่า มีดังนี้

1. ป่าวังใหญ่และป่าแม่น้ำน้อย (417 พ.ศ. 2512) ท้องที่ตำบลลิ่นถิ่น อำเภอทอง ผาภูมิ, ตำบลไทรโยค, ตำบลลุ่มส้ม, ตำบลสิงห์, ตำบลศรีมงคล อำเภอไทรโยค จังหวัด กาญจนบุรี เนื้อที่ 996,418 ไร่

2. ป่าห้วยเขยง (1,231 พ.ศ. 2534) ท้องที่ตำบลท่าขนุน, ตำบลปี่ลือก, ตำบล หินลาด, ตำบลลิ่นถิ่น อำเภอทองผาภูมิ และตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัด กาญจนบุรี เนื้อที่ 376,320 ไร่

3. ป่าเขาช้างเผือก (1,232 พ.ศ. 2534) ท้องที่ตำบลหนองลู, ตำบลปรังเผล อำเภอ สังขละบุรี, ตำบลปี่ลือก, ตำบลท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 1,085,977 ไร่

4. ป่าเขาพระฤาษีและป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่สอง (723 พ.ศ. 2518) ท้องที่ตำบล หนองรี อำเภอบ่อพลอย, ตำบลเขาโจน, ตำบลนาสวน, ตำบลหนองเป็ด, ตำบลด่านแม่แจลบ อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 750,000 ไร่

5. ป่าเขาพระฤาษีและป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่หนึ่ง (802 พ.ศ. 2521) ท้องที่ตำบล ไทรโยค อำเภอไทรโยค, ตำบลหินลาด, ตำบลท่าขนุน, ตำบลปี่ลือก, ตำบลชะแล, ตำบลลิ่นถิ่น อำเภอทองผาภูมิ, ตำบลปรังเผล อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 542,500 ไร่

6. ป่าโรงงานกระดาษไทยแปลงที่หก (913 พ.ศ. 2523) ที่อยู่ที่ตำบลเขาโจด อำเภอสรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 101,562 ไร่

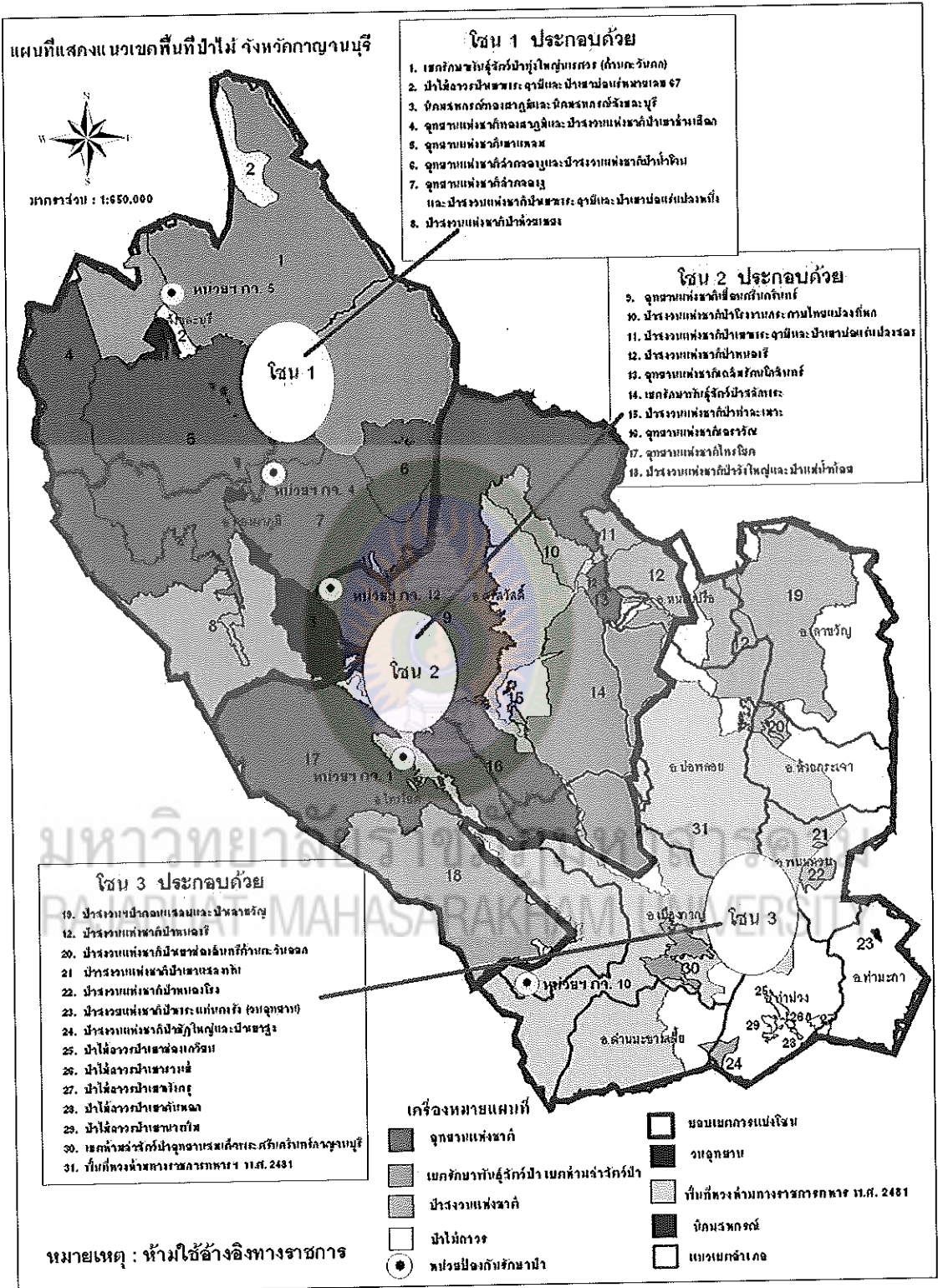
7. ป่าเขาท่าละเมาะ (989 พ.ศ. 2526) ที่อยู่ที่ตำบลหนองเป็ด, ตำบลท่ากระดาน , อำเภอสรีสวัสดิ์, ตำบลชะแล อำเภทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 6,781 ไร่

8. ป่าหนองรี (1,031 พ.ศ. 2526) ที่อยู่ที่ตำบลเขาโจด อำเภอสรีสวัสดิ์ และตำบลหนองรี อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 272,187 ไร่

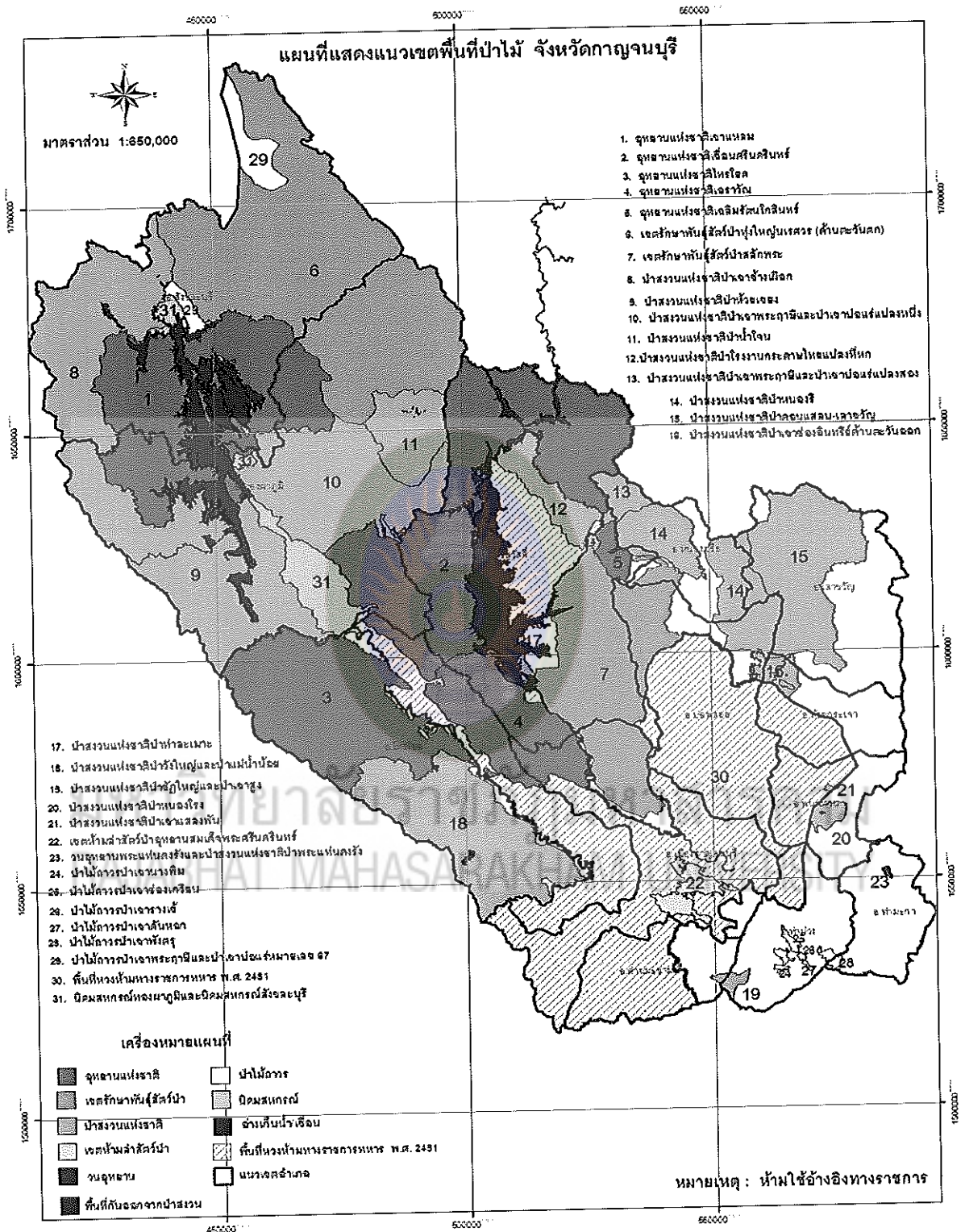
9. ป่าน้ำโจน (1,071 พ.ศ. 2527) ที่อยู่ที่ตำบลชะแล อำเภทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี เนื้อที่ 472,706.25 ไร่

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แผนภาพที่ 1 แผนที่แสดงโซนของแนวเขตพื้นที่ป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรี
ที่มา : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช (2552 : 77)

แผนภาพที่ 2 แผนที่แสดงรายชื่อแนวเขตพื้นที่ป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรีที่ใช้ในการวิจัย
 ที่มา : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช (2552 : 74)

3. ข้อมูลการถือครองพื้นที่ป่าไม้

จากการสำรวจข้อมูล (สำรวจตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541) มีประชาชนถือครองพื้นที่ป่าไม้ จำนวนทั้งหมด 8,326 ราย เป็นเนื้อที่รวม 169,502 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.28 ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งจังหวัด สามารถแยกรายละเอียดได้ดังนี้ คือ สำรวจข้อมูลการถือครองพื้นที่ป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 15 ป่า ทั้งหมด 3,514 ราย เนื้อที่ 83,795 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.88 ของพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้งจังหวัด สำรวจข้อมูลการถือครองพื้นที่ป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติ จำนวน 5 แห่ง มีทั้งหมด 3,672 ราย เป็นเนื้อที่ 84,408 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.94 ของพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติทั้งจังหวัด สำรวจข้อมูลการถือครองพื้นที่ป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จำนวน 2 แห่ง มีทั้งหมด 1,140 ราย เนื้อที่ 1,299 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 0.06 ของพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทั้งจังหวัด จากข้อมูลจะเห็นว่าประชาชนเข้าไปถือครองพื้นที่ป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติจำนวน 15 ป่า มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 3.88 ของพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้งจังหวัด หรือร้อยละ 49.44 ของพื้นที่การถือครองพื้นที่ป่าไม้ทั้งจังหวัดหรือร้อยละ 1.13 ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งจังหวัด

4. พื้นที่ล่อแหลมต่อการบุกรุกทำลายป่า

พื้นที่ล่อแหลมต่อการบุกรุกทำลายป่า หมายถึง พื้นที่อยู่อาศัยของประชาชนที่ตั้งอยู่ติดกับเขตพื้นที่ป่าไม้ หรือตั้งอยู่บริเวณรัศมี 2-5 กิโลเมตร โดยรอบของพื้นที่ป่าไม้ มีหมู่บ้านที่อยู่ติดเขตพื้นที่ป่าไม้ทุกประเภท รวมจำนวน 411 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 44.63 ของหมู่บ้านทั้งหมดในจังหวัดกาญจนบุรี และมีตำบลที่อยู่ติดพื้นที่ป่าไม้ รวมจำนวน 52 ตำบล คิดเป็นร้อยละ 54.7 ของตำบลทั้งหมดในจังหวัดกาญจนบุรี สำหรับพื้นที่อยู่อาศัยของประชาชนที่ตั้งอยู่ติดกับเขตพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 15 ป่า หรือตั้งอยู่บริเวณรัศมี 2-5 กิโลเมตร โดยรอบของพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งส่วนมากจะอยู่ในท้องที่อำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรีและอำเภอศรีสวัสดิ์ มีหมู่บ้านทั้งหมด จำนวน 143 หมู่บ้าน (แยกเป็นอำเภอไทรโยค 57 หมู่บ้าน อำเภอศรีสวัสดิ์ 27 หมู่บ้าน อำเภอทองผาภูมิ 39 หมู่บ้าน และอำเภอสังขละบุรี 20 หมู่บ้านพื้นที่ที่มีปัญหาและมีความล่อแหลมต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าก่อนข้างล่อแหลมและรุนแรง พอสรุปได้ คือ 1) ในเขตอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ ท้องที่อำเภอศรีสวัสดิ์ อุทยานแห่งชาติเขาแหลม ท้องที่อำเภอทองผาภูมิ และอำเภอสังขละบุรี และอุทยานแห่งชาติไทรโยค ท้องที่อำเภอไทรโยค 2) ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ด้านตะวันตก ท้องที่อำเภอสังขละบุรี และอำเภอทองผาภูมิ 3) ในเขตป่าสงวน

แห่งชาติป่าวังใหญ่และป่าแม่น้ำน้อย ท้องที่อำเภอไทรโยค ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาช้างเผือก
ท้องที่อำเภอทองผาภูมิ และสังขละบุรี ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาพระฤๅมิและป่าเขาบ่อแร่ แปลง
ที่หนึ่งในท้องที่อำเภอทองผาภูมิ

5. สถานการณ์การบุกรุกทำลายป่าไม้ในจังหวัดกาญจนบุรี

ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี ได้กล่าวถึงปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ และการ
ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นปัญหาหนึ่งที่สำคัญของจังหวัดกาญจนบุรีที่ต้องเร่งแก้ไข
โดยมีข้อมูล que แสดงถึงสถานการณ์การบุกรุกพื้นที่ป่าในจังหวัดกาญจนบุรีเพื่อการำกึน ดังนี้
มีประชาชนถือครองพื้นที่ป่าไม้ จำนวนทั้งหมด 8,326 ราย เป็นเนื้อที่รวม 169,502 ไร่ คิด
เป็นร้อยละ 2.28 ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งจังหวัด โดยประชาชนเข้าไปถือครองพื้นที่ป่าไม้ในเขต
ป่าสงวนแห่งชาติ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 3.88 ของพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้งจังหวัด หรือ
ร้อยละ 49.44 ของพื้นที่การถือครองพื้นที่ป่าไม้ทั้งจังหวัด หรือร้อยละ 1.13 ของพื้นที่ป่าไม้
ทั้งจังหวัด และมีพื้นที่อยู่อาศัยของประชาชนที่ตั้งอยู่ติดกับเขตพื้นที่ป่าไม้ หรือตั้งอยู่บริเวณ
รัศมี 2-5 กิโลเมตร โดยรอบของพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นพื้นที่ล่อแหลมต่อการบุกรุกทำลายป่า มี
หมู่บ้านที่อยู่ติดเขตพื้นที่ป่าไม้ทุกประเภท รวมจำนวน 411 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 44.63
ของหมู่บ้านทั้งหมดในจังหวัดกาญจนบุรี และข้อมูลในปี พ.ศ. 2549 มีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้
กว่า 200 ราย/ปี จากข้อมูล que แสดงถึงสถานการณ์การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อการำกึนของ
จังหวัดกาญจนบุรีนับว่ามีปริมาณสูงและเป็นปัญหาสำหรับจังหวัดกาญจนบุรี ส่วนสาเหตุของ
การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้จากการสรุปของผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง พบว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องมีการปล่อย
ปละละเลยไม่จริงจิงในการแก้ปัญหา ขาดการประสานงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย
ทำให้ปัญหาการบุกรุกป่าไม้ลุกลาม มีเจ้าหน้าที่รัฐเข้าไปเกี่ยวข้องในคดีด้วย จากคดีบุกรุก
พื้นที่ป่าไม้และตัดไม้ทำลายป่าของชุดเฉพาะกิจ ร้อยละ 90 มีผู้นำท้องถิ่น ข้าราชการเข้าไป
เกี่ยวข้อง เช่นเดียวกับข้อมูลของหน่วยตำรวจตระเวนชายแดน ที่รายงานสอดคล้องกันว่า การ
บุกรุกป่าไม้และตัดไม้ส่วนใหญ่เป็นผู้มีอิทธิพล เจ้าหน้าที่รัฐตัวผู้อยู่เบื้องหลังแต่ขาดพยานที่จะ
โยงไปถึงตัวผู้บงการ สำหรับการแก้ไขปัญหาทุกฝ่ายจะต้องรับผิดชอบร่วมกัน ส่วนผู้ที่ไม่
เกี่ยวข้องโดยตรงจะต้องทำหน้าที่ให้การสนับสนุน (จังหวัดกาญจนบุรี, 2549 : 2-11; อำนาจ
ศการรัตน์, 2551 : 11)

ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนสำนวนคดีบุกแคว่ดวงพื้นที่ป่ารายใหญ่ (ตั้งแต่ 20 ไร่ขึ้น
ไป) ย้อนหลัง 5 ปี (ปี 2546-2551) มีทั้งหมด 104 คดี รวมพื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกเนื้อที่ทั้งสิ้น
9,169-1-33 ไร่ แยกรายละเอียดได้ ดังนี้

1. คดีที่ย้ายการตั้งคสอบสวน จำนวน 78 คดี รวมเนื้อที่ 3,944-2 ไร่
2. คดีที่ย้ายการสั่งฟ้อง จำนวน 19 คดี รวมเนื้อที่ 2,386-3-33 ไร่
3. คดีที่ย้ายการสั่งไม่ฟ้อง จำนวน 7 คดี รวมเนื้อที่ 2,838 ไร่

ทั้งนี้จังหวัดได้สั่งกำชับให้สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 3 สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 10 (ราชบุรี) และอำเภอที่เกี่ยวข้องร่วมกันตรวจสอบควบคุมพื้นที่แต่ละคดีอย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอเพื่อมิให้มีการบุกรุกพื้นที่เพิ่มอีก หากพบการกระทำผิดให้ดำเนินคดีตามกฎหมาย โดยเฉียบขาดทุกราย

ข้อมูลการออกตรวจพื้นที่ป่าในรอบเดือนมีนาคม 2551 ดำเนินการออกตรวจป่ารวมทั้งหมด จำนวน 274 ครั้ง ตรวจพบการกระทำผิด จำนวน 23 คดี ผู้ต้องหา 6 คน แยกได้ดังนี้

1. ตรวจพบการกระทำผิดเกี่ยวกับการตัดไม้ จำนวน 13 ราย ผู้ต้องหา 6 คน ยึดไม้สักท่อน 52 ท่อน ปริมาตร 3.27 ลบ.ม., ไม้สักแปรรูป จำนวน 82 แผ่น 19 เหลี่ยม ปริมาตร 1.31 ลบ.ม. ไม้กระยาเลยท่อน จำนวน 112 ท่อน ปริมาตร 16.31 ลบ.ม., ไม้กระยาเลยแปรรูป 38 แผ่น และปีกไม้ 7 ปีก ปริมาตร 0.98 ลบ.ม., ไม้ไผ่ไม้รวก 2,100 ลำ และอุปกรณ์การกระทำผิด 34 รายการ เหตุเกิดในท้องที่อำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอสังขละบุรี และอำเภอเมืองกาญจนบุรี
2. ตรวจพบการบุกรุกแผ้วถางป่า จำนวน 9 คดี เนื้อที่ 49-1-00 ไร่ ในท้องที่อำเภอไทรโยค อำเภอสังขละบุรีและอำเภอทองผาภูมิ
3. ตรวจพบการกระทำผิด พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 3535 จำนวน 1 ราย ตรวจยึดของกลาง ชากเสียงผา จำนวน 1 ตัว อาวุธปืนลูกซองเดี่ยว ขนาด 12 จำนวน 1 กระบอก เหตุเกิดในท้องที่อำเภอเมืองกาญจนบุรี

แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งในเรื่องการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้

การบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อต้องการพื้นที่ทำกินของประชาชน เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั้งระหว่างหน่วยงานของรัฐ รัฐกับเอกชนและเอกชนกับเอกชน ที่รุนแรงและยืดเยื้อจะเกิดขึ้นระหว่างรัฐกับเอกชนในที่พื้นที่ป่าไม้ของรัฐ จะมีทั้งพื้นที่ที่ประกาศเป็นเขตสงวนและคุ้มครอง เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ ป่าสงวนแห่งชาติ ที่สาธารณะที่พลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกัน ที่ราชพัสดุที่ใช้ในราชการทหาร เป็นต้น ฯลฯ ความขัดแย้งเรื่องการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าของรัฐได้เกิดขึ้นมาเป็นเวลาช้านาน

โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ แม้ว่ารัฐพยายามป้องกันโดยวิธีต่าง ๆ จนถึงปัจจุบันความขัดแย้งยังคงมีอยู่ และคาดว่าจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นเพราะพื้นที่ป่าไม้เหลือน้อยและอยู่ในสภาพวิกฤติ แต่ยังคงมีคนทำกินและอาศัยอยู่ในเขตป่าอีกจำนวนมาก ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพรวมผู้วิจัยจึงนำเสนอข้อมูล ออกเป็น 4 ส่วน (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2548 : 6)

1. สาเหตุและที่มาของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งเรื่องการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าของรัฐ จะกล่าวโดยสังเขปว่ามาจากสาเหตุ สำคัญ 4 ประการ คือ

1.1 นโยบายของรัฐไม่มีเอกภาพ ตั้งแต่ พ.ศ 2475 ถึงปัจจุบัน มีรัฐบาลเข้ามาบริหารประเทศรวม 55 คณะ แต่ละคณะต่างก็มีนโยบายในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าของรัฐที่อาจจะคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง อาจกล่าวได้ว่าไม่มีแผนแม่บทใดที่ทุกหน่วยงานยอมรับและได้ปฏิบัติร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เข้าลักษณะ “หนึ่งนโยบาย หลายปฏิบัติ” เมื่อมีการเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยครั้งนโยบายและแนวทางการปฏิบัติก็เปลี่ยนไปตามรัฐบาล ทำให้ไม่มีเอกภาพ เมื่อนโยบายไม่มีเอกภาพและต่อเนื่องจึงมีความขัดแย้งเกิดขึ้นสะสมตามลำดับเวลา กรณีตัวอย่างก็คือการแก้ไขปัญหาคนที่เข้าทำกินและอยู่อาศัยในพื้นที่ป่าไม้ซึ่งมีความพยายามที่จะแก้ไขโดยวิธีต่าง ๆ มากมาย ทั้งเป็นการลดความขัดแย้งโดยวิธีประนีประนอมให้อยู่อาศัยในที่เดิมโดยมีสิทธิทำกินหรือเช่า อีกด้านหนึ่งก็มีการจับกุมผู้ที่เข้าทำกินในเขตป่าไม้ วิธีต่าง ๆ เหล่านี้อาจเกิดขึ้นเป็นบางช่วงเวลา แล้วมีการยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลงวิธีปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาลในช่วงเวลานั้น ปัญหาจากกฎหมายที่ประกาศใช้หรือบังคับใช้ใน “พื้นที่เดียวกัน” หลายฉบับเนื่องจากการกำหนดนโยบายของรัฐมีลักษณะหลายลักษณะ เช่น “หลักเกณฑ์การใช้เวลา” ซึ่งเป็นข้อกำหนดตามพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ให้มาแจ้งการครอบครองหากผู้ใดครอบครองที่ดินมาก่อนวันที่ 1 ธันวาคม 2497 ผู้นั้นก็สามารถขอกออกเอกสารสิทธิ์ตามประมวลกฎหมายที่ดินได้ ต่อมาพื้นที่ดังกล่าวได้ประกาศเป็น “ป่าสงวนแห่งชาติ” หรือ “อุทยานแห่งชาติ” ตามนโยบายอนุรักษ์โดยใช้ “หลักเกณฑ์ทางวิชาการ” ทับซ้อนลงบนพื้นที่บางส่วนที่มีเอกสารสิทธิ์ตามประมวลกฎหมายที่ดินซึ่งตามข้อเท็จจริงพื้นที่ดังกล่าวจะต้องกันออก จึงทำให้พื้นที่ป่าไม้ของชาติมีผู้ถือครองที่ดินกระจัดกระจายอยู่โดยทั่วไป จนยากแก่การตรวจสอบแนวเขตและเป็นปัญหาว่ามีความถูกต้องมากน้อยเพียงใด

1.2 ขาดเครือข่ายระบบข้อมูลที่ดินที่ดี ข้อพิพาทระหว่างหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานของรัฐกับเอกชน และเอกชนกับเอกชนเรื่องความขัดแย้งเรื่องการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าของรัฐนั้นสาเหตุหนึ่งเกิดจากขาดระบบข้อมูลที่ดี โดยเฉพาะระบบแผนที่ ซึ่งแต่ละหน่วยงานใช้มาตราส่วนที่แตกต่างกัน เช่น บางหน่วยงานใช้แผนที่มาตราส่วน 1:4,000 แต่อีกหน่วยงานหนึ่งใช้มาตราส่วน 1:50,000 หรือ มาตราส่วนอื่น เมื่อมีการตรวจสอบแนวเขตจึงดำเนินการได้ลำบาก ข้อพิพาทระหว่างภาครัฐและเอกชนที่กล่าวกันว่า “ป่าทับคนหรือคนทับป่า” จึงต้องใช้เวลานานในการพิสูจน์สิทธิในการถือครอง โดยใช้หลักฐานภาพถ่ายทางอากาศ หลักฐานทางทะเบียนราษฎร หลักฐานบุคคล ฯลฯ ความขัดแย้งจึงไม่สามารถลดลงได้ตามเวลาอันควร แม้แต่ข้อพิพาทระหว่างหน่วยงานของรัฐเองก็หาข้อยุติได้ยาก นอกจากนี้ระบบข้อมูลพื้นที่ป่าของหน่วยงานต่าง ๆ มิได้เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายให้ผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มเข้าไปใช้ประโยชน์ได้

1.3 มาตรการควบคุมการใช้ที่ดินไม่มีประสิทธิภาพ ถึงแม้ว่าจะมีการกำหนดเขตที่ต้องสงวนและคุ้มครองไว้เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยกฎหมาย หรือ มติ คณะรัฐมนตรีในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไว้ก็ตาม เมื่อขาดนโยบายที่มีเอกภาพ และระบบข้อมูลที่ดี มาตรการที่จะใช้ควบคุมการใช้ที่ดินจึงไม่มีประสิทธิภาพ ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือ มีที่ดินที่เหมาะสมเพื่อการเกษตรถูกทิ้งร้างไม่ได้ใช้ประโยชน์จำนวนมาก แต่มีประชาชนไปบุกรุกป่าไม้หรือพื้นที่สงวนคุ้มครองเพื่อหาที่ดินทำกิน ข้อเสนอในการเก็บภาษีก้าวหน้าหรือภาษีที่ดินกับผู้ที่ไม่ได้ทำประโยชน์หรือการจำกัดขนาดการถือครองที่ดินที่ได้เสนอแนวคิดกันมาเป็นเวลานานเพื่อลดปัญหาการถือครองที่ดินจำนวนมากก็ไม่ปรากฏเป็นรูปธรรม อีกตัวอย่างหนึ่งที่ไม่มีการควบคุมอย่างจริงจัง คือ การใช้ที่ดินในพื้นที่สูงชันหรือมีความลาดเท โดยไม่มีระบบอนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่ตอนบน ทำให้ในฤดูฝนเกิดการชะล้างพังทลายของดินลงสู่พื้นที่ของผู้ที่อาศัยตอนล่าง ตะกอนดินมาทับถมในไร่-นา แหล่งน้ำ ซึ่งเกิดความเสียหาย ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ที่ทำกินในพื้นที่ตอนบนกับตอนล่างขึ้น โดยไม่มีกฎหมายใด ๆ ที่มาใช้บังคับได้

1.4 การไม่มีส่วนร่วม ผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มไม่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าไม้ ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่ารัฐได้พยายามที่จะป้องกันและลดความขัดแย้งโดยวิธีต่าง ๆ มาโดยตลอดก็ตาม แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้เท่าที่ควร เป็นเพราะรัฐดำเนินการเพียงฝ่ายเดียว ผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มไม่มีส่วนร่วม ผู้ที่มีส่วนได้เสียในการบริหารจัดการป่าไม้นั้นมิใช่จะมาจากส่วนราชการเพียงฝ่ายเดียว จะต้องรวมถึงผู้ที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นที่เป็นที่ตั้งของทรัพยากร

นั้น ๆ และผู้ที่จะได้รับผลกระทบจากสภาพป่าไม้ในพื้นที่ตอนบนหรือตอนล่างของพื้นที่นั้น ๆ รวมทั้งนักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการป่าไม้ ขนาดของทรัพยากรยังมีขนาดใหญ่หรือปริมาณมาก ย่อมจะมีผู้มีส่วนได้เสียจำนวนมากเช่นเดียวกัน องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ FAO และ โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติหรือ UNEP หรือ (FAO and UNEP. 1997 : 69) ให้ความเห็นว่าผู้ที่มีส่วนได้เสียอาจจะประกอบด้วยบุคคลอย่างน้อย 3 กลุ่ม คือ

1.4.1 กลุ่มผู้มีหนทางหรือต้องการเข้าสู่หรือควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้

1.4.2 กลุ่มผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรป่าไม้และสภาพป่าไม้ของผู้อื่น

1.4.3 กลุ่มผู้ซึ่งต้องการใช้อิทธิพลในการตัดสินใจของผู้อื่นในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิทยาศาสตร์ หรือเหตุผลอื่น

กรณีของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้เสียในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติหลายกลุ่ม กล่าวคือ

1. ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ตามมาตรา 46
2. บุคคลหรือประชาชนโดยทั่วไป ตามมาตรา 56
3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามมาตรา 290
4. รัฐ ตามมาตรา 79 และ 84
5. องค์กรอิสระ ตามมาตรา 56 วรรค 2

จากการที่ผู้มีส่วนได้เสียมีหลายกลุ่ม ดังนั้นความต้องการได้รับประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสียจึงมีความหลากหลาย เมื่อมองป่าไม้ “เป็นต้นทุนทางสังคม” กับ “เป็นต้นทุนทางสินค้า” ให้ความหมายของป่าไม้แตกต่างกันออกไปตามลักษณะอาชีพของผู้มีส่วนได้เสีย ดังที่ อีเรน (Eren. 1974 : 457) ให้ความหมายพื้นที่ป่าไม้ 9 ประการ คือ 1) พรรณพืชบนพื้นผิวโลก 2) ธรรมชาติ 3) แหล่งพันธุกรรม 4) ปัจจัยการผลิต 5) สินค้า 6) ที่พักผ่อนหย่อนใจ 7) สถานที่ 8) ทรัพย์สิน และ 9) ทูน

จากสาเหตุความขัดแย้งเรื่องการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าของรัฐ 4 ประการดังกล่าวแล้ว จึงได้มีข้อพิพาทและความขัดแย้งเกิดขึ้นทั่วประเทศ ในช่วงปี 2546 ได้มีการศึกษาและสำรวจกรณีข้อพิพาทและความขัดแย้งเรื่องปัญหาการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่า

ของรัฐเพื่อยึดครองที่ดินทำกินของภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลาง ภาคตะวันตกและภาคตะวันออก และภาคใต้ โดยส่วนตัวอย่างทั้งหมดจำนวน 620 กรณี และปัญหาที่อยู่อาศัย จำนวน 120 กรณี รวมทั้งหมดเป็นจำนวน 740 กรณี ผลการศึกษาดังกล่าวพบว่ามีปัญหาตามลำดับดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนข้อพิพาทและความขัดแย้ง ในปี พ.ศ. 2548

ที่	ข้อพิพาทและความขัดแย้งเรื่องปัญหาที่ดิน	จำนวน (กรณี)
1	การประกาศเขตป่าทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย	281
2	การใช้ประโยชน์ในที่ดินสาธารณะประโยชน์	138
3	นโยบายส่งเสริมการปลูกป่าที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน	77
4	การใช้ประโยชน์ในที่ดินของเอกชน	66
5	การใช้ประโยชน์ในที่ดินทหาร	58
6.	ปัญหาที่อยู่อาศัย	120

ที่มา : สยามล ไกยูรวงศ์ และคณะ (2548 : 12)

รายงานดังกล่าวสรุปไว้ว่า เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาทั้งหมด 740 กรณี พบว่ากรณีพิพาทที่ยุติการแก้ไขปัญหามี 89 กรณี คิดเป็นร้อยละ 12.03 (สยามล ไกยูรวงศ์ และคณะ, 2548 : 12)

2. ความพยายามของฝ่ายการเมือง

การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งเรื่องการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าของรัฐ แม้จะมีแนวคิดจากทั้งภาครัฐ เอกชนและนักวิชาการสาขาต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาป่าไม้ของชาติมาเป็นเวลานาน แต่ไม่สามารถแก้ไขให้หมดสิ้นไปได้ เพราะในเขตป่าไม้ของชาติมีราษฎรเข้าอยู่อาศัยและทำกินอยู่จำนวนมากกระจายทั่วทั้งประเทศ รวมทั้งมีสถานที่ราชการอยู่ในเขตป่าไม้ของชาติจำนวนมากเช่นกัน ขอบเขตของปัญหาจึงกว้างขวาง ดังนั้นการแก้ไขปัญหาโดยวิธีใดวิธีหนึ่งจึงมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เมื่อแก้ปัญหาในระยะสั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ปัญหาจึงสะสมมาโดยตลอด จนสถานการณ์ของป่าไม้ถึงจุดวิกฤตอย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน

จากสภาพปัญหาดังกล่าว สมาชิกผู้แทนราษฎรมีบทบาทที่สำคัญในการช่วยเหลือราษฎรที่ทำกินอยู่ในเขตป่าไม้ของชาติ โดยเสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎรมาตั้งแต่

พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตามมติของสภาผู้แทนราษฎรที่ส่งให้กับรัฐบาลดำเนินการ บางมติก็มีผลในเวลาอันรวดเร็ว เช่น มติให้รัฐบาลยกเลิกโครงการจัดที่ดินทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (คกจ.) แต่บางมติที่ยังตกค้างอยู่ไม่สามารถดำเนินการได้ทั้ง ๆ ที่ช่วงเวลานั้นเป็นรัฐบาลมาจากการเลือกตั้ง ซึ่งการแก้ไขปัญหাপ่าไม้ของชาตินั้นเกี่ยวข้องกับกฎหมายที่ดินและป่าไม้อยู่หลายฉบับ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มีหน้าที่โดยตรงค่านิติบัญญัติ มีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่เป็นอุปสรรคในการแก้ไขปัญหา จากการศึกษาญัตติที่เสนอโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างปี พ.ศ. 2529 ถึง พ.ศ. 2537 มีญัตติที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในที่ดินถึง 67 ญัตติ นอกจากนี้ยังมีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ฉบับปัจจุบัน ฉบับที่ 18 ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก 24 สิงหาคม 2550 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ตราไว้ ณ วันที่ 24 สิงหาคม พุทธศักราช 2550 เป็นปีที่ 62 ในรัชกาลปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับแนวนโยบายด้านที่ดิน พอสรุปได้ดังนี้

ส่วนที่ 8 แนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

มาตรา 85 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้

1. กำหนดหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินให้ครอบคลุมทั่วประเทศ โดยให้ความสำคัญสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งผืนดิน ผืนน้ำ วิถีชีวิตชุมชน ท้องถิ่นและการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และกำหนดมาตรฐานการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินนั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย

2. กระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและการให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิในที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมอย่างทั่วถึง โดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่นรวมทั้งจัดหาแหล่งน้ำเพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างพอเพียงและเหมาะสมแก่การเกษตร

3. ให้มีการวางผังเมือง พัฒนาและดำเนินการตามผังเมืองอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

4. จัดให้มีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นอย่างเป็นระบบและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน

บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

5. ส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน

สรุปว่าฝ่ายการเมืองแก้ไขความขัดแย้ง ได้สองแนวทาง คือ

1. พื้นที่ป่าไม้ที่ราษฎรบุกรุกทำกินและอยู่อาศัย ควรเพิกถอนเขตป่าสงวนแห่งชาติแล้วออกเอกสารสิทธิ์ตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497

2. พื้นที่ป่าไม้ที่ราษฎรบุกรุกทำกินและอยู่อาศัย ควรเพิกถอนเขตป่าสงวนแห่งชาติแล้วเข้าสู่โครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

แนวคิดทั้งสองนี้แม้ว่าในขณะที่รัฐบาลกำลังเร่งรัดนโยบายการปฏิรูปที่ดินอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2536-2537 ได้มีสมาชิกสภาผู้แทนส่วนหนึ่งเสนอญัตติเพิกถอนป่าสงวนแห่งชาติแล้วออกเอกสารสิทธิ์ตามประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 แก่ราษฎร โดยสมาชิกผู้แทนราษฎรได้พิจารณาญัตติลักษณะเดียวกันนี้ถึง 34 ญัตติ ในการประชุมครั้งที่ 4/2537 (สมัยสามัญครั้งที่หนึ่ง) เมื่อวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2537 แนวคิดที่แตกต่างกันนี้เมื่อยุบสภาเปลี่ยนรัฐบาล นโยบายก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย ตั้งต้นแก้ไขปัญหานิวใหม่ ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงไม่ประสบความสำเร็จสะสมเรื้อรังมาตลอดเวลา

ผลต่อเนื่องอีกประการหนึ่งก็คือการแก้ไขปัญหายุบสภาจากกฎหมายที่มีอยู่ไม่สามารถกระทำได้นั้นที่ทันใจจากฝ่ายการเมืองตามที่ต้องการ เพราะการแก้ไขกฎหมายมีขั้นตอนที่จะต้องใช้เวลาและดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เมื่อมีการยุบสภาและเปลี่ยนรัฐบาลในช่วงเวลาอันสั้น นอกจากไม่มีความต่อเนื่องแล้วยังมีปัญหาจากแนวคิดที่แตกต่างกันดังกล่าวมาแล้ว โอกาสในการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายจึงเกิดขึ้นได้น้อยมาก

3. ความพยายามของรัฐ

ในการลดความขัดแย้งนั้นรัฐได้พยายามที่จะป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งโดยตรงและทางอ้อมมาตลอด นับแต่การประกาศเขตสงวน/คุ้มครอง/อนุรักษ์ ทั้งที่ใช้อาศัยอำนาจตามบทบัญญัติของกฎหมายฉบับต่าง ๆ เช่น พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 รวมทั้งมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำภาคต่าง ๆ หรือมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับ

ป่าชายเลนจำนวนมาก การสงวน/คุ้มครอง และอนุรักษ์การใช้พื้นที่นี้เพื่อกิจกรรมอื่นๆ ซึ่งอาจป้องกันความขัดแย้งเบื้องต้น

ต่อมาเมื่อมีการบุกรุกเข้าทำกินในพื้นที่ที่รัฐ สงวน/คุ้มครอง และอนุรักษ์ไว้ดังกล่าวแล้ว รัฐได้มีนโยบายลดความขัดแย้ง โดยประนีประนอมให้อยู่อาศัยต่อไปได้ หรือผ่อนผันให้ทำกินต่อไป ตลอดจนมีการจำแนกออกให้เป็นที่ดินทำกินในกรณีของป่าไม้ถาวรหรือยกเลิกเพิกถอนป่าสงวนแห่งชาติเป็นที่ดินทำกิน โดยการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม อย่างไรก็ตามมีแนวคิดที่ให้ประชาชน ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 30 ปี เช่น

3.1 การดำเนินการจัดรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติจัดรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2517 นั้น ได้มีการสอบถามความสมัครใจของเจ้าของที่ดินก่อนว่าจะยินยอมให้ดำเนินการหรือไม่ ตามบทบัญญัติมาตรา 14 (1) นอกจากนี้ได้มีการกำหนดว่าเจ้าของที่ดินต้องยินยอมเกินกว่ากึ่งหนึ่งจึงจะดำเนินการประกาศเป็นเขตจัดรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมได้ ตามบทบัญญัติ มาตรา 28

3.2 ในกรณีของการวางผังเมืองที่ใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงข้อคิดเห็นตามบทบัญญัติ มาตรา 19 วรรค 2 และมาตรา 33 รวมทั้งให้มีการเปิดโอกาสเสนอคำร้องให้มีการแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกข้อกำหนดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินของผังเมืองรวมอีกด้วย (มาตรา 24)

3.3 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ในมาตรา 46 มาตรา 56 และมาตรา 59

3.4 พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 ประชาชนได้รับการอำนวยความสะดวกและได้รับการตอบสนองความต้องการ

3.5 ในการจัดรูปที่ดินเพื่อการพัฒนาพื้นที่ที่อาศัยอำนาจพระราชบัญญัติจัดรูปที่ดินเพื่อการพัฒนาพื้นที่ พ.ศ. 2547 นั้น ในการดำเนินงานจะต้องได้รับการยินยอมจากเจ้าของที่ดินในโครงการไม่น้อยกว่าสองในสามของที่ดินในบริเวณนั้น (มาตรา 36)

3.6 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ. 2548 มีเจตนารมณ์ให้ประชาชนมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น

ตารางที่ 2 ความพยายามของรัฐในการป้องกันและลดความขัดแย้งเรื่องการบริหารทรัพยากร
ป่าไม้

ประกาศเขตสงวน/คุ้มครอง/ อนุรักษ์	ลดความวามขัดแย้งเรื่องที่ดินทำกิน	
	นโยบาย	สาระสำคัญ
1. พ.ร.บ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503	1. คำสั่งนายกรัฐมนตรี ที่ สร. 0203/4381 ลงวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2518 เรื่อง ราษฎรเข้าทำกินในป่าสงวนแห่งชาติ	- ไม่ให้จับกุมผู้ที่กำลังทำกินอยู่ในป่า
2. พ.ร.บ อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504	2. มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 28 ส.ค. 2522 เรื่อง โครงการออกหนังสืออนุญาตให้มีสิทธิทำกินชั่วคราว	- ผ่อนผันให้ทำกินในพื้นที่ป่าไม้
3. พ.ร.บ ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507	3. มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 22 มิถุนายน 2525 เรื่อง นโยบายการใช้และกรรมสิทธิ์ที่ดิน	- จำนวนพื้นที่ที่รามาถูทำกินแล้ว และดินเหมาะสมต่อการเกษตร ออกจากพื้นที่ป่าไม้ถาวรหรือป่าเตรียมการสงวน เพื่อให้เป็นที่ดินทำกิน
4. มติคณะรัฐมนตรี เรื่อง การจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ	4. มาตรา 16 แห่ง พ.ร.บ ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 แก้ไข พ.ศ. 2528	- อนุญาตให้บุคคลที่ทำประโยชน์อยู่แล้วทำประโยชน์ต่อไปได้ไม่เกิน 20 ไร่/ครอบครัว
วันที่ 27 กรกฎาคม 2525	5. พ.ร.บ ปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 แก้ไข พ.ศ. 2532 มาตรา 26	- จำนวนพื้นที่ที่เหมาะสม
25 พฤษภาคม 2528	6. มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 10, 17 มีนาคม พ.ศ. 2535 เรื่อง การจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ	- จำแนกเป็นที่ที่เหมาะสมเพื่อการเกษตร (Zone A)
21 ตุลาคม 2529	7. มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2536 เรื่อง การพิจารณาแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินเขตป่าไม้	- เมื่อประกาศเป็นเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมถือว่าเป็นการเพิกถอนป่าสงวนแห่งชาติ
29 มีนาคม 2531	8. มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2540 เรื่อง มาตรการและแนวทางการแก้ไขปัญหาดินทำกินและการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติในภาพรวมทั้งประเทศ	- แก้ไขปัญหาดินเข้าทำกินในเขตป่า โดยการปฏิรูปที่ดิน เพิกถอนอุทยานแห่งชาติเป็นป่าสงวนแห่งชาติแล้วให้มี ส.ท.ก พิเศษ
12 กรกฎาคม 2531		
7 พฤศจิกายน 2532		
19 พฤศจิกายน 2534		
21 กุมภาพันธ์ 2538		
5. มติคณะรัฐมนตรี เรื่อง การแก้ไข		
ปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าชายเลน		
วันที่ 23 กรกฎาคม 2534		
22 สิงหาคม 2543		
17 ตุลาคม 2543		
ฯลฯ		

ที่มา : <http://www.vironnet.in.th> (2552 : 10-20)

3.7 แผนบริหารราชการแผ่นดิน 4 ปี (2548-2551) ได้มีนโยบายการเร่งรัดกระจายสิทธิ์ที่ดินและการจัดที่ทำกินพร้อมทั้งสาธารณูปโภคให้แก่คนยากจน รวมทั้งพัฒนา

กฎหมายและส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี โดยมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนทุกระดับ มีความพึงพอใจในคุณภาพการให้บริการของหน่วยงานภาครัฐ

นอกจากนี้ได้มีการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น โดยมีพระราชบัญญัติ 2 ฉบับ คือ

1. พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ 2537
2. พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจท้องถิ่น พ.ศ

2542

4. ข้อเสนอแนะทางลดความขัดแย้ง

จากที่ได้ทบทวนถึงความพยายามของรัฐและฝ่ายการเมือง โดยเฉพาะสมาชิก ผู้แทนราษฎร จะเห็นได้ว่าไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเรื่องการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าของรัฐระหว่างรัฐกับเอกชนได้ ทั้ง ๆ ที่ได้มีแนวคิดและนโยบายของรัฐเรื่องการมีส่วนร่วมมาเป็นเวลานานดังที่กล่าวมาแล้ว อาจจะเป็นเพราะรัฐดำเนินการเพียงฝ่ายเดียวขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน ทางเลือกหนึ่งที่เป็นข้อเสนอเพื่อลดความขัดแย้งก็คือให้มี “การบริหารจัดการร่วมกันระหว่างรัฐและภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคมในลักษณะเครือข่าย”

ธนาคารโลก (World Bank, 2000 : 145) ได้ทบทวนถึงนโยบายที่ดินที่กำหนดไว้ในปี 2518 (1975) ว่า “ควรล้มเลิกระบบการถือครองที่ดินโดยชุมชนและหันไปใช้ระบบการถือครองแบบเสรี แต่ในปัจจุบันนี้เป็นที่ตระหนักดีว่า การใช้ชุมชนเป็นผู้จัดการเรื่องการใช้ที่ดินสามารถให้ความมั่นคงในการถือครองและเป็นพื้นฐานให้มีการทำธุรกรรมด้านที่ดินที่ได้ผลคุ้มค่าใช้จ่ายมากกว่าระบบถือครองที่ดินโดยเสรี” อีกประการหนึ่งในเรื่องการบริหารูปที่ดิน

ธนาคารโลก (World Bank, 2000 : 145) รายงานว่า “การดำเนินงานปฏิรูปที่ดินในช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมา มักจะมีที่มาจากแรงผลักดันทางการเมือง และยังไม่สามารถบรรลุความคาดหวังที่ตั้งไว้ได้ เมื่อไม่นานมานี้ ได้มีแนวทางปฏิบัติใหม่เกิดขึ้น คือ การสนับสนุนให้ชุมชนจัดการปฏิรูปที่ดินกันเอง โดยให้การเจรจาต่อรองเป็นไปโดยสมัครใจ แนวทางนี้สามารถแก้ปัญหาที่มีมาช้านานเกี่ยวกับการกระจายทรัพย์สินโดยไม่เปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่ความรุนแรงในชนบทได้ ทั้งนี้มีข้อแม้ว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องติดตามงาน โดยละเอียดและปรับแก้แผนไปตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ และต้องสามารถต้านทานแรงบีบบังคับทางการเมืองที่ต้องการให้มอบกรรมสิทธิ์ในที่ดินแบบใช้อธิปไตยให้ได้ด้วย”

โครงการหรือแผนงานที่รัฐบาลใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งในอดีตเป็นลักษณะ บนลงล่าง (Top Down) ซึ่งเป็นแผนที่ละเลยต่อการร่วมตัดสินใจของท้องถิ่น ไม่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริง ความขัดแย้งจึงคงเกิดขึ้นตลอดเวลา ตรงกันข้ามหากมีการจัดทำโครงการ

ลักษณะล่างขึ้นบน (Bottom Up) โดยให้ผู้มีส่วนได้เสียในท้องถิ่นเจรจาต่อรองระหว่างกลุ่มต่างๆ มีรายงานในหลายพื้นที่ของประเทศไทยว่ามีการตัดสินใจในการบริหารจัดการที่ดินที่ลดความขัดแย้งลงได้

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงระดับของชุมชน เช่น หมู่บ้าน มีจำนวนมากถึงประมาณ 70,000 หมู่บ้าน ประเด็นปัญหาจะแตกต่างกันออกไปแต่ละหมู่บ้าน แม้แต่ในหมู่บ้านเดียวกันอาจจะมีความเห็นที่ขัดแย้งในการใช้ที่ดินเกิดขึ้น จากหมู่บ้านจำนวนมากนี้เองจึงเกรงกันว่าจะเป็นปัญหาในการจัดสรรงบประมาณ หรือการบริหารโครงการนั้น ซึ่งตามข้อเท็จจริงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนากลไกความร่วมมือและเตรียมความพร้อมไประยะหนึ่ง ดังที่องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO, 1997 : 125) รายงานไว้ว่าการสนับสนุนให้ท้องถิ่นจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยตนเองนั้น เป็นภาระกิจที่ใช้เวลาและค่อนข้างอ่อนไหว ไม่สามารถคาดผลได้ในระยะเวลาอันสั้น รัฐจำเป็นต้องเข้าไปช่วยสนับสนุนในการจัดเวทีประชาคมช่วยเหลือข้อมูลด้านวิชาการและงบประมาณเท่าที่จำเป็น

ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวมาแล้วเพื่อลดความขัดแย้งเรื่องการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าของรัฐ จึงมีข้อเสนอดังนี้

1. กำหนดนโยบายการบริหารจัดการที่ป่าไม้ที่มีเอกภาพ
2. ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการป่าไม้ให้ทุกภาคส่วนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ รวมทั้งการปรับเปลี่ยนบทบาทเจ้าหน้าที่ของรัฐให้ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการมีส่วนร่วม
3. พัฒนากลไกความร่วมมือในการบริหารจัดการป่าไม้โดยเฉพาะการจัดทำโครงการพัฒนาป่าไม้ในอนาคต ควรดำเนินการร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่างๆ ในสังคม ทั้งภาครัฐ เอกชน ท้องถิ่นหรือผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มในลักษณะเครือข่าย
4. ปรับปรุงประสิทธิภาพเครือข่ายระบบข้อมูล ซึ่งผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มเข้าถึงได้

สรุปความขัดแย้งในเรื่องการบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าของรัฐ เกิดขึ้นทั้งระหว่างหน่วยงานของรัฐ รัฐกับเอกชน และเอกชนกับเอกชน ที่รุนแรงและยืดเยื้อจะเกิดขึ้นระหว่างรัฐกับเอกชนในที่ดินของรัฐ ทั้งที่ประกาศเป็นเขตสงวนและคุ้มครอง เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ ป่าสงวนแห่งชาติ ที่สาธารณชนที่พลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกัน ที่ราชพัสดุ ที่ใช้ในราชการทหาร เป็นต้น ฯลฯ มีสาเหตุและที่มาของความขัดแย้ง 4 ประการ คือ นโยบายของรัฐไม่มีเอกภาพ ขาดเครือข่ายระบบข้อมูลที่ดินที่ดี มาตรการควบคุมการใช้ป่าไม้ไม่มี

ประสิทธิภาพ และผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มไม่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ได้มีความพยายามแก้ไขความขัดแย้งจากหลายฝ่ายช่วงเวลาที่ผ่านมา ทั้งจากฝ่ายการเมือง คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแต่ไม่ประสบความสำเร็จนัก เพราะขาดความต่อเนื่องในการแก้ปัญหาเนื่องจากการยุบสภาและเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยครั้ง แนวคิดของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มี 2 แนวทาง คือ การเพิกถอนป่าสงวนแห่งชาติแล้วออกเอกสารสิทธิ์ให้ราษฎรตามประมวลกฎหมายที่ดินและเมื่อเพิกถอนแล้วนำไปปฏิรูปที่ดิน ซึ่งเป็นการหาข้อยุติได้ยาก ในส่วนของภาครัฐนั้นได้มีความพยายามที่จะป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งมาตลอดเวลานับยาวนาน ในกรณีของการบุกรุกเข้าทำกินในพื้นที่ที่รัฐสงวน/คุ้มครองและอนุรักษ์ไว้ รัฐได้มีนโยบายลดความขัดแย้ง โดยการประนีประนอมให้อยู่อาศัยต่อไปได้ หรือผ่อนผันให้ทำกินต่อไปตลอดจนมีการจำแนกออกให้เป็นที่ดินทำกินในกรณีของป่าไม้ถาวร หรือยกเลิกเพิกถอนป่าสงวนแห่งชาติเป็นที่ดินทำกิน โดยการประกาศเป็นเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม นอกจากนี้รัฐยังได้มีนโยบายให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เช่น ในการจัดรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม การวางผังเมือง การจัดรูปที่ดินเพื่อพัฒนาพื้นที่ การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน จากการศึกษาและสำรวจกรณีพิพาทและความขัดแย้งปัญหาที่ดินในภาคต่างๆของประเทศรวม 740 กรณี สามารถแก้ไขปัญหาได้มีจำนวน 89 กรณี หรือร้อยละ 12 ของปัญหาทั้งหมดเท่านั้น ถึงปัจจุบันได้มีแผนบริหารราชการแผ่นดินในปี 2548-2551 เรื่องการเร่งรัดกระจายสิทธิ์ที่ดินและการจัดที่ดินทำกินพร้อมสาธารณูปโภคให้แก่คนยากจน รวมทั้งการพัฒนากฎหมายและส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี โดยมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนทุกระดับมีความพึงพอใจในคุณภาพการให้บริการของหน่วยงานรัฐ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานตามแนวคิดและนโยบายต่าง ๆ ที่ผ่านมา ความขัดแย้งและข้อพิพาทยังคงมีอยู่ และดูเหมือนว่าจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ในขณะที่ชุมชนหลายแห่งในภาคต่าง ๆ ของประเทศสามารถแก้ไขปัญหาได้ ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวนี้ จึงมีข้อเสนอเป็นทางเลือกในการลดความขัดแย้งเรื่องที่ดินลงก็คือ ให้มี “การบริหารจัดการร่วมกันระหว่างรัฐและภาคส่วนอื่น ๆ ทางสังคมในลักษณะเครือข่าย”

ทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องในการวิจัย

1. ทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาพฤติกรรมกรรมการบุกรุกพื้นที่ป่าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยการพิจารณาว่าปัจจัยที่ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมนั้น มีอยู่ 2 ระดับ คือ

ระดับตัวบุคคลและระดับสังคมสิ่งแวดล้อม การที่บุคคลมีพฤติกรรมใดเป็นผลมาจากตนเอง และสังคม หากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ประชากรเพิ่มมากขึ้น ความต้องการส่วนบุคคลที่จะหาทางตอบสนองการใช้ชีวิตแบบทุนนิยม หากบุคคลนั้นแน่นแค้นจะทำให้เกิดพฤติกรรมแสวงหา เช่น การไม่มีที่ดินทำกิน จึงต้องบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ เป็นต้น การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ของพฤติกรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ทฤษฎีอรรถประโยชน์ (Utility Theory)

ในการวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถประโยชน์ มีข้อสมมติฐาน คือ ประชาชนจะตัดสินใจบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่ให้ความพอใจสูงสุด โดยมีรายได้จำกัดจำนวนหนึ่ง ทฤษฎีอรรถประโยชน์เป็นทฤษฎีที่ใช้อธิบายพฤติกรรมต่างๆ ของผู้บริโภค ได้เริ่มนำทฤษฎีนี้มาใช้ในศตวรรษที่ 19 โดยนักเศรษฐศาสตร์หลายท่านสำนักนีโอคลาสสิก เชื่อว่าสินค้าและบริการต่างๆ สามารถทำให้ผู้บริโภคเกิดความพึงพอใจ และความพอใจนี้สามารถวัดเป็นหน่วย หรือ UTIL ได้

แนวคิดตามทฤษฎีได้ให้ความหมายของอรรถประโยชน์เอาไว้ดังนี้ อรรถประโยชน์ (Utility) คือ ความพอใจที่บุคคลได้รับจากการบริโภคสินค้าชนิดใดชนิดหนึ่ง ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง เช่น ปากกา 1 ด้าม ให้อรรถประโยชน์ 9 Util ผู้บริโภคจะได้รับความพอใจมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความต้องการในการบริโภคซึ่งจะแตกต่างกันไปตามเวลา สถานที่ และความจำเป็น ดังนั้นสินค้าชนิดเดียว จำนวนเท่ากัน จึงให้อรรถประโยชน์ต่างกันสำหรับผู้บริโภคแต่ละคน ถ้าผู้บริโภคมีความต้องการสินค้าหรือบริการชนิดใดมากเพียงใด ก็จะมีอรรถประโยชน์สำหรับผู้บริโภคเท่านั้นทฤษฎีอรรถประโยชน์ (Theory of Utility) มีข้อสมมติพื้นฐาน (Basic Assumption) ดังนี้ (ธำรงค์ อุดมไพจิตรกุล และศิริวรรณ เสรีรัตน์. 2543 : 57 ใน www.huso.buu.ac.th. 9 ตุลาคม 2551)

1.1.1 ผู้บริโภคมีรายได้จำกัด ดังนั้นจึงเลือกสินค้าที่ให้ความพอใจสูงสุดภายใต้งบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัด

1.1.2 อรรถประโยชน์หรือความพอใจสามารถวัดค่าเป็นตัวเลขได้ เรียกว่า Util

1.1.3 อรรถประโยชน์รวมวัดจากความพอใจที่ผู้บริโภคได้รับ โดยสมมติเป็นตัวเลขเชิงปริมาณและแปรตามปริมาณของสินค้าที่บริโภคเพิ่ม

1.1.4 อรรถประโยชน์เพิ่มที่ได้รับจากการบริโภคสินค้า เพิ่มขึ้นทีละหนึ่งหน่วยจะมีลักษณะลดลงเรื่อย ๆ ซึ่งสอดคล้องกับกฎว่าการลด น้อยลงของอรรถประโยชน์เพิ่ม (Law of diminishing Marginal Utility)

ตามทฤษฎีอรรถประโยชน์ ได้กล่าวถึงอรรถประโยชน์รวม และอรรถประโยชน์เพิ่ม คืออรรถประโยชน์เพิ่ม (Marginal utility) คือ ความพอใจที่ผู้บริโภคได้รับเนื่องจากการบริโภคสินค้าหรือบริการเพิ่มขึ้น 1 หน่วย เช่น นายแดงซื้อกระเป๋า 1 ใบ ได้รับความพอใจรวมเท่ากับ 50 หน่วย ซื้อกระเป๋าใบที่ 2 ได้รับความพอใจรวมเท่ากับ 70 หน่วย แสดงว่าอรรถประโยชน์เพิ่มมีค่าเท่ากับหน่วย สมการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างอรรถประโยชน์เพิ่ม อรรถประโยชน์รวม และปริมาณการบริโภคสินค้า ดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงอรรถประโยชน์รวมและอรรถประโยชน์เพิ่ม

ปริมาณ (Q) (หน่วยของผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่า)	อรรถประโยชน์ (TU)	อรรถประโยชน์เพิ่ม (MU)
0	0	
1	5	5
2	12	7
3	23	11
4	37	14
5	45	8
6	49	4
7	49	0
8	47	-2

ที่มา : www.huso.buu.ac.th. (2551 : 2)

จากตารางการบริโภคผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่า พบว่า 1) การบริโภคผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่าชิ้นที่ 1-6 อรรถประโยชน์รวมที่ได้รับจากผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่าเพิ่มขึ้นตามลำดับ ดังนี้ 5 หน่วย เป็น 12, 23, 37, 45 และ 49 หน่วย แสดงว่าผู้บริโภคได้รับความพอใจจากผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่า 6 ชิ้น 2) การบริโภคผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่าชิ้นที่ 7 อรรถประโยชน์รวม

ของผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่าไม่เปลี่ยนแปลง คือ 49 หน่วย ซึ่งจะเท่ากับบรรดประโยชน์รวมของผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่าที่ 6 แสดงว่าผู้บริโภคเริ่มอิ่มแล้ว 3) การบริโภคผลิตภัณฑ์ที่ได้จากป่าชิ้นที่ 8 บรรดประโยชน์รวม (TU) ที่ได้จะลดลงจาก 49 หน่วย เป็น 47 หน่วย แสดงว่าผู้บริโภคอิ่มแล้ว ถ้าบริโภคชิ้นต่อไปจะรู้สึกอึดอัด โดยทั่วไปผู้บริโภคจะหยุดการบริโภคที่บรรดประโยชน์เพิ่มเป็น (0) ศูนย์ ถ้าบริโภคต่อไป บรรดประโยชน์เพิ่มจะมีค่าติดลบ และจะไม่ได้ได้รับความพอใจจากการบริโภค มีการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง TU และ MU ดังนี้

1. ถ้า TU เพิ่มขึ้น (ในอัตราที่เพิ่ม) MU จะเพิ่มขึ้น
2. ถ้า TU เพิ่มขึ้น (ในอัตราที่ลดลง) MU จะลดลง
3. ถ้า TU สูงสุด MU เท่ากับ 0 (ศูนย์)
4. ถ้า TU ลดลง MU จะติดลบ

เช่น เดิมราคาสินค้า $A=6$ บาท ผู้บริโภคได้รับความพอใจสูงสุดเมื่อบริโภคสินค้า A ในปริมาณ 12 หน่วย เราสามารถเอาความสัมพันธ์ระหว่างระดับราคาสินค้าและปริมาณการบริโภคสินค้า A ที่บรรดประโยชน์สูงสุดนี้ไปวางไว้ที่จุดหนึ่งเส้นอุปสงค์ของผู้บริโภคคนนี้ คือ จุด E ต่อมาราคาสินค้า A สูงขึ้นเป็น 10 บาท ผู้บริโภคคนนี้ยังมีรายได้เท่าเดิม คือ สามารถซื้อสินค้าถ้าเขาได้รับความพอใจสูงสุดลดลงจากเดิม 12 หน่วย เป็น 8 หน่วย จุดที่ให้ความพอใจสูงสุดคือจุด F

1.2 แนวคิดการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (Resource Management)

แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

1.2.1 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเชิงนิเวศวิทยาการเมือง (Political Ecology) แนวคิดนี้เป็นแนวคิดในการศึกษาปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะส่งผลต่อการกำหนดเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง รวมไปถึงการกำหนดแนวทางเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ซึ่งก็คือการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติที่อาศัยแนวคิดนี้นั่นเอง ซึ่งจะพิจารณาถึงการจัดการในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (ถัทรทิพย์ นาดสุภา, สุริชัย หวันแก้ว, ไชยันต์ รัชชกุล, กัญญา ลีลาลัย และศิริพร ยอดกมลศาสตร์. 2543 : 247-253)

1) การจัดการแก้ปัญหาในเรื่องของบริบททางเศรษฐกิจการเมืองเป็นต้นเหตุของการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น นโยบายของรัฐที่ดำเนินการปกป้องทรัพยากรอาจก่อให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้ง ระหว่างรัฐกับประชาชนที่เคยใช้ทรัพยากร หรือการกำหนดนโยบายที่เอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มอำนาจเชิงพาณิชย์ หรือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ เช่น สงครามระหว่างรัฐเป็นการทำลายนิเวศวิทยาและทรัพยากรธรรมชาติรวมไป

ถึงการให้ เงินสนับสนุนระหว่างรัฐในการพัฒนาเขื่อนซึ่งทำลายระบบนิเวศ

2) การจัดการภายใต้ระบบทุนนิยมโลกที่มีอำนาจในเชิงพาณิชย์กรรมโดยไร้พรหมแดน อาจผ่านมาในรูปบริษัทข้ามชาติเชิงพาณิชย์ที่แสวงหาทรัพยากรจากประเทศที่กำลังพัฒนา

3) การจัดการแก้ปัญหาความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากร เช่น การศึกษา การต่อสู้แย่งชิงทรัพยากรของชนชั้นผู้ปกครอง หรือชนชั้นเศรษฐกิจกับผู้ด้อยอำนาจหรือชาวนา และผลสะท้อนทางการเมืองที่ตามมาหลังจากทรัพยากรธรรมชาติเปลี่ยนแปลง

1.2.2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการประสานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติกับการพัฒนา โดยมีปรัชญาหลัก คือ การสนองความต้องการของมนุษย์ในยุคปัจจุบันโดยไม่ทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นที่ต้องการของมนุษย์ในอนาคต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ กิจกรรมการดำรงชีวิตของมนุษย์สอดคล้องกับธรรมชาติ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). 2543 : 68-69) แนวคิดนี้ โดยทั่วไปมักคิดว่าเป็นแนวคิดที่ปฏิรูปการพัฒนา แต่ในความเป็นจริงแนวคิดนี้ยังคงเป็นร่างทรงของวาทกรรมการพัฒนาดั้งเดิม เพียงแต่นำเรื่องของสิ่งแวดล้อมเข้ามาพิจารณาร่วมด้วย และถือว่าเป็นแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากแนวคิดการอนุรักษ์ โดยการประยุกต์แนวคิดการอนุรักษ์เข้ากับการพัฒนาทุกด้าน ตั้งแต่การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม ระบบนิเวศ และสาขาการพัฒนาดังกล่าว สำหรับประเทศไทยแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ปรากฏอย่างเด่นชัดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) โดยสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติระบุไว้ว่า “ในการพัฒนาประเทศ...จะต้องมีการจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้สามารถใช้ ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนนาน...” (วราพร ศรีสุพรรณ. 2534 : 53)

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนดูประหนึ่งว่าจะแสดงท่าทีที่ดีต่อการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืน แต่ในทางตรงกันข้ามแนวคิดนี้ยังคงเน้นที่การสร้างความมั่งคั่ง และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ อีกทั้งยังแสดงมิติของเศรษฐศาสตร์ในประเด็นของความหายากและความจำกัดของ ทรัพยากรอย่างเด่นชัดนอกจากนั้นทรัพยากรธรรมชาติถูกนับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของทุนตามแนวคิดนี้ในบทบาทของ “ทุนนิยมสีเขียว” (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร. 2545 : 282-283) โดยเฉพาะนักนิเวศวิทยาแนวลิทเทินเห็นว่าแนวทางนี้เป็นการสนับสนุนวัตถุนิยมและ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมาก (สมพร แสงชัย. 2545 : 183)

1.2.3 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเชิงจริยศาสตร์ แนวคิดนี้มีใช้เพิ่งเกิดมาใหม่ แต่เป็นแนวคิดทางตะวันตกที่มีมานานแล้ว โดยใช้คำว่า Environmental Ethics เป็นการนำเรื่องจริยธรรมมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่ความหมายของจริยธรรมทางตะวันตกนั้นมีความหมายคล้ายค่านิยม ซึ่งแตกต่างกับจริยธรรมในความหมายทางตะวันออก ดังนั้นจึงไม่ได้มุ่งไปที่เรื่องของจิตวิญญาณมากนัก

ความหมายของจริยธรรมทางตะวันตก กับ ค่านิยม มักมีกล่าวถึงการใช้สองคำนี้แทนในความหมายใกล้เคียงกัน 5 แนวคิดนี้ในระยะต่อมาได้พัฒนามาเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นไปที่การแก้ไขพฤติกรรม ของมนุษย์ โดยยอมรับว่ารากเหง้าของปัญหาต่างๆ เกิดจากตัวมนุษย์ทั้งในด้านโลกทัศน์ วิธีคิด ค่านิยม และความเชื่อ ดังนั้นจึงพยายามที่จะกลับมาศึกษาที่ตัวมนุษย์ นับว่าเป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่หันมาจัดการกับตัวเอง

แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวพุทธศาสตร์ถือว่าเป็นหนึ่งในแนวคิดของกลุ่มนี้ บางครั้งก็เรียกว่า “แนวคิดที่เน้นการปฏิรูปการพัฒนา” ซึ่งมีทรรศนะว่าปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเกิดจากความผิดพลาดของการพัฒนา โดยมองลึกลงไปที่รากฐานความคิด การพัฒนาในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมก่อให้เกิดผลเสียหายขึ้นในปัจจุบัน การพัฒนาในอดีตเกิดจากระบบและกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความหมายของคำว่า “การพัฒนา” ขึ้นเท่านั้นเองซึ่งมีนัยของการแสวงหาอำนาจและการกดขี่ผลประโยชน์จากดินแดน ที่ยังไม่เจริญ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอบาร. 2545 : 53) ดังนั้นการแก้ไขจึงต้องแก้ไขที่ฐานความคิดในการพัฒนาทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ชุมชน สังคม ประเทศ และระดับโลก แนวคิดนี้เน้นพิจารณาความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติในด้านปฏิสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกัน โดยเห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติไม่ใช่โภคทรัพย์ แต่เป็นปัจจัยหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เน้นในแนวคิดการพัฒนาใหม่ที่ว่าการพัฒนาคือการนำสังคมไปสู่แบบแผนของการอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานที่ธรรมชาติเอื้ออำนวย และจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของสังขธรรม มุ่งแสวงหาหลักคุณธรรมใหม่ที่สอดคล้องกับความจริงในธรรมชาติ เน้นการถอดความเป็นมนุษย์นิยามออกจากตนเอง และเน้นเป้าหมายด้านจิตวิญญาณ (วราพร ศรีสุพรรณ. 2539 : 96-97) แนวคิดนี้แบ่งเป็นแนวคิดย่อย ๆ คือ

1) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบนิเวศสำนึก (Ecological conscience) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นตั้งแต่ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยกลุ่มของ Gilbert White และ Henry Thoreau รวมทั้ง Aldo Leopold เป็นกลุ่มที่แสดงท่าทีอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ เพราะมองว่าธรรมชาติมีระบบแบบแผนของตนเอง มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หรืออาจกล่าวได้

ว่าธรรมชาติเป็น “อินทรีย์ที่มีชีวิต” แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีข้อโต้แย้งที่ว่า การสรุปของ Aldo Leopold เป็นการสรุปจากเรื่องของข้อเท็จจริง ไปสู่เรื่องของคุณค่า ถึงอย่างไรก็ตามแนวคิดนี้ก็เป็น การสร้างมิติใหม่ของความสัมพันธ์ทางศีลธรรม ที่เดิมจำกัดอยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน กลายเป็นมิติระหว่างมนุษย์กับโลกและธรรมชาติด้วย (เนื่องน้อย นุชนนทร. 2537 : 61, 71, 92-93) แนวคิดนี้ เน้นแนวทางการบูรณาการแบบองค์รวม มโนทัศน์แบบองค์รวมจะเป็นการ มองโลกและธรรมชาติในฐานะที่เป็นระบบ เช่น แนวคิดของ Aldo Leopold ที่มองเห็นว่าโลก เป็นชีวอินทรีย์ที่มีชีวิต มีระบบ และแบบแผนในการปรับตัวเอง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องกระทำด้วยปัญญาต่อธรรมชาติทั้งระบบ ไม่สามารถแยกออกเป็นส่วน ๆ ได้ และถือว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์ควรจะต้องเรียนรู้สังคมนั้นเพื่อการอยู่ร่วมกัน เป็น การเชื่อมมนุษย์เข้ากับธรรมชาติและพยายามทำให้ธรรมชาติอยู่คู่กับมนุษย์ (สมพร แสงชัย. 2545 : 97) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวมของพระ ธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) (2537 : 49-50) ที่มุ่งสร้างสมดุลขององค์รวมทั้งสามคือ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ โดยการพัฒนาคนให้เกิดปัญญา เช่นเดียวกับ Chatsumarn Kabilisigh (1998 : 22) ที่เห็นว่าหัวใจสำคัญของการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติตามแนวคิดนี้คือต้อง เข้าใจสังคมนี้องค์รวมของธรรมชาติทั้งโลก และใช้สติปัญญาในการสร้างความเข้าใจใน เรื่องนี้เพื่อที่จะเป็นพลังทางด้าน จิตใจที่แท้จริงเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา โดยสรุปแล้ว หลักการที่สำคัญของแนวคิดนี้คือการพยายามที่จะก้าวข้ามศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

2) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติแนวนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology) แนวคิดนี้เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1968-1972 (สมพร แสงชัย. 2545 : 62-63) โดย Arne Naess ซึ่งเป็นนักปรัชญาชาวนอร์เวย์ กับ George Sessions มองว่าธรรมชาติและมนุษย์มีคุณค่าเท่าเทียม กัน ธรรมชาติก็ควรได้รับความเคารพจากมนุษย์เช่นกัน การทำลายล้างธรรมชาติจนสูญสิ้นถือ ว่าเป็นการผิดศีลธรรม (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร. 2545 : 252) และแนวคิดที่ว่ามนุษย์ควรมี ความเคารพต่อชีวมณฑล (biosphere) ต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหมด (สมพร แสงชัย. 2545 : 184) แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึกมีองค์ประกอบสองส่วน คือ ส่วนที่เป็นนโยบายการเมืองและส่วนที่ เกี่ยวกับปรัชญา ที่เรียกว่านิเวศปรัชญา (ecosophy) ที่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับเรื่อง โลกทัศน์ในการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติ โดยมีหลักสำคัญ ๆ คือ ไม่แยกมนุษย์ออกจาก ธรรมชาติ และทุกคนควรพัฒนาโลกทัศน์ของตนเองให้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างแนบ แน่น ชีวิตและความหลากหลายของรูปแบบชีวิตล้วนมีคุณค่าในตัวเองและทำให้ทุกชีวิต ดำรง

อยู่ได้ มนุษย์ไม่ควรเข้าไปแทรกแซงเพื่อลดความหลากหลาย ยกเว้นเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานเท่านั้น

1.3 ทฤษฎีระบบสังคมกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (Country Theory)

ระบบสังคม (Social System) คือ ระบบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการของการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ในระดับสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Level) ระหว่างผู้กระทำ (Actors) ตั้งแต่ 2 คน หรือ 2 กลุ่มขึ้นไป ที่มีความเกี่ยวข้องกันในส่วนบทบาทใดบทบาทหนึ่ง (Role) โดยเฉพาะ (Parsons and Smelser. 1984 : 8) หากมองระบบสังคมที่มีอยู่ในชุมชน จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลได้มีความสัมพันธ์หรือเข้าไปเป็นสมาชิกอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น จะได้รับสภาพ และสิ่งที่ตามมา ก็คือ การมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกันจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันนั้น โดยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะถูกเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของชุมชน ที่เปรียบเหมือนเป็นกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติให้สมาชิกในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้ ไม่ว่าจะเป็นวิถีประชาจารีต หรือกฎหมาย ที่ทางสังคมวิทยาเรียกว่า “บรรทัดฐานทางสังคม” (Social Norm) ซึ่งเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสม เป็นกฎ กติกา และมารยาทในการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นมาตรฐานกำหนดว่าการกระทำใดถูก การกระทำใดผิด การกระทำใดควรหรือไม่ควร (พวงเพชร สุรัตน์ภวิกุล และคนอื่น ๆ 2545 : 72) ดังนั้นการเข้าไปเรียนรู้วิถีชุมชนใดก็ตาม การได้เห็นวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายของแต่ละชุมชนจึงเป็นเรื่องปกติ จะต่างกันตรงที่ว่า การกระทำของสมาชิกในชุมชนจะเป็นการกระทำที่ทำให้ระบบสังคมของชุมชนคงอยู่หรือได้รับประโยชน์ (Performance) หรือสร้างผลกระทบต่อผู้อื่น ที่เรียกว่า การลงโทษ (Sanction) ซึ่งในส่วนของการกระทำที่ทำให้ระบบดำรงอยู่ได้นั้น Parsons and Smelser (1984: 14) ได้เสนอไว้ว่า การกระทำระหว่าง 2 ฝ่ายที่ได้ปฏิสัมพันธ์ต่อกันและมีลักษณะของการพึ่งพากันและกันจะต้องมีความหมายต่อกัน จึงจะช่วยรักษาระบบสังคมให้คงอยู่ต่อไปได้ ซึ่งหากเชื่อมโยงกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่กำลังได้รับความสนใจในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนไม่ได้เป็นแนวคิดที่ให้ชาวบ้านพึ่งตัวเอง โดยไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับใคร แต่มองว่าควรสร้างแนวร่วมระหว่างชาวบ้านกับผู้เสียเปรียบอื่นในสังคม รวมทั้งชนชั้นกลางที่ไม่ใช่ประเภทสร้างส่วนเกินจากการทุจริตชาวบ้าน ให้เกิดเป็นลักษณะของเครือข่ายที่เข้มแข็ง มีความสำคัญทั้งในแง่ตามหน้าที่และพื้นที่ เพื่อให้มีอำนาจในการต่อรองที่ไม่เสียเปรียบผู้อื่น ซึ่งตรงนี้ชุมชนจะถือเป็นหน่วยพื้นฐานของเครือข่ายนั่นเอง ดังที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547 : 201- 203) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขความสำเร็จของวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทยประการหนึ่งว่า ชาวบ้านต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะของรัฐและระบบทุนนิยม โดยต้องร่วมมือกับชน

ชั้นอื่นเพื่อให้ขบวนการแนวร่วมมีพลังพอจัดตั้งองค์กรเพื่อต่อรองกับรัฐและนายทุน ซึ่งการเป็นพันธมิตรร่วมกันระหว่าง 2 ฝ่ายนี้ประโยชน์ไม่ใช่อยู่ที่ชาวบ้านหรือชุมชนเท่านั้น แต่สำหรับคนชั้นกลางก็ได้ประโยชน์หลายประการ คือ(1) ทำให้คนชั้นกลางได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้าน มีความชอบธรรมในทางการเมืองและมีพลังทางการเมืองมากขึ้น (2) ฟังฟังต่างชาติลดลงฟังภายในประเทศมากขึ้น เป็นฐานของการขยายตัวระยะยาวของเศรษฐกิจที่มั่นคงมากกว่าจากลักษณะการร่วมมือกันระหว่าง 2 ฝ่ายนี้สามารถชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีระบบสังคมกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้ว่า การคงอยู่ของระบบหรือรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน จะต้องได้รับการตอบสนองในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างเห็นความสำคัญต่อกันและมีความหมายต่อทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนมีรูปแบบความสัมพันธ์ที่เข้มแข็งและยั่งยืน

นอกจากนี้ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนยังเป็นแนวคิดที่สามารถช่วยให้เกิดการเรียนรู้ชุมชนได้มากขึ้น กล่าวคือ หากทำความเข้าใจชุมชน โดยการอาศัยทฤษฎีระบบสังคม จะทำให้ได้เรียนรู้และเข้าใจรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้ว่ามาจากการปฏิสัมพันธ์ที่เป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชน โดยการแสดงบทบาทของบุคคลจะเป็นไปตามสถานภาพที่ได้รับจากการเป็นสมาชิกของชุมชน ในขณะเดียวกันแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้สื่อให้เห็นเพิ่มเติมว่า การที่ชุมชนจะมีความเข้มแข็งมากหรือน้อย และสามารถรักษาระบบของชุมชนได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมหรือวิถีชีวิตของคนในชุมชนว่าให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งมีอยู่แล้วหรือไม่ หรือหลงลืมประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นที่มาของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ในชุมชนของตน โดยเฉพาะในสังคมไทยปัจจุบัน ความเป็นทุนนิยม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่างๆ ได้เข้ามาสู่ชุมชนอย่างมาก ซึ่งหากสมาชิกของชุมชนใดไม่สามารถควบคุม หรือรับมาประสานให้เข้ากับวัฒนธรรมเดิมของตน แต่กลับกลายถูกรอบงำจากวัฒนธรรมภายนอก ก็จะส่งผลให้ชุมชนเกิดความล่มสลายขึ้นได้ เนื่องจากต้องพึ่งพาภายนอกเท่านั้นดังจะเห็นได้จากกรณีที่หลายชุมชนเมื่อได้รับความช่วยเหลือจากรัฐหรือเอกชน กลับต้องประสบปัญหาอื่นตามมา ดังเช่น ปราบฎการณ้เข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านจัดตั้งองค์กรทางเศรษฐกิจ เช่น ธนาคารข้าว หรือการเอาธุรกิจเอกชนเข้าไปจัดตั้งโรงงานแปรรูปวัตถุดิบเกษตรในชนบท โดยที่สมาชิกในชุมชนไม่รู้จัดการรวมตัวกัน จึงทำให้ไม่มีพลังในการต่อรองกลายเป็นการพัฒนาแบบทุนนิยมที่เอาर्डเอาเปรียบ เกิดความล่มสลายของชุมชนขึ้น เป็นต้น ในขณะที่บางชุมชนมีการทดลองใช้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในการพัฒนา สามารถที่จะประสบผลสำเร็จ โดยทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้นได้

1.4 ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่

นักสังคมวิทยาคนสำคัญที่ทำให้ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่กลายเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง และกลายเป็นทฤษฎีหลักทางสังคมวิทยาทฤษฎีหนึ่ง มีชื่อว่า ทัลคอตท์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) ซึ่งได้ให้ข้อสมมติเกี่ยวกับการที่มนุษย์เข้าไปอยู่ในชุมชน และชุมชนมีการจัดระเบียบขึ้นนั้น เนื่องจากสมาชิกในชุมชนมีความสมัครใจที่จะเข้าไปทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน โดย Parsons and Smelser (1984: 19) ได้เสนอกฎเกณฑ์ทางการหน้าที่ของระบบการกระทำไว้ 4 ส่วน คือ (1) การปรับตัว (Adaptation) (2) เป้าหมายที่พึงประสงค์ (Goal Ratification) (3) การรักษาแบบแผนและจัดการความตึงเครียด (Patternmaintenance and Tension Management) และ (4) การบูรณาการ (Integration) ซึ่งถ้าทั้ง 4 ส่วน เมื่อมีลักษณะสอดคล้องต้องกันจะนำไปสู่ความสมดุลต่อระบบของกลุ่มสังคมได้ และได้มองว่า “การกระทำ” มีความสำคัญอย่างมากในการอธิบายและศึกษาในระบบสังคม เนื่องจากการกระทำระหว่าง 5 ส่วน คือ (1) ผู้กระทำ (Actor = บุคคลที่มีประสบการณ์ต่าง ๆ และรู้จักควบคุมสถานการณ์มีวิธีการต่าง ๆ เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้) (2) สถานการณ์ (Situation = สิ่งรอบข้างต่างๆ ที่ผู้กระทำรู้จักและมีอิทธิพลต่อการเลือกจุดมุ่งหมายและจะดำเนินการต่างๆ ไปสู่จุดมุ่งหมายนั้นๆ) (3) จุดมุ่งหมาย (Goals = สิ่งที่ผู้กระทำตั้งเป้าหมายที่จะทำให้สำเร็จ) (4) วิธีการ (Means = แนวทางที่ผู้กระทำเลือกที่จะปฏิบัติเพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายนั้น) และ (5) แนวคิดของผู้กระทำ (Actor's Orientation = ค่านิยม บรรทัดฐาน และความคิดอื่น ๆ ที่ผู้กระทำใช้เป็นแนวทางประกอบการเลือกวิธีการในการดำเนินการต่าง ๆ ให้ไปสู่จุดมุ่งหมายภายใต้สถานการณ์นั้น) ตัวอย่างเช่น เมื่อสมาชิกในชุมชน (Actor) มีจุดมุ่งหมายร่วมกันที่จะก่อตั้งโครงการทอผ้าขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการว่างงาน เสริมรายได้นอกภาคเกษตรกรรม และรักษาประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนเอาไว้ (Goal) อันเนื่องจากการได้พิจารณาจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน (Situation) ว่ามีปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นภายในชุมชนมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ส่งผลกระทบต่อการค้าขายชีวิตของเกษตรกรซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชน ปัญหาการว่างงานเพราะถูกเลิกจ้างจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่กลับเข้าชุมชน และเกิดปัญหาภาวะการว่างงานขึ้นในชุมชนอันนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น ความยากจน โสเภณีเด็ก และอาชญากรรม เป็นต้น ประกอบกับค่านิยมความเชื่อทางศาสนาว่า การทอผ้าเป็นธง (ตุ่ง) ถวายวัดจะได้บุญกุศลอันยิ่งใหญ่ และกิจกรรมการทอผ้าเป็นการยกระดับจิตใจและคุณธรรมของชาวบ้านให้สูงขึ้น ทำให้ความรู้สึกถึงความจำเป็นเรามีมากขึ้น ก่อให้เกิดความเอื้ออาทรกัน

มากขึ้น (Actor's Orientation) อันเป็นปัจจัยที่ช่วยสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีของชุมชน และถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมเดิมที่มีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นบวกกับค่านิยมความเชื่อที่เป็นทุนทางสังคมเหล่านี้ จึงทำให้สมาชิกมีความเข้าใจในสถานการณ์และบทบาทของตนว่าต้องทำอะไร ดังนั้น สมาชิกในชุมชนร่วมมือกันโดยสมัครใจที่จะแก้ไขปัญหาชุมชน ด้วยการตั้งกลุ่มสตรีทอผ้าย้อมสีธรรมชาติขึ้นอย่างเป็นทางการ (Means) และสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง ก็คือ เมื่อชุมชนมีการแบ่งหน้าที่และดำเนินการแก้ไขปัญหาไปได้ดีแล้ว การที่จะรักษาระบบดังกล่าวเอาไว้ สมาชิกในชุมชนจะต้องรู้จักการสืบทอดค่านิยมหรือคุณค่าที่มีอยู่ร่วมกันนั้น ไว้ด้วย โดยการขัดเกลาทางสังคม ดังที่ Lindsey and Beach (2004: 17-19) ได้กล่าวว่า กลุ่มสังคมเป็นระบบที่ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่พึ่งพากัน โดยแต่ละส่วนมีความสำคัญต่อการทำหน้าที่ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเกิดประสิทธิภาพ ซึ่งบุคคลในระบบต้องมีค่านิยม/คุณค่าร่วมกัน โดยเข้าใจว่าอะไรดีและนำไปรารณาผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้เกิดความแน่ใจว่า สังคมจะมีระดับของค่านิยมที่สอดคล้องต้องกัน ซึ่งจะช่วยให้เหนียวสังคมให้ไปสู่การรักษาสภาพความสมดุลได้จากที่กล่าวมาข้างต้น ทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่มองมนุษย์ที่เข้าไปอยู่ในสังคม ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบ และมีการจัดระเบียบเนื่องจากมีความสมัครใจที่จะเข้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมนั้นการอธิบายระบบสังคมที่มีอยู่ในชุมชนจึงต้องทำความเข้าใจการกระทำของสมาชิกในชุมชน และการที่ชุมชนประกอบด้วยโครงสร้างที่เป็นระบบต่างๆ หากแต่ละส่วนของระบบทำหน้าที่ได้ประสานสัมพันธ์กัน ก็จะเกิดความมั่นคงหรือมีดุลยภาพขึ้น ดังนั้น เมื่อเปรียบชุมชนเป็นกลุ่มสังคมหนึ่ง หากเราเข้าไปเรียนรู้วิถีชุมชน และเห็นว่าชุมชนนั้นมีความเข้มแข็งและมั่นคง แสดงว่าโครงสร้างต่างๆ ของชุมชน คือ สมาชิกแต่ละคน กลุ่มองค์กรทั้งทางการและไม่ทางการ ได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มศักยภาพและมีความสามัคคีที่จะประสานสัมพันธ์กัน จนกลายเป็นพลังของชุมชนที่จะร่วมกันทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและพัฒนาขึ้น

1.5 ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory)

โดยทั่วไป สังคมไม่ได้มีความเป็นอยู่ที่ราบรื่นเสมอไป บางครั้งจะปรากฏความขัดแย้งเกิดขึ้นในสังคมด้วย ดังสภาพของสังคมไทยปัจจุบัน เช่นกรณีของความขัดแย้งทางการเมืองที่ส่งผลถึงขั้นรัฐประหารเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ได้เป็นอีกแง่มุมหนึ่งที่สามารถใช้ทฤษฎีความขัดแย้งมาช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ แต่ทั้งนี้ต้องทำความเข้าใจก่อนว่า ถ้าพูดถึงความขัดแย้งในสังคมปัจจุบันจะไม่ได้หมายถึงเฉพาะความขัดแย้งในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่สามารถเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากปัจจัยอื่น ๆ ได้

Karl Marx เป็นบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อทฤษฎีความขัดแย้ง โดยมองว่าเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการเปลี่ยนแปลงหรือกำหนดลักษณะของสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการจัดระเบียบทางสังคม โครงสร้าง ชนชั้น และเป็นพลังที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติหรือความขัดแย้งทางชนชั้นในสังคม(ระหว่างนายทุนผู้ควบคุมผลผลิตทางเศรษฐกิจ เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ซึ่งมีจำนวนน้อย แต่ได้ประโยชน์มาก กับกรรมกรผู้ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยในการผลิต ซึ่งเป็นแหล่งแรงงาน มีจำนวนมาก แต่ได้รับประโยชน์จากการผลิตน้อย) อันนำไปสู่การต่อสู้ระหว่างชนชั้นขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าความขัดแย้งเกิดขึ้นเนื่องจากความเป็นวัตถุนิยม (Materialism)นั่นเอง และจากการที่ Marx มีความเชื่อว่าระบบเศรษฐกิจเป็นรากฐานสำคัญที่กำหนดโครงสร้างของสังคมแต่ละสังคม จึงได้แบ่งโครงสร้างของสังคมออกเป็น 2 ส่วน (ดังแผนภาพที่ 3) (Macionis. 2003: 98-99) คือ (1) โครงสร้างส่วนบน (Superstructure) เช่น ครอบครัว ระบบการเมือง การศึกษา และศาสนา รวมทั้งความคิด และค่านิยมทางวัฒนธรรม โดยทุกส่วนของสังคมนี้อาจทำหน้าที่ส่งเสริมระบบเศรษฐกิจ เพราะเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานที่แท้จริงของสังคม (Society's real foundation) (2) โครงสร้างส่วนล่าง (Infrastructure) คือระบบเศรษฐกิจ ซึ่งทำหน้าที่กำหนดลักษณะของโครงสร้างส่วนบนของสังคม

แผนภาพที่ 3 โครงสร้างสังคมของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx)

ที่มา: ชีราพร ทวีธรรมเจริญ (2553 : 113)

บทสรุปของทฤษฎีความขัดแย้ง

แนวคิดของกลุ่มมาร์กซิสต์ ที่เห็นว่าแนวคิดนิเวศวิทยาแนวสังคมนิยมปัญหาที่แท้จริงของทรัพยากรธรรมชาติผิด เพราะปัญหาที่แท้จริงของทรัพยากรธรรมชาติเกิดจากลัทธิทุนนิยมที่สร้างสิ่ง ที่เรียกว่า “ธรรมชาติ” ขึ้นมาใหม่เป็นธรรมชาติในฐานะประดิษฐกรรมทางสังคม ไม่ใช่ธรรมชาติในความหมายที่เข้าใจ แนวคิดแม้จะต่อต้านกับการพัฒนาที่จริง แต่รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติยังคงใช้แบบวิทยาศาสตร์ (ไซริตัน เจริญสิน โอฟาร. 2545 : 253) วิฤติของสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติของมาร์กซิสต์ไม่ได้เกิดจากทรัพยากรธรรมชาติน้อยลง หรือความล้มเหลวของเทคโนโลยีที่ควบคุมธรรมชาติไม่ได้ แต่เกิดจากความไม่สัมพันธ์ของแรงงานกับปัจจัยการผลิตในเรื่องพื้นที่ของ เมือง รวมทั้งระบบสาธารณูปโภคและระบบการสื่อสาร (Communal general conditions) หรือกล่าวโดยสรุปว่าระบบเศรษฐกิจเป็นสาเหตุของปัญหานิเวศและสิ่งแวดล้อม อนึ่ง แนวคิดนี้มองประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมว่าไม่ได้เป็นแบบก้าวหน้า (Progressive) จนมนุษย์ไม่สามารถฟื้นฟูหรือปรับปรุงได้ (Barry. 2007 : 158-160) แนวคิดทฤษฎีเพื่ออธิบายตัวแปรการด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยอธิบาย 1) การยอมรับ ศรัทธาและเชื่อถือในระบบราชการ และ 2) สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง 3) การลงโทษทางกฎหมายและการดำเนินจากสังคม

1.6 ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์

มาสโลว์ ได้ตั้งสมมติฐานว่ามนุษย์มีความต้องการ ดังนี้

1. มนุษย์มีความต้องการ และความต้องการมีอยู่เสมอ ไม่มีที่สิ้นสุด
2. ความต้องการที่ได้รับการสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจสำหรับพฤติกรรมต่อไป ความต้องการที่ไม่ได้รับการสนองเท่านั้นที่เป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรม
3. ความต้องการของคนซ้ำซ้อนกัน บางทีความต้องการหนึ่งได้รับการตอบสนองแล้วยังไม่สิ้นสุดก็เกิดความต้องการด้านอื่นขึ้นอีก
4. ความต้องการของคนมีลักษณะเป็นลำดับขั้น ความสำคัญกล่าวคือ เมื่อความต้องการในระดับต่ำได้รับการสนองแล้ว ความต้องการระดับสูงก็จะเรียกร้องให้มีการตอบสนอง

ลำดับความต้องการพื้นฐานของ มาสโลว์ (Maslow) มี 5 ขั้น ดังนี้

1. ความต้องการด้านร่างกาย (Physiological Needs) เป็นต้องการปัจจัย 4 เช่น ต้องการอาหารให้อิ่มท้อง เครื่องนุ่งห่มเพื่อป้องกันความร้อน หนาวและอุจาดตา ยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ รวมทั้งที่อยู่อาศัยเพื่อป้องกันแดด ฝน ลม อากาศร้อน หนาว และสัตว์ร้าย ความ

ต้องการเหล่านี้มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคน จึงมีความต้องการพื้นฐานขั้นแรกที่มนุษย์ทุกคนต้องการบรรลุให้ได้ก่อน

2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) หลังจากที่มีมนุษย์บรรลุความต้องการด้านร่างกายทำให้ชีวิตสามารถดำรงอยู่ในขั้นแรกแล้วจะมีความต้องการด้านความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินของตนเองเพิ่มขึ้นต่อไป เช่น หลังจกมนุษย์มีอาหารรับประทานจนอิ่มท้องแล้วได้เริ่มหันมาคำนึงถึงความปลอดภัยของอาหาร หรือสุขภาพ โดยหันมาให้ความสำคัญกับเรื่องสารพิษที่ติดมากับอาหาร ซึ่งสารพิษเหล่านี้อาจสร้างความไม่ปลอดภัยให้กับชีวิตของเขา เป็นต้น

3. ความต้องการความรักและการเป็นเจ้าของ (Belonging and Love Needs) เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นหลังจากการที่มีชีวิตอยู่รอดแล้ว มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินแล้ว มนุษย์จะเริ่มมองหาความรักจากผู้อื่น ต้องการที่จะเป็นเจ้าของสิ่งต่าง ๆ ที่ตนเองครอบครองอยู่ตลอดไป เช่น ต้องการให้พ่อแม่ พี่น้อง คนรัก รักเราและต้องการให้เขาเหล่านั้นรักเราคนเดียว ไม่ต้องการให้เขาเหล่านั้นไปรักคนอื่น โดยการแสดงความเป็นเจ้าของ เป็นต้น

4. ความต้องการการยอมรับนับถือจากผู้อื่น (Esteem Needs) เป็นความต้องการอีกขั้นหนึ่งหลังจากได้รับความต้องการทางร่างกาย ความปลอดภัย ความรักและเป็นเจ้าของแล้ว จะต้องการการยอมรับนับถือจากผู้อื่น ต้องการได้รับเกียรติจากผู้อื่น เช่น ต้องการการเรียกขานจากบุคคลทั่วไปอย่างสุภาพ ให้ความเคารพนับถือตามควรไม่ต้องการการกดขี่ข่มเหงจากผู้อื่น เนื่องจากทุกคนมีเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน

5. ความต้องการความเป็นตัวตนอันแท้จริงของตนเอง (Self-actualization Needs) เป็นความต้องการขั้นสุดท้าย หลังจากที่ผ่านมาความต้องการความเป็นส่วนตัว เป็นตัวตนที่แท้จริงของตนเอง ลดความต้องการภายนอกลง หันมาต้องการสิ่งที่ตนเองมีและเป็นอยู่ ซึ่งเป็นความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์เช่นกัน แต่ความต้องการในขั้นนี้มักเกิดขึ้นได้ยากเพราะต้องผ่านความต้องการในขั้นอื่นๆ มาก่อนและต้องมีความเข้าใจในชีวิตเป็นอย่างดีด้วย

บทสรุปของทฤษฎีความต้องการ

สำหรับทฤษฎีนี้ผู้วิจัยศึกษาเพื่อนำมาอธิบายทั้งปัจจัยระดับบุคคลและปัจจัยระดับสังคมสิ่งแวดล้อม โดยหลักการของทฤษฎีที่กล่าวว่ามีมนุษย์มีความต้องการ และความต้องการมีอยู่เสมอ ไม่มีที่สิ้นสุด ถึงความต้องการที่ได้รับการสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจสำหรับพฤติกรรมต่อไป ความต้องการที่ไม่ได้รับการสนองเท่านั้นที่เป็นสิ่งจูงใจของ

พฤติกรรม ความต้องการของคนซ้ำซ้อนกัน บางทีความต้องการหนึ่งได้รับการตอบสนองแล้ว ยังไม่สิ้นสุดก็เกิดความต้องการด้านอื่นขึ้นอีก และความต้องการของคนมีลักษณะเป็นลำดับขั้น ความสำคัญกล่าวคือ เมื่อความต้องการในระดับต่ำได้รับการสนองแล้ว ความต้องการระดับสูงก็จะเรียกร้องให้มีการตอบสนอง และสาเหตุที่ผู้วิจัยสนใจแนวคิดในทฤษฎีนี้เพื่ออธิบายทุกตัวแปร จำนวน 25 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างทฤษฎีทางสังคมศาสตร์

1. ความหมายของทฤษฎี

มีนักวิชาการหลายท่าน ให้ความหมายของทฤษฎี (Theory) เอาไว้หลากหลาย ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540 : 14) ให้ความหมาย “ทฤษฎี” โดยทั่วไป คือ คำอธิบายสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ในทางวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีเป็นคำอธิบายตามหลักเหตุผล แสดงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของสิ่งนั้น หรือเรื่องนั้น อย่างมีระบบจนสามารถพยากรณ์สิ่งนั้นในอนาคตได้

เครสเวล (Creswel. 1994 : 82) ให้ความหมายของทฤษฎีว่า ทฤษฎี คือ กลุ่มโครงสร้างของตัวแปรที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเพื่อบ่งบอกหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

จากที่นักวิชาการกล่าวมา จะพบว่า ความหมายของทฤษฎีที่หลายคนเสนอไว้ใกล้เคียงกัน พอสรุปได้ว่า “ทฤษฎี คือ ข้อความที่อธิบายปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง อันเป็นผลมาจากการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริง และนำมาใช้เป็นแนวทางในการคาดคะเนหรือทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างถูกต้อง”

2. ที่มาของทฤษฎี

เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก เพราะขาดความรู้และข้อมูล ไม่เพียงพอ มนุษย์จึงสร้างทฤษฎีขึ้น เพื่ออธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้น และมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ แสวง รัตนมงคลมาศ (2534 : 48) สนธยา พลศรี (2545 : 130-132) ได้สรุปที่มาของทฤษฎีว่ามาจาก 2 แนวทางดังนี้

2.1 ทฤษฎีที่มาจากกระบวนการอุปมาน (Inductive Method) แต่ก็มีบางคนเรียกว่า “วิธีอุปนัย” โดยในปี ค.ศ. 1600 ฟรานซิส เบคอน (1561-1626) ได้ค้นพบวิธีการเสาะแสวงหาความรู้ หรือข้อเท็จจริงวิธีหนึ่ง และได้เรียกวิธีการเสาะแสวงหาความรู้วิธีนี้ว่า วิธีอุปมาน หรือ Baconian Induction เบคอนจึงได้นำมาดัดแปลงเป็นวิธีการค้นหาความจริงแบบอุปมาน ซึ่งเป็นวิธีที่วิเคราะห์จากข้อเท็จจริงย่อย ๆ เสียก่อน (ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากปรากฏการณ์จริง ๆ ก่อน) โดยการนำข้อเท็จจริงย่อย ๆ เหล่านั้นมาจัดหมวดหมู่เสียใหม่เพื่อพิจารณาว่าสิ่งใดบ้างเหมือนกัน สิ่งใดบ้างที่ต่างกัน และมีสิ่งใดบ้างที่สัมพันธ์กัน จาก การวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้สามารถสรุปเป็นความรู้ใหม่ทั่วไปได้

ข้อแตกต่างระหว่างการค้นหาความจริงตามวิธีอุปมาน ของ ฟรานซิส เบคอน กับการค้นหาความจริงตามวิธีอนุมาน (Deductive Method) ของอริสโตเติล อาจสังเกตจากตัวอย่างต่อไปนี้

วิธีอุปมาน : จากการสังเกตกระต่ายแต่ละตัวมีปอด ดังนั้น กระต่ายทุกชนิดมีปอด

วิธีอนุมาน : สัตว์เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมทุกชนิดมีปอด กระต่ายทุกชนิดเลี้ยงลูกด้วยน้ำนม ดังนั้นกระต่ายทุกชนิดมีปอด

ทฤษฎีที่มาจากกระบวนการอุปมาน (Inductive Process) เป็นทฤษฎีที่ได้มาจากข้อมูลรูปธรรมที่เกิดขึ้นแล้วสรุปเป็นนามธรรม โดยมีกฎเกณฑ์ขั้นตอน ดังนี้

- 2.1.1 การเรียนรู้ประสบการณ์
- 2.1.2 การสรุปเป็นประสบการณ์บทเรียน
- 2.1.3 การจัดระบบความเป็นเหตุเป็นผลของกลุ่มความคิด
- 2.1.4 การตั้งสมมติฐาน
- 2.1.5 การตรวจสอบสมมติฐานกับข้อเท็จจริง
- 2.1.6 การตั้งเป็นทฤษฎี

แนวความคิดในการแสวงหาคำความรู้โดยวิธีอุปมาน เป็นที่มาของแนวความคิดหลักของวิธีวิทยาการวิจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2542)

2.2 ทฤษฎีที่มาจากกระบวนการอนุมาน (Deductive Method) แต่ก็มีบางคนเรียกว่า “วิธีนิรนัย” เป็นการหาข้อเท็จจริงโดยวิธีการใช้เหตุผล นับว่าเป็นวิธีค้นหาข้อเท็จจริงที่เชื่อถือได้อย่างหนึ่ง อริสโตเติล ได้ชื่อว่าเป็นคนแรกที่ค้นพบวิธีการหาข้อเท็จจริงแบบนี้

เรียกว่า วิธีอนุมาน หรือ Syllogistic Method หรือ Aristotelian Deduction วิธีอนุมานนี้ ประกอบด้วย ข้อเท็จจริงใหญ่ (Major Premise) ซึ่งถือว่าเป็นเหตุการณ์ที่มีความจริงอยู่แล้ว ภายในตัวของมันเอง และข้อเท็จจริงย่อย (Minor Premise) เกี่ยวข้องกับกรณีเฉพาะที่สัมพันธ์กับข้อเท็จจริงใหญ่ โดยการนำไปประยุกต์และลงข้อสรุป (Conclusion) อาทิเช่น

ข้อเท็จจริงใหญ่ : ทุกคนเกิดมาแล้วต้องตาย

ข้อเท็จจริงย่อย : นายแดงเกิดมาเป็นคน

ดังนั้นข้อสรุป : นายแดงต้องตาย

จะเห็นว่า การสรุปจะมีความเที่ยงตรงเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับความเที่ยงตรงของ ข้อเท็จจริงใหญ่และข้อเท็จจริงย่อย ถ้าหากข้อเท็จจริงใหญ่ขาดความเที่ยงตรง หรือข้อเท็จจริงย่อยขาดความเที่ยงตรง คือ ถ้านายแดงไม่ใช่คนหรือทั้งข้อเท็จจริงใหญ่และข้อเท็จจริงย่อยขาดความเที่ยงตรงที่เชื่อถือได้จะทำให้ข้อสรุปขาดความเที่ยงตรงไปด้วย ข้อบกพร่องของวิธีอนุมานที่ อริสโตเติล คิดขึ้นนี้อยู่ที่ข้อเท็จจริงย่อยที่นำมาประยุกต์นั้น มีความสัมพันธ์กับข้อเท็จจริงใหญ่เพียงใด ดังนั้นผู้ที่นำเอาวิธีอนุมานไปใช้ ถ้าหากขาดความรู้เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้แล้วก็อาจทำให้ได้ข้อสรุปผิดพลาดได้

อย่างไรก็ดีวิธีหาเหตุผลแบบอนุมานนี้ ก็ยังนับว่าเป็นประโยชน์ต่อวิธีการวิจัยอยู่มาก เพราะเราใช้วิธีนี้เชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและการสังเกต ซึ่งช่วยให้นักวิจัยสามารถอนุมานจากทฤษฎีว่าควรจะทำการศึกษาหรือทำการเก็บข้อมูลอะไรบ้าง และนอกจากนี้ยังช่วยให้สามารถอนุมานจากทฤษฎีว่าควรตั้งสมมติฐานอะไรบ้าง เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย

ทฤษฎีที่มาจากกระบวนการอนุมาน (Deductive Process) เป็นทฤษฎีที่ได้มาจากข้อสรุปนามธรรมไปสู่ข้อเท็จจริงที่เป็นรูปธรรม แล้วจึงนำมาตั้งเป็นทฤษฎี โดยมีกระบวนการที่สำคัญอยู่ 4 ขั้นตอน คือ

1. ข้อสรุปนามธรรม
2. การตั้งสมมติฐาน
3. การตรวจสอบสมมติฐานกับข้อเท็จจริง
4. การตั้งเป็นทฤษฎี

แนวความคิดในการแสวงหาคำความรู้โดยวิธีอนุมาน เป็นที่มาของแนวความคิดหลักของวิธีวิทยาการวิจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การวิจัยเชิงปริมาณ (สุภางศ์ จันทวานิช. 2542)

อาจสรุปได้ว่า กระบวนการอุปมานเป็นการสร้างทฤษฎีหรือกฎ โดยการเก็บข้อมูลย่อย ๆ หลาย ๆ กรณี ซึ่งอาจใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การสังเกต การทดลอง การใช้เครื่องมือต่าง ๆ ตามความเหมาะสม แล้วนำข้อมูลย่อย ๆ เหล่านั้นมาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์และสรุปเป็นทฤษฎีหรือกฎตามลำดับ ส่วนกระบวนการอนุมานเป็นการกำหนดทฤษฎีขึ้นมา ก่อนแล้วหาข้อมูลต่าง ๆ มาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ เพื่อสนับสนุนความถูกต้องของทฤษฎีที่ตั้งไว้

2.3 ทฤษฎีที่มาจากวิธีอนุมานและอุปมาน (Deductive-inductive Method)

ชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin) นำวิธีอนุมานของอริสโตเติลและวิธีอุปมานของฟรานซิสเบคอน เข้ามารวมกัน เรียกว่า Deductive-inductive Method การหาข้อเท็จจริงตามวิธีใหม่นี้ก่อนอื่นจะต้องเก็บรวบรวมข้อมูลในปัญหาที่จะศึกษาเสียก่อนแล้วใช้วิธีอุปมานสร้างสมมติฐาน หรือทำการเดาคำตอบจากข้อมูลเหล่านั้น เมื่อได้สมมติฐานแล้วก็ทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงกับความรู้อันเชื่อถือได้อีกครั้งหลังจากได้แก้ไขปรับปรุงสมมติฐานที่ได้เรียบร้อยแล้ว ก็ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลมาเพื่อทดสอบความเที่ยงตรงของสมมติฐานจนถึงระดับที่ยอมรับได้ วิธีนี้นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของวิธีการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ (Modern Scientific Method) ซึ่งจะช่วยให้มองเห็นแนวทางการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ได้มากขึ้น

3. ระดับของทฤษฎี

ระดับหรือขอบเขตการอธิบายของทฤษฎี เมื่อกล่าวถึงทฤษฎี ความหมายของคำนี้มีความลึกและแยกย่อยได้หลายมิติ โดยทั่วไปสามารถแบ่งอย่างหยาบ ๆ เป็น 2 กลุ่ม คือ ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ และทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ โดยทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์จะมีความแม่นยำ (Precise) ในการอธิบายเหตุการณ์หรืออธิบายปรากฏการณ์ทางวิทยาศาสตร์ได้สูงมากจนแทบไม่มีข้อผิดพลาด ซึ่งต่างจากทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่มีความสามารถในการทำนายปรากฏการณ์ทางสังคมได้ถูกต้องน้อยกว่า โดยในตัวทฤษฎีทางสังคมศาสตร์เองก็ยังมีระดับ หรือขอบเขตการอธิบายของทฤษฎีที่แตกต่างกันไป เกรสเวล (Creswel, 1994 : 54) ได้แบ่งทฤษฎีออกเป็น 3 ระดับ คือ

3.1.1 ทฤษฎีที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ขนาดใหญ่ (Grand Theory) เช่น ทฤษฎีอธิบายวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตของ ชาร์ล ดาร์วิน ทฤษฎีอธิบายการเพิ่มประชากรของมัลธัส ทฤษฎีอธิบายการเปลี่ยนแปลงประชากรยุคต่าง ๆ ทฤษฎีอธิบายลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์ ทฤษฎีอธิบายระดับพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์ช่วงอายุต่าง ๆ

ของเพียเจต์ เป็นต้น ซึ่งทฤษฎีเหล่านี้สามารถนำไปอธิบายได้อย่างกว้างขวางครอบคลุมขอบเขตทุกชาติทั่วทั้งโลก

3.1.2 ทฤษฎีที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ขนาดปานกลาง (Middle-Range Theory) เป็นทฤษฎีที่อธิบายปรากฏการณ์ได้ในขอบเขตที่กว้างขวางปานกลางไม่ครอบคลุมขอบเขตทั้งโลก

3.1.3 ทฤษฎีที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์เฉพาะพื้นที่ (Substantive Theory) เป็นทฤษฎีที่สามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ได้เฉพาะเจาะจงในกลุ่มประชากรเล็ก ๆ หรืออธิบายปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเฉพาะที่หรือ บางที่เรียกว่า ทฤษฎีฐานราก ทฤษฎีรากหญ้า ทฤษฎีติดดิน (Grounded Theory)

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการหาคำอธิบายของปรากฏการณ์ การบูรณาการที่ติดดินทำกันในเขตพื้นที่ป่าไม้ ท้องที่จังหวัดกาญจนบุรี ดังนั้นจึงถือได้ว่าเป็นการสร้างทฤษฎีที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์เฉพาะพื้นที่เท่านั้น

4. วิธีการสร้างทฤษฎีทางสังคมศาสตร์

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2536 : 44) เสนอ การสร้างทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ มี 3 วิธีคือ

4.1 การวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎี (Research - Then - Theory) เป็นการสร้างทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ โดยการศึกษาวิจัยแล้วนำผลการวิจัยมาสร้างเป็นทฤษฎี การวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎี เป็นการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในทางสังคมศาสตร์ โดยเริ่มต้นจากปัญหาหรือสิ่งที่ต้องการทราบ ต้องการคำตอบ และเก็บข้อมูลสนาม เพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรหรือปัจจัยต่าง ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ที่ปรากฏออกมาเสมอ ๆ เรียกว่า แบบแผนที่เป็นระบบ แล้วนำแบบแผนที่เป็นระบบนี้มาประกอบกันเข้าเป็นทฤษฎี

4.2 การสร้างทฤษฎีก่อนแล้วตรวจสอบด้วยการวิจัย (Theory-Then-Research) เป็นการใช้อยูณหรือความคิดของตนเองสร้างทฤษฎีขึ้นมาก่อน แล้วจึงทดสอบญาณของตนกับโลกแห่งความเป็นจริง ด้วยการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical Data) ปัญหาที่สำคัญของการสร้างทฤษฎีก่อนแล้วตรวจสอบด้วยการวิจัย มีปัญหาสำคัญอยู่ที่การเลือกข้อความในทฤษฎีเพื่อนำมาทดสอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งอาจแก้ปัญหาโดยใช้หลักเกณฑ์ต่อไปนี้

4.2.1 เลือกข้อความที่คิดว่าน่าจะถูกต้องมากที่สุดมาทดสอบก่อน เพราะถ้าพบว่าผิดจะได้ไม่ต้องทดสอบข้อความอื่นของทฤษฎีอีกต่อไป ทำให้ประหยัดทั้งเวลาและค่าใช้จ่าย

4.2.2 เลือกข้อความที่คาดว่าน่าจะมีผิดมากที่สุดมาทดสอบก่อน เพื่อลดจำนวนข้อความที่ไม่มั่นใจให้น้อยลง หรือปรับปรุงดัดแปลงให้ดียิ่งขึ้นเสียก่อน แล้วค่อย ๆ ทดสอบข้อความที่มีความมั่นใจมากขึ้น

4.2.3 สมมติฐานสำคัญในการสร้างทฤษฎี คือ โลกแห่งความเป็นจริงไม่ได้มีแบบหรือกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติอย่างใดอย่างหนึ่งตายตัวอยู่ นักสังคมศาสตร์ต้องสร้างกฎเกณฑ์ หรือแบบแผนเหล่านั้นขึ้นมาอธิบายเรื่องราวในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น เพื่อสร้างกฎเกณฑ์หรือทฤษฎีแล้วทดสอบกับโลกแห่งความเป็นจริงนั้น โดยเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์มาทำการทดสอบ ถ้าถูกต้องก็ยึดถือเป็นทฤษฎีต่อไป ถ้าหากไม่ถูกต้องก็ต้องสร้างทฤษฎีขึ้นมาใหม่ แล้วทำการทดสอบใหม่อีกจนกว่าจะเป็นทฤษฎีที่ถูกต้อง ในปัจจุบันการสร้างทฤษฎีใหม่มีความจำเป็นมาก เพราะเหตุการณ์และสภาวะแวดล้อมของโลกเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การสร้างทฤษฎีจึงไม่มีวันเสร็จสิ้น

จุดอ่อนของการสร้างทฤษฎีก่อนแล้วตรวจสอบด้วยการวิจัย คือนักทฤษฎีจะเริ่มสร้างทฤษฎีเป็นเค้าโครงหยาบ ๆ ไม่เต็มรูปแบบ และไม่เป็นแบบแผนทั่วไป แล้วเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์มาทดสอบบางส่วนของทฤษฎี ในขณะที่เดียวกันก็จะคัดเลือกความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรบางตัวหรือบางคู่ที่เห็นว่าสำคัญ ซึ่งไม่เป็นไปตามแบบแผนทั่วไป

ข้อดีของการสร้างทฤษฎีก่อนแล้วตรวจสอบด้วยการวิจัย คือ มีประสิทธิภาพและเหมาะสม สำหรับการสร้างทฤษฎีประเภทที่เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลของตัวแปรต่าง ๆ (Axiomatic or Causal Process) เพราะสามารถคัดเลือกความสัมพันธ์ของตัวแปรบางคู่เท่านั้นมาใช้ทดสอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์ จึงทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อย

4.3 การสร้างทฤษฎีแบบผสมผสาน (Composite Approach) เป็นผลสืบเนื่องจากการสร้างทฤษฎีทั้ง 2 วิธี คือ การทำวิจัยเพื่อสร้างทฤษฎี และการสร้างทฤษฎีก่อนแล้วตรวจสอบด้วยการวิจัยมีทั้งจุดอ่อนและข้อดี การสร้างทฤษฎีทั้งสองวิธีการจึงมีข้อที่ต้องระมัดระวังหลายประการและง่ายต่อความผิดพลาดที่เกิดขึ้น วิธีการที่สามารถป้องกันแก้ไขและทำให้มีความมั่นใจมากขึ้น คือ การนำเอาข้อดีของทฤษฎีทั้งสองมารวมกัน เรียกว่าการสร้างทฤษฎีแบบผสมผสาน มีขั้นตอนดังนี้

4.3.1 ขั้นค้นหา (Exploratory) เป็นขั้นตอนที่ผู้สร้างทฤษฎีทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งอย่างกว้าง ๆ เพื่อหาแนวความคิดหรือปัจจัยสำคัญของปรากฏการณ์นั้น และหาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการวิจัยในขั้นตอนต่อไป

4.3.2 ขั้นพรรณนา (Descriptive) เป็นการบรรยายความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ได้จากขั้นตอนแรก ระหว่างตัวแปรหนึ่งคู่หรือหลายคู่ในรูปของหลักทั่วไปเชิงประจักษ์ (Empirical Generalization) ซึ่งเป็นที่ยอมรับในความถูกต้องของนักวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์

4.2.3 ขั้นอธิบาย (Explanatory) เป็นการสร้างทฤษฎีที่สามารถอธิบายหลักทั่วไปเชิงประจักษ์ที่ได้จากขั้นตอนที่สอง ซึ่งจะมีลักษณะเป็นวัฏจักรหมุนเวียนกันหลายครั้ง คือ

- 1) การสร้างทฤษฎี
- 2) การทดสอบทฤษฎี
- 3) การปรับปรุงทฤษฎี คือ การกลับไปเริ่มสร้างทฤษฎีในขั้น (3.1) อีกครั้งหมุนเวียนไปจนได้ทฤษฎีที่ต้องการ

5. วิธีการสร้างทฤษฎีในการวิจัยครั้งนี้

การวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ข้อ โดยที่วัตถุประสงค์การวิจัยเป็นการสำรวจข้อมูล ปัจจัยทั้ง 2 ระดับ ว่ามีปริมาณเท่าใด และวิเคราะห์ว่า มีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน เป็นการศึกษาในเชิงการสร้างทฤษฎีระดับพื้นฐาน ซึ่งจัดอยู่ในพวกทฤษฎีที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์เฉพาะพื้นที่ (Substantive Theory) เฉพาะเจาะจงกลุ่มประชากรเล็ก ๆ หรืออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่ที่เรียกว่า ทฤษฎีฐานราก ทฤษฎีรากหญ้า ทฤษฎีติดดิน (Grounded Theory) เพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม คือ การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ของประชาชนท้องที่อำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรีและอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี โดยศึกษากลุ่มที่บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ตามสภาพตัวแปรทุกตัวกลุ่มปัจจัยระดับบุคคล และปัจจัยระดับสังคมสิ่งแวดล้อม จำนวน 25 ตัวแปร ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์กับชุมชน 2) จำนวนแรงงานในครอบครัว 3) เพศ 4) อายุ 5) ระดับการศึกษา 6) ระยะเวลาที่อยู่ในหมู่บ้าน 7) ภูมิฐานะ 8) ขนาดที่ดินทำกิน 9) รายได้ครัวเรือน 10) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอาชีพ 11) การอาศัยป่าทำกิน 12) วิถีชีวิตความเป็นอยู่ 13) สำนึกในความเป็นเจ้าของ 14) ความผูกพันและกตัญญูรู้คุณต่อป่า 15) ความเชื่อและเคารพเกรง

กล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่า 16) ทศนคติต่อคุณค่าป่าและห่วงใยอนาคต 17) องค์กรชุมชนในรูปคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีหน้าที่อนุรักษ์ป่า 18) การประกอบพิธีกรรม 19) ความเป็นเอกภาพและความสามัคคีในชุมชน 20) ความเข้มแข็งของผู้นำและกฎระเบียบชุมชน 21) ความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 22) การยอมรับ ศรัทธาและเชื่อถือระบบราชการ 23) สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่รัฐ 24) การลงโทษทางกฎหมายและการสนับสนุนทางสังคม 25) การสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก มีอิทธิพลต่อการบุกรุกที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าไม้ ส่วนกลุ่มที่ไม่บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน คาดว่าน่าจะเกิดจากปัจจัยที่มีปริมาณตรงกันข้ามหรือมีมากอีกกลุ่ม ในส่วนการสร้างทฤษฎี ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดการสร้างทฤษฎีจากหลาย ๆ คน เช่น สัจญา สัจญาวิวัฒน์ (2536 : 54) นภาพรณ์ หะวานนท์ (2539 : 42) เสตราส์ และคอร์บิน (Strauss & Corbin, 1996 : 254) บอฮ์ร์นเสตต์ และ โน้ค (Bohrstedt & Knoke, 1988 : 241) และวอลเลซ (Wallace, 1969 : 9) จึงกำหนดกรอบแนวความคิดในการสร้างทฤษฎีดังกล่าวขึ้น โดยเลือกเอาวิธีแบบการผสมผสานระหว่าง 2 วิธีการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เลือกใช้วิธีอุปมาน (Deductive) ซึ่งเป็นวิธีการสร้างทฤษฎีที่เริ่มศึกษาจากทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งใช้กระบวนการทางตรรกะ พิจารณาว่าตัวแปรใดบ้างที่น่าจะมีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยการศึกษาแนวคิดของผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน จำนวน 4 คน ซึ่งผลจากการที่ผู้วิจัยได้ใช้ 2 วิธีการดังกล่าวทำให้ได้ “ข้อสมมติฐานเชิงทฤษฎี” หรือ “ประพจน์” (Theoretical Propositions) ขึ้นมาจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นทฤษฎีชั่วคราวที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีอุปมาน (Inductive) ที่เป็นวิธีการสร้างทฤษฎีจากการสังเกตปรากฏการณ์หรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น จากการที่ผู้วิจัยทำงานในเขตพื้นที่ที่ทำการศึกษาโดยตรง จึงได้มีโอกาสออกเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ติดตามสังเกต และสัมภาษณ์ประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านรอบเขตพื้นที่ที่ทำการศึกษา เพื่อค้นหาตัวแปร ปัจจัย หรือสิ่งที่คาดว่าจะมีผล หรือมีอิทธิพลต่อการบุกรุกหรือการไม่บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน จำนวน 6 คน แบ่งเป็น ผู้ที่บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน 3 คนและผู้ที่ไม่บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน 3 คน เพื่อสืบเสาะ หาลักษณะร่วมของคนทั้งสองกลุ่มว่าปัจจัยใดที่ทำให้คนสองกลุ่มนี้มีส่วนร่วมในการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินแตกต่างกัน

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการนำข้อสมมติฐานเชิงทฤษฎีดังกล่าวมาปรับให้เป็น

“สมมติฐานเชิงปฏิบัติการ” (Operational Hypotheses) แล้วสร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อใช้ทดสอบทฤษฎีชั่วคราวที่สร้างขึ้นกับผู้ที่อยู่อยู่ในหมู่บ้านรอบเขตพื้นที่ที่ศึกษา จำนวน 400 คน แบ่งเป็นผู้ที่บุกรุกที่ดินทำกินเขตพื้นที่ป่าไม้ และผู้ที่ไม่บุกรุกที่ดินทำกินเขตพื้นที่ป่าไม้ ในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน คือ 200 : 200 ซึ่งจะเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์เพื่อยืนยันพิสูจน์ว่า ทฤษฎีชั่วคราวข้อใดมีความถูกต้อง (Verified) และทฤษฎีชั่วคราวข้อใดถูกหักล้างว่าไม่ถูกต้อง ไม่เป็นจริง (Falsified) ก็จะถูกคัดออกไป เหลือเฉพาะข้อสมมติฐานเชิงทฤษฎีที่ตรวจสอบด้วย ข้อมูลเชิงประจักษ์แล้วพบว่า เป็นตัวแปรที่อิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าไม้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 เพื่อนำมาเป็นทฤษฎีตัวจริงที่ใช้อธิบายถึง ปรากฏการณ์การบุกรุกที่ดินทำกินเขตพื้นที่ป่าไม้

คุณลักษณะของทฤษฎีพื้นฐานหรือทฤษฎีรากหญ้า ที่ผู้วิจัยต้องการสร้างขึ้นมาในการวิจัยครั้งนี้ แนวคิดส่วนหนึ่งมาจาก สเตร्राส และ คอร์บิน (Strauss and Corbin. 1997 : 74) ซึ่งได้กล่าวถึงคุณลักษณะของทฤษฎีรากหญ้าว่าควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. สามารถที่จะนำมาใช้วิเคราะห์ และอธิบายสถานการณ์ หรือปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นได้

2. สามารถที่จะนำมาใช้ทำนาย คาดการณ์แนวโน้มของเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้

3. ทฤษฎีพื้นฐานมุ่งสร้างขึ้นมาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์มากกว่าที่จะมุ่งทดสอบ (Test) ทฤษฎีที่มีมาก่อนแล้ว

โดยแนวทางในการสร้างทฤษฎีพื้นฐานตามข้อเสนอแนะของ สเตรฐา และ คอร์บิน (Strauss and Corbin. 1997 : 88) ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างทฤษฎีพื้นฐาน หรือ ทฤษฎีรากหญ้าว่า “การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องนำมาใช้ศึกษาให้ได้ข้อมูลต่าง ๆ ที่ จะนำมาใช้ในการสร้างทฤษฎี” โดยมีแนวทางดังต่อไปนี้

1. มีความจำเป็นต้องลงไปดูข้อมูล ข้อเท็จจริงเบื้องต้นในภาคสนาม เพื่อการ ค้นหาความจริงที่ดำเนินไปในปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้สร้างทฤษฎีต้องการหา คำอธิบายปรากฏการณ์นั้น

2. ศึกษา ทบทวนองค์ความรู้และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง (Relevance of Theory) และข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด (Grounded in Data) เพื่อนำมาพัฒนาองค์ความรู้พื้นฐาน ที่จะนำมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้น

3. พิจารณาความสลับซับซ้อน (Complexity) และความหลากหลาย (Diversity) ของปรากฏการณ์ในกิจกรรมทางสังคมของกลุ่มคน
4. พิจารณาความเชื่อที่บุคคลแสดงออกในสถานการณ์ที่เป็นปัญหา
5. ศึกษาความจริงที่บุคคลปฏิบัติอย่างมีความหมาย
6. ทำความเข้าใจและนิยาม ความหมายของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศึกษาอย่างรอบคอบ ลึกซึ่งถึงปฏิสัมพันธ์ (Interactions) ของตัวแปรต่าง ๆ

สตรีาส์ แนะนำให้ใช้คำถามมาก ๆ ในการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ ตลอดจนการสังเกตอย่างลุ่มลึกเพื่อนำข้อมูลต่าง ๆ มาสร้างกรอบความคิดที่ได้จากการประมวลสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน (Conceptualizing) โดยการพยายามลด (Reducing) ตัวแปรที่คาดว่าจะไม่เกี่ยวข้องออกไป และจัดระบบระเบียบ (Elaborating) ความคิดรวบยอดต่าง ๆ ให้อยู่ในรูปของข้อสมมติฐาน (Proposition) โดยการแสดงถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของตัวแปรต่าง ๆ (Relating) ในเชิงเหตุและผล (Causal Relationship) แล้วนำมาสร้างเป็นทฤษฎีพื้นฐานขึ้นมา เพื่อใช้อธิบาย ปรากฏการณ์ต่าง ๆ (Explanation about Phenomena) โดยใช้เหตุผล (Logic) ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และคิดอย่างเป็นระบบร่วมกันในการสร้างทฤษฎีขึ้นมา (Systematic and Creative Simultaneously)

ตัวแปรและกรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน เพื่อหาตัวแปรอิสระที่มีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินที่ปรากฏในเอกสารและงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ก่อนนั้น ถือได้ว่าเป็นแนวคิดสำคัญของการสร้างทฤษฎีแบบอนุমান (Deductive) ที่ให้ความสำคัญกับทฤษฎี แนวคิด ประสบการณ์และองค์ความรู้เดิมที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงจริง ๆ นั้นมีน้อยมาก งานวิจัยเกือบทั้งหมดที่นักวิจัยสนใจศึกษาในอดีต เป็นเรื่องของพฤติกรรมขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐในด้านอื่น ๆ ดังนั้นในการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องครั้งนี้ จึงเป็นเรื่องที่มีลักษณะใกล้เคียง ติความเทียบเคียง ประกอบกับการสำรวจเบื้องต้นก่อนการวิจัย (Pre-Research) เพื่อหาเหตุและผลว่าตัวแปรเหล่านั้นน่าจะเกี่ยวข้องและน่าที่จะนำมาศึกษาถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลของการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

การกำหนดตัวแปรต่าง ๆ ในการวิจัยครั้งนี้กำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานมาจาก ทฤษฎีความขัดแย้ง ทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล (Ajzen and Fishbein. 1980 : 257) ที่เสนอ แนวคิดการทำนายพฤติกรรมผ่านความมุ่งมั่นที่จะกระทำ โดยมีทัศนคติร่วมกับปทัสถานทาง สังคม และโมเดลเพื่ออธิบายพฤติกรรมความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม (คุษฎี โยเหลา และ ประทีป จินนี. 2537 : 122) ซึ่งสร้างขึ้นจากการประมวลและสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ พฤติกรรมด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีดังต่อไปนี้

ตัวแปรอิสระที่ผู้วิจัยคาดว่าจะมีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการ ทำกิน จำนวน 25 ตัวแปร คือ 1) ความสัมพันธ์กับชุมชน 2) จำนวนแรงงานในครอบครัว 3) เพศ 4) อายุ 5) ระดับการศึกษา 6) ระยะเวลาที่อยู่ในหมู่บ้าน 7) ภูมิลำเนา 8) ขนาดที่ดิน ทำกิน 9) รายได้ครัวเรือน 10) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอาชีพ 11) การอาศัยป่าทำกิน 12) วิถีชีวิตความเป็นอยู่ 13) สำนักในความเป็นเจ้าของ 14) ความผูกพันและกตัญญูรู้คุณต่อ ป่า 15) ความเชื่อและเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่า 16) ทัศนคติต่อคุณค่าป่าและ ห่วงใยอนาคต 17) องค์กรชุมชนในรูปคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีหน้าที่อนุรักษ์ป่า 18) การ ประกอบพิธีกรรม 19) ความเป็นเอกภาพและความสามัคคีในชุมชน 20) ความเข้มแข็งของ ผู้นำและกฎระเบียบชุมชน 21) ความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 22) การยอมรับ ศรัทธาและเชื่อถือระบบราชการ 23) สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่รัฐ 24) การ ลงโทษทางกฎหมายและการสนับสนุนทางสังคม 25) การสนับสนุนจากหน่วยงานหรือ บุคคลภายนอก การได้มาของตัวแปรเหล่านี้ ได้มาจาก 3 วิธีการ ดังนี้

1. วิธีอนุมานโดยศึกษาจากการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจเบื้องต้นก่อนการวิจัย (Pre-Research) ตามวิธีอนุมานโดยการ สัมภาษณ์ เพื่อหาปัจจัยที่มีผลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อการทำกิน โดยลงภาคสนาม สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ตัวแปรที่ ผู้วิจัยได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านป่าไม้ และผู้นำชุมชน จำนวน 6 คน ประกอบด้วย

1.1 นายศศิพงษ์ เขียนนิลศิริ อดีตผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกาญจนบุรี

1.2 นายวินิจ รักชาติ อดีตผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมกาญจนบุรี

1.3 นายทินกร วุฒิจันทร์ อดีตผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมกาญจนบุรี

1.4 พ่อใหญ่แดง เสมารักษ์ อดีตพรานป่าและเป็นผู้ดูแลป่ามาตั้งแต่บรรพกาล

1.5 พ่อใหญ่สิงห์ แสงทอง พรานหมิ่นผู้ประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน

1.6 แม่ใหญ่หนู แสงทอง คณะกรรมการหมู่บ้านอนุรักษ์ป่าชุมชน

พบประเด็นเหตุปัจจัยการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ที่น่าสนใจ

ดังนี้

1. ทำการเกษตร โดยขาดการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นเหตุให้มีหนี้สินเพิ่มขึ้น ต้องขายที่ดินแล้วอพยพเข้าป่าลึกไปเรื่อย ๆ ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ เศรษฐกิจตามอุปสงค์ของตลาดในขณะนั้น ประเด็นการสัมผัสนำให้ได้ตัวแปรอิสระ คือ ระดับการศึกษา ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีทิศทางความสัมพันธ์เชิงลบ กล่าวคือ หากประชาชนมีระดับการศึกษาสูง ก็จะมีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อการทำกินต่ำ ซึ่งได้ตัวแปรระดับการศึกษา

2. การสื่อสารระหว่างรัฐบาลและประชาชน ในการกำหนดแนวเขตพื้นที่ป่า ภาครัฐกระทำไม่ชัดเจนหรือไม่กระทำเลย ทำให้เกิดความสับสนทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา บางครั้งเจ้าหน้าที่ในพื้นที่เองยังไม่สามารถชี้แนวเขตได้ถูกต้อง ทำให้ประชาชนขาดความไว้วางใจ และการเกิดมุมมองของผลประโยชน์เพื่อส่วนตนมากขึ้น สามารถบุกรุกเข้าครอบครองพื้นที่หลังการทำให้ไม่ได้ง่ายตายจากการเพิกเฉยของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ประเด็นการสัมผัสนำให้ได้ตัวแปรอิสระ คือ ความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีทิศทางความสัมพันธ์เชิงลบ กล่าวคือ หากมีความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ประชาชนมีสูงจะมีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินต่ำ ซึ่งได้ตัวแปรความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

3. ความตระหนักและความร่วมมือของประชาชนต่อการอนุรักษ์ยังมีน้อย น่าจะ เนื่องจากยังมีการลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปก่อสร้างบ้านเรือนหรือใช้สอยอื่น ๆ หรือเพื่อการเกษตรหรือการเผาพื้นที่ป่าที่มีปรากฏให้เห็นเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้การนิคมเครื่องเรือนที่ผลิตจากไม้ที่มีค่า เช่น ไม้สัก ไม้มะค่าโมง ไม้ชิงชัน ฯลฯ ทำให้ผู้ผลิตต้องเร่งหาไม้เพื่อสนองความต้องการของประชาชน ผู้ซื้อมากขึ้น ประเด็นการสัมผัสนำให้ได้ตัวแปรอิสระ คือ ความสำนึกในความเป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีทิศทางความสัมพันธ์เชิงลบ กล่าวคือ หากประชาชนมีความสำนึกในความเป็นเจ้าของสูงจะมีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินต่ำ ซึ่งได้ตัวแปรสำนึกในความเป็นเจ้าของ

4. ขายที่ดินผืนใหญ่ได้ราคาสูงกว่าปกติให้แก่นักลงทุน เพื่อตอบสนองนโยบายการท่องเที่ยวด้วยการนำไปสร้างรีสอร์ท สนามกอล์ฟสอดคล้องกับความต้องการของนายทุน ในการบุกกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ นั่น อาจเป็นไปไม่ใช่เพื่อทำเป็นที่ดินทำกิน แต่หากบุกกรุกพื้นที่ดังกล่าวเพื่อเป็นสินค้าที่มีการซื้อขายให้กับนายทุน ประเด็นการสัมภาษณ์ทำให้ได้ตัวแปรอิสระ คือ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีทิศทางความสัมพันธ์เชิงบวก กล่าวคือ หากประชาชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอกสูงจะมีการบุกกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินสูงด้วย ซึ่งได้ตัวแปรการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก

สรุปได้ว่าวิธีอนุมานโดยการสัมภาษณ์ เพื่อหาปัจจัยที่มีผลต่อการบุกกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน สามารถกำหนดตัวแปรอิสระได้ 4 ตัวแปร คือ

1. ระดับการศึกษา
2. ความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ
3. สำนึกในความเป็นเจ้าของ
4. การสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก

2. วิธีอนุมานโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ประชาชนที่บุกกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจเบื้องต้นก่อนการวิจัย (Pre-Research) ตามวิธีอนุมานโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ เพื่อหาปัจจัยที่มีผลต่อการบุกกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน โดยลงภาคสนามเมื่อมีเหตุแจ้งการบุกกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ผู้วิจัยจะลงพื้นที่สอบสวนหาข้อเท็จจริง และสัมภาษณ์ชาวบ้านที่บุกกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินอย่างไม่เป็นทางการ ประมาณ 5 คน (ไม่เปิดเผยนามเพราะคดีอยู่ในชั้นศาล) พบประเด็น เหตุปัจจัยการบุกกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินที่น่าสนใจ มีดังนี้

2.1 การไร่ที่ทำกิน ทำให้เกิดการบุกกรุกป่าไม้และที่สาธารณะ การขาดเอกสารสิทธิ์ทำให้เกษตรกรไม่มีความแน่ใจในอนาคตของตนเอง และขาดหลักฐานที่จำเป็นต้องใช้ในการกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการลงทุนใด ๆ การเช่าที่ผู้อื่นทำการเกษตรมีผลทางด้านจิตใจและด้านเศรษฐกิจของเกษตรกรเป็นอย่างยิ่ง เพราะอาจถูกขอยกเลิกการเช่า ชาติที่ทำกินหรือถูกเรียกไร่ค่าเช่าในรูปแบบต่าง ๆ ที่ทำให้เกษตรกรเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ประเด็นการสัมภาษณ์ทำให้ได้ตัวแปรอิสระ คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอาชีพ ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีทิศทางความสัมพันธ์เชิงลบ กล่าวคือ หากประชาชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอาชีพสูงจะมีการ

บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินในระดับต่ำ ซึ่งได้ตัวแปรความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอาชีพ และขนาดที่ดินทำกิน

2.2 ลักษณะของที่ดินที่ถือครองอยู่ ได้แก่ ขนาดของเนื้อที่ถือครองเล็กเกินไป จนทำให้ไม่สามารถผลิตผลผลิตได้เพียงพอกับความต้องการของครอบครัว และเหลือจำหน่ายรายได้ให้ครอบครัว ประเด็นการสัมภาษณ์ทำให้ได้ตัวแปรอิสระ คือ ขนาดที่ดินทำกินและรายได้ครัวเรือน ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีทิศทางความสัมพันธ์เชิงลบ กล่าวคือ หากประชาชนมีขนาดที่ดินทำกินมากและรายได้ครัวเรือนสูง จะมีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินในระดับต่ำ ซึ่งได้ตัวแปรขนาดที่ดินเพื่อการทำกิน

2.3 การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เช่น ประโยชน์จากไม้ คือ ความต้องการไม้เพื่อกิจการต่าง ๆ เช่น เพื่ออุตสาหกรรม เพื่อการบริโภค ทำให้ต้องลอบตัดต้นไม้ ประเด็นการสัมภาษณ์ทำให้ได้ตัวแปรอิสระ คือ การอาศัยป่าทำกิน ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีทิศทางความสัมพันธ์เชิงบวก กล่าวคือ หากประชาชนต้องอาศัยป่าทำกินสูง จะมีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินสูง ซึ่งได้ตัวแปรการอาศัยป่าทำกิน

2.4 คนที่เป็นภาระหรือแรงงานในครอบครัวเพิ่มจำนวนขึ้น จึงทำให้ความต้องการผลิตผลจากภาคเกษตรกรรมมากขึ้น ความจำเป็นที่ต้องการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น พื้นที่ป่าไม้ในเขตภูเขาจึงเป็นเป้าหมายของการขยายพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ประเด็นการสัมภาษณ์ทำให้ได้ตัวแปรอิสระ คือ จำนวนแรงงานในครอบครัว ซึ่งเป็นตัวแปรที่มีทิศทางความสัมพันธ์เชิงบวก กล่าวคือ หากคนที่เป็นภาระหรือแรงงานในครอบครัวเพิ่มจำนวนขึ้น จะมีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินสูง ซึ่งได้ตัวแปรจำนวนแรงงานในครอบครัว

สรุปได้ว่าวิธีอนุมานโดยการสัมภาษณ์ เพื่อหาปัจจัยที่มีผลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน สามารถกำหนดตัวแปรอิสระได้ 5 ตัวแปร คือ

1. ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอาชีพ
2. ขนาดที่ดินทำกิน
3. รายได้ครัวเรือน
4. การอาศัยป่าทำกิน
5. จำนวนแรงงานในครอบครัว

จากการสำรวจเบื้องต้นก่อนทำการวิจัยครั้งนี้ ทั้งโดยการสัมภาษณ์และการสังเกตนี้ จะนำมาพิจารณา ร่วมกับการทบทวนวรรณกรรมแล้วนำไปกำหนดตัวแปรเชิงเหตุต่อไป

3. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ตัวแปรอิสระที่คาดว่าจะมีอิทธิพลต่อการบูรณพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ดังนี้

3.1 ความสัมพันธ์กับชุมชน

ในการศึกษาตัวแปรความสัมพันธ์กับชุมชน มีกรอบแนวคิดว่า ความสัมพันธ์กับชุมชนสามารถสะท้อนผ่านกิจกรรมการเข้าร่วมประชุม การยอมรับจากชุมชน ในการเป็นที่ปรึกษาสอดคล้องกับการศึกษาของ สุวรรณ มาระโพธิ์ (2533 : 156) และ วุฒิชัย โสมาบุตร (2536 : 142) ที่ศึกษาการยอมรับมีความสัมพันธ์กับความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกล่าวถึงการยอมรับทางสังคมว่าเป็น องค์ประกอบหนึ่งที่บ่งบอกถึงความสามารถของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับชุมชน นอกจากนี้ การศึกษาของ ประเสริฐ ชัยพิภุต (2548 : 40) ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ ปี 2547-2548 ที่ หมู่บ้านลิซอ ปางไม้แดง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ในเรื่อง “รายงานการศึกษาวิจัย เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนกับการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา (เผ่า) ลิซอ” เพื่อศึกษา ปัญหาและความต้องการของชาวเขาโดยชาวเขา ผลการศึกษาพบว่า เทคนิคการประชุมเป็น ปัจจัยที่ทำให้ชาวเขารวมกลุ่มกันเพื่อระดมความคิดเห็นหาวิธีแก้ไขปัญหามีการร่วมทั้งการ ตัดสินใจและลงมือแก้ไขปัญหานั้น ๆ ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์กับชุมชน กริช น้อยมา (2542 : 125) ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านต่อการแก้ไข ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอชะหา จังหวัดยะลา พบว่า ความดี ในการเข้าร่วมประชุมมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ตามนัยสำคัญทางสถิติจากแนวคิดและงานวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยจึงนำมากำหนดเป็นตัวแปรในการวิจัยครั้งนี้

3.2 การอาศัยป่าทำกิน

โดยคุณค่าและการอาศัยผลิตผลจากป่า นักวิชาการหลายท่านกล่าวถึง คุณค่าหรือประโยชน์ที่ได้รับจากป่าไม้ทั้ง โดยทางตรงและทางอ้อมในแนวทางเดียวกันผู้วิจัยจึง ขอสรุปตามแนวทางของ นิวัติ เรื่องพาณิช (2537 : 22) ดังนี้ 1) ประโยชน์ทางตรงของป่า ได้แก่ เนื้อไม้ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน ทำเครื่องเรือนเครื่องใช้ เชื้อเพลิง ได้แก่ ฟืนและ

ถ่านไม้วัตถุเคมี ได้แก่ เซลลูโลสและลิกนิน อาหาร ได้แก่ ส่วนต่าง ๆ ของพืชที่นำมาเป็นอาหาร เช่น ดอก ผล ใบ เมล็ด ราก เป็นต้น ยารักษาโรค ได้แก่ สมุนไพรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในป่า ของป่า ได้แก่ ชัน น้ำมัน และยางไม้ เป็นต้น ฝาดฟอกหนังและสี พันธุ์ไม้บางชนิดที่เปลือกแก่่น หรือผลนำมาทำฝาดฟอก หนังได้ดี เช่น เปลือกก่อ โกงกาง ญูน เป็นต้น อาหารสัตว์ 2) ประโยชน์ทางอ้อม มีส่วนช่วยให้ฝนตกเพิ่มขึ้นและทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศ บรรเทาอากาศความรุนแรงของลมพายุ ป้องกันการพังทลายของดิน บรรเทาอุทกภัย ทำให้น้ำไหลอย่างสม่ำเสมอตลอดปี เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ หากบุคคลได้อาศัยป่าเป็นแหล่งทำมาหากินอาจจะเกิดความ โลกและต้องการครอบครองเป็นของตนเองได้ ดังนั้นผู้วิจัยคาดว่าตัวแปรการอาศัยป่าทำกิน น่าจะมีผลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

3.3 วิธีชีวิตความเป็นอยู่

วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นวิถีชีวิตที่สร้างขึ้นมาจากการดำเนินชีวิตที่ผสมผสานไปกับการหาอยู่หากินท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติ การตระหนักว่าวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยพึ่งพิงและผูกพันกับธรรมชาติ ทำให้คนในชุมชนสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับธรรมชาติ เมื่อชุมชนสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับธรรมชาติ รวมทั้งมีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ท่ามกลางวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน มิได้มีเฉพาะเพียงแต่คนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติเท่านั้นหากแต่ได้รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและภายนอกชุมชนด้วย และด้วยระบบความสัมพันธ์เช่นนี้เองที่คนในชุมชนได้สร้างความรู้ขึ้นจากการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับทุกสรรพสิ่ง เนื่องจากการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับระบบความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีและความสัมพันธ์ตลอดจนระบบคุณค่าต่าง ๆ ที่ยึดโยงคนในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตของชาวชนบทจึงไม่หยุดนิ่ง แต่มีพลวัตไปตามสภาพแวดล้อมเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งชาวชนบทสามารถเรียนรู้ได้ด้วยการปรับวิถีการดำรงชีวิตและการทำมาหากินเพื่อให้ดำรงอยู่ได้ท่ามกลางบริบทที่มีพลวัตเหล่านั้น การเข้าป่าแล้วได้อาหาร ถือเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงถึงความสามารถที่พิเศษสุดของมนุษย์ และเป็นความพิเศษที่เหนือกว่าสัตว์อื่น ๆ เพราะแสดงถึงจินตนาการ ภูมิปัญญา ความพากเพียรพยายาม และพลังของการถ่ายทอดความรู้ซึ่งสะสมมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษและสืบทอดต่อมาถึงลูกหลาน

3.4 ลำบากในความเป็นเจ้าของ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่สำคัญมากของประเทศ และมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพของมนุษย์ และการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ แม้ทุกคนจะเห็นเป็นทางเดียวกันว่าต้องสงวนรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของทุกคนในประเทศ แต่วิธีการดูแลรักษาและการปฏิบัติยังมีมุมมองที่แตกต่างกัน เดิมทีแนวคิดที่ว่าป่าไม้เป็นของรัฐ ดังนั้นเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องดูแลจัดการ ซึ่งรัฐก็ทำเพียงลำพังทำให้ไม่สามารถดูแลรักษาป่าไม้ได้ผล จึงส่งผลให้จำนวนพื้นที่ป่าไม้ลดลงทุกปี จากการสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ในทุกรัฐของโลกหรือของประเทศไทย ทำให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงการสูญเสียและผลที่ได้รับจากการกระทำอันนี้ ต่อมาแนวคิดในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ประชาสังคม และ สิทธิชุมชน ได้รับการยอมรับมากขึ้น จนมีการบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน พ.ศ. 2550 ก็บัญญัติเรื่องเหล่านี้ไว้ ทำให้เกิดการปรับตัวให้ประชาชนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและดูแลรักษาป่า จากเดิมที่ไม่มีการกล่าวถึงเรื่องนี้เลยในรัฐธรรมนูญ เริ่มมีมาตราเดียวในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ฉบับปัจจุบัน ให้ความสำคัญเพิ่มขึ้นเป็นหน้าที่ 12 กล่าวไว้ถึง 2 มาตรา ซึ่งแสดงว่าทุกฝ่ายตระหนักถึงการสูญเสียและผลที่ได้รับจากการกระทำอันนี้ และการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าไม้ได้รับความสนใจจากภาคราชการและเอกชน และประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่าจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้บุคคลรับรู้และตระหนักในปัญหาเกี่ยวกับป่า มีการศึกษาวิจัยที่สอดคล้องกันว่าความตระหนักของบุคคลต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทั้งการตระหนักว่าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์ หรือสิ่งนั้นเป็นปัญหา ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม จะทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับความตระหนักนั้น เช่น การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหายาเสพติด พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลสอดคล้องกันทุกงานวิจัย คือ ความตระหนักของบุคคล (ต่อศักดิ์ ปานกลิ่นพุด. 2542 : 55; กิตศักดิ์ กิจภูวาคม. 2542: 74; นิยม จินดาพันธ์. 2539 : 38; ปาน กิมปี และคณะ. 2543: 64) ดังนั้นตัวแปรความสำนึกในความเป็นเจ้าของ จึงน่าจะส่งผลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อการทำกิน

3.5 ความผูกพันและกตัญญูรู้คุณต่อป่า

จากความเชื่อว่าทัศนคติเป็นพลังสำคัญที่ผลักดันให้คนเราแสดงพฤติกรรมออกมา ทัศนคติมีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมของคนเรา แม้ว่าพฤติกรรมของคนเราจะเกิดขึ้น เนื่องจากมีปัจจัยหลายประการที่กำหนดก็ตาม แต่ทัศนคติก็เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่มี

ความสำคัญ (ชุมมาศ กัลยานมิตร. 2530 : 45) โดยทั่วไปแล้วทัศนคติมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมมาก (Martin Fisbbey, Icek Ajzen. 1975: 25) แนวคิดข้างต้นสามารถอธิบายการเกิดตัวแปรที่เริ่มต้นจากความเชื่อ เมื่อบุคคลมีความเชื่อก็จะเกิดความผูกพันและความกตัญญูรู้คุณต่อป่า ดังนั้นผู้วิจัยคาดว่าตัวแปรความผูกพันและกตัญญูรู้คุณต่อป่า มีผลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ตัวแปรเหล่านี้ผู้วิจัยได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมและการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสำรวจเบื้องต้นจากผู้ที่เกี่ยวข้อง

3.6 ความเชื่อและเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่า

ความเชื่อเป็นองค์ประกอบด้านจิตพิสัยของการเรียนรู้ของบุคคล ที่ส่งผลต่อพฤติกรรม ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพฤติกรรมมาก (Martin Fisbbey, Icek Ajzen. 1975: 25) แนวคิดข้างต้นสามารถอธิบายการเกิดตัวแปรที่เริ่มต้นจากความเชื่อและความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่าในหมู่บ้าน เมื่อบุคคลมีความเชื่อก็จะเกิดความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่า ซึ่งมีผลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ตัวแปรเหล่านี้ผู้วิจัยได้มาจากการทบทวนวรรณกรรม และการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสำรวจเบื้องต้นจากผู้ที่เกี่ยวข้อง

3.7 ทัศนคติต่อคุณค่าป่าและห่วงใยอนาคต

การเห็นคุณค่าของป่าและห่วงใยในอนาคตของลูกหลาน ในการศึกษาสาเหตุของพฤติกรรม นักจิตวิทยาได้เห็นพ้องต้องกันว่า จิตลักษณะที่จะทำนายพฤติกรรมได้อย่างแม่นยำที่สุด คือ ทัศนคติหรือความตระหนัก หรือสำนึกของบุคคลที่มีต่อพฤติกรรมนั้น ทัศนคติ (Attitude) หมายถึง จิตลักษณะที่เกิดจากการเรียนรู้ในการที่จะตอบสนองในตนเองที่แสดงว่าชอบหรือไม่ชอบสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และคงเดือน พันธุมนาวัน (2527 : 25) ได้ให้นิยามทัศนคติไว้ว่า เป็นลักษณะทางจิตประเภทหนึ่งของบุคคลอยู่ในรูปของความรู้สึกพอใจ หรือไม่พอใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความรู้สึกนี้เกิดจากความรู้เชิงประมาณค่าของบุคคลต่อสิ่งหนึ่งว่าสิ่งนั้นเป็นประโยชน์หรือมีโทษหรือไม่ มากน้อยเพียงใด พิซเบน และ เองเซน (นุชนารถ ธาดุดอง 2539 : 20-21; อ้างถึง Fishbein and Ajzen. 1975 : 336-339) แสดงความเห็นว่ทัศนคติเป็นสิ่งที่นักจิตวิทยาสังคม คิดขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือที่ใช้ทำความเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ ทั้งนี้เพราะบุคคลจะกระทำสิ่งใดโดยขึ้นอยู่กับความเชื่อ ความรู้สึกและความเข้าใจ มีผู้ที่เชื่อว่าทัศนคติเป็นจิตลักษณะที่เกิดจากการเรียนรู้ทางสังคม ตั้งแต่วัยเยาว์ที่บุคคลได้กระทำพฤติกรรมใดแล้วได้รับผลตอบแทน ต่อมาบุคคลนั้นก็คาดหวังและเชื่อว่าจะได้รับผลตอบแทนในลักษณะเดียวกันนั้นถ้าเขากระทำพฤติกรรมนั้นหรือพฤติกรรมประเภทเดียวกันนั้นอีก แต่ถ้า

บุคคลกระทำพฤติกรรมใดแล้วยังไม่ได้ผลตอบแทนหรือได้รับผลตอบแทน โดยที่เขาไม่ได้กระทำพฤติกรรมใดเลย ก็จะทำให้เขารับรู้ว่าพฤติกรรมใดหรือสิ่งใดให้ประโยชน์และอะไรให้โทษ ซึ่งมีผลทำให้เขามีทัศนคติที่ดีและไม่ดีต่อสิ่งนั้น นอกจากนี้คนเราจะมีทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว ทัศนคตินี้มีส่วนอย่างมากที่จะส่งผลให้คนเราแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา การ์ดเนอร์ ลินเชย์ และ อิลเลียส เอรอนสัน (Gardner Lindzey & Elliot Aronson, 1969 : 271) เชื่อว่าทัศนคติเป็นพลังสำคัญที่ผลักดันให้คนเราแสดงพฤติกรรมออกมา ทัศนคตินี้มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมของคนเรา แม้ว่าพฤติกรรมของคนเราจะเกิดขึ้น เนื่องจากมีปัจจัยหลายประการมากำหนดก็ตาม แต่ทัศนคติก็นับเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่มีความสำคัญ (ชุนมาศ กัลยาณมิตร, 2530 : 45) โดยทั่วไปแล้วทัศนคติมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมมาก (Martin Fisbbey & Icek Ajzen, 1975: 32) แนวคิดข้างต้นสามารถอธิบายการเกิดตัวแปรที่เริ่มต้นจากความเชื่อและความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่าในหมู่บ้าน เมื่อบุคคลมีความเชื่อก็จะเกิดความผูกพันและความกตัญญูรู้คุณต่อป่า มีความสำนึกในความเป็นเจ้าของ การเห็นคุณค่าของป่าและห่วงใยในอนาคตของลูกหลาน ดังนั้นผู้วิจัยคาดว่าตัวแปรความเชื่อและความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่าในหมู่บ้าน ความผูกพันและความกตัญญูรู้คุณที่มีต่อป่า ความสำนึกในความเป็นเจ้าของ และการเห็นคุณค่าของป่าและห่วงใยในอนาคตของลูกหลาน มีผลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ตัวแปรเหล่านี้ผู้วิจัยได้มาจากการทบทวนวรรณกรรม และการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสำรวจเบื้องต้นจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ทัศนคติต่อเรื่องการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทัศนคติต่อเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในเรื่องดังกล่าวนี้ ยัง ไม่มีผู้ทำ การศึกษาค้นคว้ามาก่อนแต่ผู้วิจัยได้นำ มาศึกษา เนื่องจากการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของรัฐ ได้ปรากฏแล้วว่าไม่สามารถดำเนินการได้ โดยปราศจากความร่วมมือจากประชาชน ดังนั้น ในปัจจุบันรัฐจึงนำ หลักการกระจายอำนาจมาเป็นนโยบายสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งยังมีความพยายามที่จะดำเนินการ โดยคำนึงถึงสิทธิของชุมชนตามวิถีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทัศนคติของประชาชนต่อเรื่องดังกล่าว ผู้วิจัยคาดว่า จะมีความสัมพันธ์หรือมีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชนด้วย นอกจากนี้ จากแนวความคิดเรื่องทัศนคติ ในการปฏิบัติหรือการแสดงพฤติกรรมที่สังเกตได้

กับทัศนคติที่ จงเจริญ เมตตา (มปป. : 118) ให้ความเห็นที่ต่างมีความสัมพันธ์กันและมีผลซึ่งกันและกัน จากแนวคิดและผลการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงคาดว่าทัศนคติต่อเรื่องการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทัศนคติต่อเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะมีความสัมพันธ์ต่อความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงนำมาสร้างเป็นสมมติฐานในการวิจัย

3.8 เพศ

ความแตกต่างทางเพศแห่งหญิง-ชาย พิจารณาได้จาก 2 ลักษณะ คือ 1) ทางกายภาพ (Sex) และ 2) เพศสภาพหญิง-ชาย (Gender) มาจากค่านิยมทางสังคมที่ผู้ชายมีบทบาทการเป็นผู้หารายได้เป็นหลักและอยู่ในพื้นที่นอกบ้านเป็นส่วนใหญ่ ทำให้มีบทบาททางสังคมสูง วิถีชีวิตจึงมีแนวโน้มเข้าไปเกี่ยวข้องกับมิติสังคมสูง ขณะที่สังคมมองว่าสตรีควรเป็นคนดูแลครอบครัวเป็นหลัก มักไม่เห็นด้วยที่สตรีเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสังคมภายนอก ดังนั้นเหตุที่ผู้วิจัยเลือกให้บทบาททางเพศเป็นตัวแปรอิสระ เป็นเพราะว่าเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้เพศชายต้องบุกรุกป่าเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวสอดคล้องกับการศึกษาของ คำรน ศรีคำไทย (2539 : 25) ที่ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชาวกะเหรี่ยงในกิจกรรมศูนย์การศึกษาเพื่อชุมชนในเขตภูเขา จังหวัดลำพูน พบว่า ชาวกะเหรี่ยงเพศชายเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมกิจกรรม ศศช. มากกว่า หรือผลการวิจัยของกรมการพัฒนาชุมชน (2519 : 33) ฉอาน วุฒนิกรมรักษา (2526 : 57) และบุญประเสริฐ แสงเดช (2540 : 90) พบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท คือ เพศชายเข้าร่วมมากกว่าเพศหญิง

จากการศึกษาสรุปได้ว่า เพศ ถือเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งต่อการเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยผลการศึกษาของหลายท่านได้ให้ข้อสรุปที่ตรงกันว่า เพศชายจะให้ความสนใจและมีความกระตือรือร้นต่อการเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าเพศหญิง โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท ดังนั้น เพศจึงเป็นอีกตัวแปรหนึ่งที่น่าสนใจในการศึกษานี้

3.9 อายุ

จากการสังเกตและวิเคราะห์ด้านอายุ ของกลุ่มผู้ไม่บุกรุกป่าเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้บุกรุกป่า มีประเด็นที่น่าสังเกตว่าอาจมีความแตกต่างกันอยู่บ้างในเรื่องของอายุ โดยกลุ่มผู้บุกรุกป่าส่วนใหญ่จะมีอายุสูงกว่า นั่นคือ มีอายุระหว่าง 48-52 ปี ขณะที่กลุ่มผู้ไม่บุกรุกป่า จะมีอายุอยู่ระหว่าง 28-40 ปี ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่ากลุ่มผู้บุกรุกป่า ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุมากกว่าต่างก็สั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ นานามากกว่าจึงมีศักยภาพและมีความเชื่อว่าตนเองเป็น

เจ้าของป่า ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดให้ อายุ เป็นตัวแปรที่คาดว่าจะมีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อการทำกิน โดยมีอิทธิพลในทางบวกกล่าวคือผู้บุกรุกป่า ที่มีอายุที่มากกว่า ย่อมหมายถึงการมีประสบการณ์ ความคิด โลกทัศน์ ความสุขุมรอบคอบ ส่งผลให้การบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน และในทางกลับกันการมีอายุที่น้อยกว่า ย่อมส่งผลให้การบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินทำได้ยากกว่า สอดคล้องกับการศึกษาของ อุบลวรรณ สืบบุคคล (2540 : 36) ได้ศึกษาปัจจัยบางประการที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่อยู่อาศัยกรณีการตั้งถิ่นฐานใหม่ของผู้มีรายได้น้อย โครงการนครบางบัว กทม.พบว่า ประชาชนผู้เข้าไปมีส่วนร่วมโครงการส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีอายุสูง เกือบ ศรีสง่า (2545 : 22) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มี ความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจการที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านของประชาชนใน เขตชนบทพื้นที่ยากจน อำเภอเกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ประชาชนที่มีอายุมากจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากกว่าประชาชนที่มีอายุน้อย ส่วน บัวพันธ์ พรรคทิง สุรัสวดี พูน ยนต์ และสุริลา ต้นชัยนันท์ (2538 : 41) ศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา อำเภอ ลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนานั้น อายุเป็นหนึ่งในลักษณะ ทางด้านบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา จากการศึกษากล่าว ได้ว่า อายุจะเป็นตัวบอกระดับความแตกต่างในความสนใจต่อการเข้ามามีบทบาทในการเข้าร่วม กิจกรรม ผู้ที่มีอายุมากจะมีประสบการณ์มากกว่าผู้ที่มีอายุน้อย ซึ่งอาจจะทำให้พิจารณาได้ว่าผู้ที่มี อายุมากจะมีความสนใจต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมมากกว่าผู้ที่มีอายุน้อย ดังนั้นผู้ศึกษาจึง ได้นำเรื่องของอายุมาเป็นตัวแปรหนึ่งในการศึกษาในครั้งนี้ เพื่อให้ทราบถึงเกณฑ์เฉลี่ยของ อายุที่มีความสัมพันธ์ต่อการเข้าร่วมกิจกรรมแก้ไขปัญหาเสพติด

3.10 ระยะเวลาที่อยู่หมู่บ้าน

มีผลการศึกษาที่สนับสนุนระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ที่ส่งผลต่อพฤติกรรม เช่นการศึกษาของ ชยานนท์ มีสติ (2543 : 47) ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การมีส่วนร่วมของผู้นำ ท้องถิ่นในการป้องกันอาชญากรรม อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี พบว่า ความคุ้นเคยพื้นที่ และระยะเวลาอยู่ในท้องถิ่นเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการป้องกัน อาชญากรรม การศึกษาของ พิบูลย์ แพนมา (2538 : 135) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาในตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ชนบท ส่วนของ อภิภรณ์ ช่างเกวียน (2540 : 91) ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ปัจจัยที่สัมพันธ์กับ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชายเลนชุมชน ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสี

เกา จังหวัดตรัง” ผลการศึกษา พบว่า ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชายเลนชุมชน การศึกษาของ อินทิตรา มณีคุณ (2540 : 87) ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในหมู่บ้านจุฬาภรณ์พัฒนา จังหวัดนราธิวาส” ผลการศึกษา พบว่า ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการ ส่วน รักษาติ วัฒนาประชากุล (2542 : 122) ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการสวนป่ากลางดง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา” ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการสวนป่ากลางดงอย่างเห็นได้ชัดคือ ระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน รองลงมา ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การได้รับข่าวสารและเพศ ตามลำดับ

จากการศึกษาดังกล่าวจะเห็นว่า ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนเป็นทั้งมีและไม่มี ความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ดังนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำเรื่องระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนมาเป็นตัวแปรหนึ่งในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

3.11 องค์กรชุมชนในรูปคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีหน้าที่อนุรักษ์ป่า

ในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผนึกกำลังของประชาชนในหมู่บ้านทุกฝ่าย ให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยใช้กลไกขององค์กรชุมชน คือคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) เป็นศูนย์กลางประสานระดมสรรพกำลังและความร่วมมือจากกลุ่มพลังมวลชนต่าง ๆ ในหมู่บ้านเป็นแกนนำประสานเชื่อมโยงให้เกิดกระบวนการ ประชาคมหมู่บ้านต่อต้านการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) เป็นองค์กรที่มีฐานกฎหมายรองรับ คือ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2457 (มาตรา 28 ตรี) และข้อบังคับกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2526 กำหนดกรอบและแนวทางปฏิบัติชัดเจน เป็นองค์กรที่มีประสิทธิภาพ มีการพัฒนาประสิทธิภาพความเข้มแข็งมาโดยลำดับ มีการบริหารงานและกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ มีผู้นำท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีผู้ทรงคุณวุฒิที่ราษฎรเลือกตั้งเป็นกรรมการ หมู่บ้าน (กม.) มีการประชุมหารือร่วมกัน วางแผนร่วมกันและมีการแบ่งภารกิจร่วมกันทำโดยแบ่งหน้าที่รับผิดชอบเป็นฝ่ายต่าง ๆ (8 ฝ่าย) แต่ละฝ่ายจะมีทีมงานของฝ่ายซึ่งประกอบด้วยคนในชุมชนที่เสียสละทำงานเพื่อส่วนร่วม ดังนั้นคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) จึงเป็นองค์กรชุมชนในหมู่บ้าน (ต้นทุนทางสังคม) ที่มีความพร้อมและเป็นกลไกสำคัญในการ

ประสานความร่วมมือ ร่วมใจ ในการป้องกันการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินใน หมู่บ้านอย่างมีประสิทธิภาพ (กรมการปกครอง, 2544 : 77)

3.12 การประกอบพิธีกรรม

ในการประกอบพิธีกรรมเป็นการนำแนวคิดจากพุทธประวัติประยุกต์เข้ากับพิธีกรรมทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน เช่น การประกอบพิธี “สืบชะตาป่า” ซึ่งมีรากฐานจากพิธีสืบชะตาบ้านและชะตาคน อันเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีคุณค่าและความหมายต่อชาวบ้าน นอกจากนี้เป็นการเรียกขวัญและกำลังใจกลับคืนมา ยังก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูล ช่วยกันแก้ปัญหา และเกิดความเลื่อมใส เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลผืนป่า หรือ “บวชป่า” ของผืนป่าแห่งตำบลศรีถ้อย เป็นมาตรการและวิธีการยับยั้งการตัดไม้ทำลายป่า โดยต้องอาศัยหลักธรรมทางพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมเข้ามาช่วย พิธี “บวชป่า” อันเป็นกุศโลบายด้านจิตวิทยา ที่ท่านพระครูมานัสฯ นำพระสงฆ์ในตำบลศรีถ้อย กลุ่มอนุรักษ์และชาวบ้าน เข้าไปในป่าเพื่อสำรวจต้นไม้ใหญ่หรือพญาไม้ที่มีอายุมากพอจะทำพิธีบวช สร้างศาลเพียงตาและเตรียมเครื่องสังเวย โดยหมอมเวทมนต์คาถาเป็นผู้ทำพิธีเชิญ เทวาอารักษ์ ผีป่า ผีเขา (ผีหกกะโล้ง) ให้รับรู้และช่วยรักษา ถ้ามีผู้ใดมาตัดไม้ทำลายป่าขอให้มันอันเป็นไป ตลอดจนบอกกล่าวแก่แม่ธรณี เสร็จแล้วให้ว่าพระสมათานศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ และเป็นพระอุปัชฌาย์ห่มผ้าให้กับต้นไม้ สวดชัยมงคลคาถา ประพรมน้ำมนต์ตามต้นไม้เพื่อเป็นสิริมงคล (พระครูมานัสที่พิทักษ์, 2551 : 28)

การประกอบพิธีกรรม จากการศึกษาของ สุรยุทธ์ หลิมตระกูล (2544 : 82) ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า พัฒนาการของการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยสะพาน เกิดจากปัจจัยที่เกี่ยวข้อง 2 ประการ ได้แก่ การต่อต้านการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากบุคคล ภายนอก และความ ต้องการรักษาทรัพยากรป่าไม้ไว้ในชุมชนเพื่อสนองความต้องการเกี่ยวกับการอุปโภคบริโภค น้ำ กระบวนการในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ในช่วงแรกใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การเคารพผู้อาวุโส และความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม การรายงานทางศึกษาของเพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2548 : 91) ได้กล่าวถึงวิธีการและขั้นตอนสำคัญของการทำป่าชุมชนตามร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ซึ่งมีตัวชี้วัดพฤติกรรม คือ 1) วัฒนธรรมความเชื่อ 2) มีกฎเกณฑ์การใช้/การอนุรักษ์ และ 3) มีกิจกรรม เช่น จัดพิธีไหว้ป่า มีการตรวจป่า ฟืนฟู ป้องกันไฟป่า แหล่งเรียนรู้ทรัพยากรป่า หรือการฟื้นฟูป่าเองยังอาจก่อให้เกิดประเพณีใหม่ๆ ขึ้นในชุมชน เช่น ชาวบ้านแม่สาใหม่ที่ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องพื้นที่ป่าฟืนฟูของหมู่บ้าน

และทุกปีเมื่อฤดูไฟป่าสิ้นสุดลง ชาวบ้านจะทำพิธีเช่น ไหว้เพื่อขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยรักษาต้นไม้ทุกต้นที่ปลูกไว้ เป็นต้น

3.13 ความเป็นเอกภาพและความสามัคคีในชุมชน

การศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของประเทศไทยในเรื่องสิทธิของชุมชน พบหลักฐานยืนยันได้ว่า ในอดีตการจัดการและการใช้ประโยชน์จาก ป่า น้ำ และดิน เป็นเรื่องที่รัฐปล่อยให้ชุมชนในแต่ละท้องถิ่นเป็นผู้จัดการ ใช้ประโยชน์และรักษาทรัพยากรกันเอง โดยรัฐสนับสนุนและให้แรงจูงใจในการบุกเบิกป่าเพื่อนำที่ดินมาทำกิน อันเป็นการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับทรัพยากรที่ว่างเปล่านั้น รัฐจะเข้าไปเกี่ยวข้องก็เพียง 3 ทาง คือ ประการแรก เพื่อเก็บภาษีอากรจากการทำกินเป็นอากรค่านา อากรสวน ฯลฯ โดยรัฐจะยกเว้นไม่เก็บภาษีในช่วงแรกที่ราษฎรบุกเบิกที่ดิน ประการที่สอง คือ เมื่อราษฎรพิพาทแย่งที่ทำกิน รัฐจะลงไปตัดสินข้อพิพาทให้ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย ประการสุดท้ายคือ การบังคับเวนคืน หากรัฐต้องการเอาที่ดินมาทำสาธารณประโยชน์อื่น ๆ เช่น ขุดคลองส่งน้ำ ด้วยเหตุนี้ชุมชนท้องถิ่นในแต่ละที่จึงจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่า น้ำ และที่ดินกันเองเป็นหลัก จนเกิดเป็นจารีตประเพณีของชุมชนขึ้นมากมาย ซึ่งความเป็นจารีตนี้ทำให้เกิดความเป็นเอกภาพและความสามัคคีในชุมชน

3.14 ความเข้มแข็งของผู้นำและกฎระเบียบชุมชน

คนชนบท มักจะมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาป่าและทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษา เศรษฐกิจสังคมของป่าชุมชนในประเทศไทย พบว่าชุมชนชนบทโดยเฉลี่ยมีสัดส่วนของคนพึ่งพาป่ามากกว่าร้อยละ 50 โดยเฉพาะในเรื่องอาหาร การกำหนดพื้นที่ป่าตลอดจนคุ้มครองรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน เป็นวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นซึ่งถือปฏิบัติมานานจนเป็นที่ยอมรับกันในสังคม ชุมชนเคารพกฎกติกาในชุมชนและระหว่างชุมชน โดยมีผู้อาวุโสและผู้นำเป็นผู้พิทักษ์คุ้มครองกฎ ความยั่งยืนของป่าสะท้อนความเข้มแข็งของผู้นำและกฎระเบียบชุมชน งานวิจัยป่าชุมชนกว่าสองทศวรรษก็ยืนยันว่าชุมชนรักษาป่ามานาน ความสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนกับเศรษฐกิจสังคม จากงานวิจัยหลายชิ้นสรุปตรงกันว่าชุมชนชนบทโดยเฉลี่ยมีสัดส่วนของคนพึ่งพาป่ามากกว่า ร้อยละ 50 โดยเฉพาะในเรื่องอาหาร ยา และผลิตผลจากป่าที่เป็นรายได้เสริม จากผลการศึกษาของ สุรยุทธ หลิมตระกูล (2544 : 83) ที่พบว่า เมื่อมีการบุกรุกจากบุคคลภายนอก ชุมชนได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการรักษาป่า โดยการจัดตั้งองค์กรชุมชนรักษาป่านำไปสู่ความเป็นประชาคมที่เข้มแข็งในที่สุด ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มี 3 ประการ ได้แก่ การมีผู้นำที่

จริงใจและเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม การที่ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้สูง และการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

3.15 การยอมรับ ศรัทธาและเชื่อถือระบบราชการ

การยอมรับ ศรัทธาและเชื่อถือในระบบราชการ หากประชาชนมีน้อยจะเป็นความขัดแย้ง เป็นการต่อสู้อันตรายระหว่างผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อยกับผลประโยชน์ที่รัฐบาลอ้างว่าเป็นการพัฒนาของชาติ การศึกษาของสถาบันพระปกเกล้าใน ปี 2546 และ 2547 กล่าวถึงประเด็นความขัดแย้ง (สมชัย จิตสุชน, ธิดา อินทร โขติ และชัยสิทธิ์ อนุชิตวรวงศ์. 2548 : 24) ดังนี้ 1) การสื่อสารระหว่างรัฐบาลและประชาชน โดยทั่วไปพบว่ารัฐบาลมีการสื่อสารกับประชาชนในลักษณะของการประชาสัมพันธ์ เช่น การให้ข้อเท็จจริงถึงผลดีผลเสียและการพาไปศึกษาดูงานนั้นยังไม่ใช้การปรึกษาหารือสองทาง รัฐบาลได้แจ้งประชาชนให้ทราบถึงปฏิบัติการที่รัฐบาลวางแผนและตัดสินใจดำเนินการแล้ว ประชาชนไม่มีทางเลือกและต้องยอมรับการตัดสินใจ ถึงแม้จะมีความพยายามในการทำประชาพิจารณ์แต่ยังคงมีลักษณะการสื่อสารแบบชี้หน้าให้ยอมรับโครงการที่เกิดขึ้นแล้ว การสื่อสารเช่นนี้จึงไม่เหมาะสมเพราะประชาชนไม่มีส่วนร่วมกัน 2) การขาดความไว้วางใจ ประชาชนที่คัดค้านโครงการที่ก่อให้เกิดปัญหาไว้วางใจรัฐบาล เพราะมีความเหลื่อมล้ำในขั้นตอนการพัฒนาโครงการ ซึ่งขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะเรื่องเส้นทางวางท่อและจุดที่ตั้งท่อถ้าชนบท ซึ่งเดิมมีการรื้อกล้าที่ดินสาธารณประโยชน์โคกชายทะเลของ ต. ตลิ่งชัน อันเป็นสาเหตุหนึ่งของการคัดค้านโครงการ และรัฐบาลได้จัดการกับปัญหานี้โดยการย้ายจุดวางท่อขึ้นฝั่งไปเป็นที่บริเวณบ้านโนไร่ ต. สะกอม เป็นจุดที่บริษัท ปตท. สามารถซื้อที่ดินได้ตามความเหมาะสมของเงินทุน และไม่ต้องเสียเวลาประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (EIA) อีกครั้งเพราะอยู่ห่างจากจุดเดิมไม่เกิน 5 ก.ม. 3) มุมมองของผลประโยชน์ที่ต่างกัน เป็นความแตกต่างของมุมมองระหว่างผลประโยชน์ของชนบทกับผลประโยชน์ประเทศและความเป็นสากลมุ่งสู่อนาคตของสังคมเมือง ผู้สนับสนุนอ้างว่าโครงการเป็นการสร้างโอกาสการมีงานทำและรายได้ของท้องถิ่นในอนาคต แต่ฝ่ายต่อต้านท่อก๊าซมองว่าเป็นการคุกคามของทุนนิยมสมัยใหม่ที่ถือว่าเป็นการรื้อกล้าต่อวิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองด้วยอาชีพการทำประมงขนาดเล็ก และการเลี้ยงนกเขาชวา ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชน มุมมองเหล่านี้นำมาสู่ความขัดแย้งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เพราะเป็นเรื่องของผลประโยชน์ส่วนบุคคลที่ได้รับผลกระทบต่อการทำมาหากินและวิถีชีวิต 4) การมีส่วนร่วมของประชาชน ประเด็นความขัดแย้งจากการประชาสัมพันธ์มีส่วนร่วม ที่จะกำหนดจุดเริ่มต้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใด และรูปแบบการประชาสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมควรเป็น

อย่างไร (How To) นอกจากนั้น ยังพบว่ากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาพื้นที่ไม่ได้ระบุกระบวนการอุทธรณ์ไว้ ในขณะที่ฝ่ายรัฐบาลไม่มีความพยายามที่จะทำให้ฝ่ายที่ได้รับผลกระทบได้รับทราบกระบวนการร้องเรียน หรือ โอกาสที่จะได้รับการชดเชยตามกระบวนการยุติธรรม ข้อสังเกตเกี่ยวกับโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย นั่นคือ หน่วยงานของรัฐไม่สามารถทำความเข้าใจกับประชาชนในพื้นที่ตั้งแต่ต้น แม้จะมีความพยายามในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2541 ทำให้ประชาชนเกิดความไม่ไว้วางใจภาครัฐ และนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงในการจัดทำประชาพิจารณ์

3.17 สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่รัฐ

เป็นลักษณะที่ได้รับจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Endogeneous Factors) เช่น ความร่วมมือ การรู้จักประสานงานกัน ความสามัคคี ฯลฯ รวมทั้งลักษณะที่ไม่มีคุณค่า เช่น ความไม่รู้จักพอ (Satiation) ความเหนียวล้ำ หรือความไม่เข้ากันไม่ได้ (Incompatible response) มีทฤษฎีพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือ FIRO (Fundamental Interpersonal Relations Orientations) ของ ชุนซ์ (Schutz) ทฤษฎีนี้จะพิจารณาพฤติกรรมระหว่างบุคคลที่พยายามปรับตัวเข้าหากัน โดยเชื่อว่าคนทุกคนจะมีลักษณะเฉพาะในการปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นความต้องการที่จะมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นมี 3 ลักษณะ คือ 1) ความต้องการเชื่อมโยงกับผู้อื่น (Inclusion) ได้แก่ ความต้องการอยู่ร่วมกับผู้อื่น (Togetherness) ซึ่งบุคคลพยายามจะแสดงออกเพื่อให้เกิดชื่อเสียง (Prominence) การเป็นที่ยอมรับนับถือ (Recognition) และความมีเกียรติ (Prestige) 2) ความต้องการในการควบคุม (Control) หมายถึง กระบวนการที่บุคคลตัดสินใจเพื่อจะมีอิทธิพล (Authority) มีอำนาจ (Power) หรือความต้องการจะควบคุมผู้อื่น ซึ่งอาจจะแสดงออกมาในสองลักษณะ คือ การควบคุมผู้อื่น หรือการถูกผู้อื่นควบคุม 3) ความต้องการเป็นที่รักใคร่ของผู้อื่น (Affection) หมายถึง ความรู้สึกและอารมณ์ส่วนตัวที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลสองคน เช่น ความรัก ความเป็นมิตร การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การสร้างความผูกพันทางอารมณ์ เพื่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมต่อกันเมื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กัน แต่ละคนจะแสดงพฤติกรรมและความต้องการเฉพาะตนซึ่งพัฒนาขึ้นจากการได้รับการสนองความต้องการในวัยเด็ก ความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มอาจเป็นในลักษณะที่เข้ากันได้ (Compatibility) หรือเข้ากันไม่ได้ (Incompatibility) ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบุคคลที่สัมพันธ์กันและลักษณะในการแสดงความสัมพันธ์กัน เป็นสำคัญ มีการศึกษาวิจัยที่สนับสนุนตัวแปรความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น การวิจัยของ อนุภาพ ธีรลาภ (2528 : 77) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์เชิงสมมุติฐาน การมีส่วนร่วม

ของประชาชนในการพัฒนาชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เป็นปัจจัยที่มีผลกระทบและกระตุ้นก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทที่สำคัญ ส่วนการศึกษาของ กริช น้อยผา (2542 : 93) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านต่อการแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอยะหา จังหวัดยะลา พบว่า อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ต่อปี ระยะเวลาการเป็นกรรมการหมู่บ้าน การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ การฝึกอบรม ความปลอดภัยในการให้ข่าวสารกับเจ้าหน้าที่และการมีทัศนคติต่อเจ้าหน้าที่และความถี่ในการเข้าร่วมประชุมที่แตกต่างกันจะมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ $P < 0.05$ ส่วนการศึกษาของ เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี, (2536 : 74) เรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลสหกรณ์นิคม อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ หรือผู้นำท้องถิ่น ไม่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนา การศึกษาที่ขัดแย้ง ผลการศึกษาของ กาญจน์ บุรณรักษ์ (2531 : 96) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวกระเหรี่ยงในจังหวัดกาญจนบุรี พบว่า ความถี่ในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติของชาวกระเหรี่ยง การศึกษาของ จรรยา สระมัจฉา (2539: 6) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดบนพื้นที่สูงของอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน : กรณีศึกษาพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ กิ่งอำเภอแม่วาง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เจ้าหน้าที่มูลนิธิโครงการหลวง เป็นผู้มีบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาชี้แนะประสานงาน ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน ในภารกิจป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดได้อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด การศึกษาของ อารยา รัตนกิจ (2526 : 55) ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในกิจกรรมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า (1) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์พัฒนา เด็กเล็ก ได้แก่ รายได้ การเป็นผู้นำ การเป็นสมาชิกกลุ่มสังคม ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของศูนย์และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ (2) ปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์พัฒนา เด็กเล็ก ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา ความคาดหวังในผลประโยชน์ การศึกษาของ เรื่องโรจน์ จอมสืบ (2534 : 92) ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานอาสาพัฒนาชุมชนของอาสาพัฒนาชุมชนดีเด่น ปี 2531 พบว่า การติดต่อสื่อสารและการได้รับคำตอบแทน มี

ความสัมพันธ์ในทางบวกกับการปฏิบัติงานอาสาพัฒนาชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน การสนับสนุนของเจ้าหน้าที่และการสนับสนุนของผู้นำท้องถิ่น ไม่มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการปฏิบัติงานอาสาพัฒนาชุมชนของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนดีเด่น และการศึกษาของ สุริมาตรี วรรณสุข (2537: 84) ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มอาสาสมัคร ประชาสงเคราะห์ พบว่า ปัจจัยด้านจำนวนรุ่น ความหลากหลายในอาชีพและการสนับสนุนจากราชการมีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มอาสาสมัครประชาสงเคราะห์

จากผลการศึกษาและงานวิจัยที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐ มีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

3.18 การลงโทษทางกฎหมายและการสนับสนุนทางสังคม

ตัวแปรด้านภาครัฐ-เอกชนที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายหรือนโยบายกับการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ จากการที่ป่าไม้ถูกทำลายไปจำนวนมาก จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพภูมิอากาศไปทั่วโลกรวมทั้งความสมดุลในแง่ดินด้วย ดังนั้นการฟื้นฟูสภาพป่าไม้จึงต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน ซึ่งมีแนวทางในการกำหนดแนวนโยบายด้านการจัดการป่าไม้ คือ นโยบายด้านการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ นโยบายด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เกี่ยวกับงานป้องกันรักษาป่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสันถนาการ นโยบายด้านการจัดการที่ดินทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ในท้องถิ่น นโยบายด้านการพัฒนาป่าไม้ เช่น การทำไม้และการเก็บหาของป่า การปลูก และการบำรุงป่าไม้ การค้นคว้าวิจัย และด้านการศึกษาอบรมไม้ และนโยบายการบริหารทั่วไป จากนโยบายดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาติให้ได้รับผลประโยชน์ทั้งทางด้านอนุรักษ์และด้านเศรษฐกิจอย่างผสมผสานกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติ และมีทรัพยากรป่าไม้ไว้ใช้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต สอดคล้องกับการศึกษาของ อานุภาพ นุ่นสง (2551: 2; www.newspnn.com.) ที่ศึกษาปัจจัยเชิงเหตุในการบุกรุกพื้นที่ป่า พบว่า 1) นโยบายและการขยายตัวของตลาดพืชเชิงเดี่ยว กระแสพืชพลังงานทดแทนกำลังได้รับความนิยม โดยภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว อาทิ ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง และปาล์มน้ำมัน ที่มีบริษัทเอกชนใหญ่โดยเฉพาะบริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์ หรือซีพีให้ความสนใจและร่วมมือ การปลูกพืชเชิงเดี่ยว 2) การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกของชาวบ้าน ผลจากการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมักเกิดขึ้นควบคู่กับการหายไปของพื้นที่ป่าเสมอ ปัญหาดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาตามมาทั้งป่าถูกทำลาย ดินเสื่อมสภาพ

มีสารเคมีตกค้าง 3) การใช้กฎหมายแห่งรัฐเป็นกลไกการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลกระทบเพราะการพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ที่ภาครัฐใช้อำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้กฎหมายแห่งรัฐเป็นกลไกในการเข้ามาแทรกแซงสิทธิ ระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยจารีตประเพณีท้องถิ่น

3.19 การสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก

การได้รับสนับสนุนจากเอกชนในด้านงบประมาณ ความรู้วิชาการ หรือ การฝึกอบรม และการศึกษาดูงาน มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาของ เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง และคณะ (2530 : 154-161) พบว่า ส่วนหนึ่งที่ทำให้สภาพแวดล้อมมีศักยภาพไม่เพียงพอที่จะบริหารงานพัฒนาได้ด้วยตนเอง เพราะไม่มีเครื่องมือ อุปกรณ์ในการดำเนินงาน และสุวรรณ มาระโพธิ์ (2535 : 81) พบว่า การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐและเอกชน มีผลต่อความสามารถในการทำงาน สอดคล้องกับ ผลการศึกษาของ วรเชษฐ์ ม่วงมุกข์ (2548 : 201) ที่ศึกษาการพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชนในการเป็นวิทยากรเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ ตำบลกลางดง อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย ผลการวิจัยพบว่า 1) สาเหตุของการบุกรุกแผ้วถางป่า การลักลอบตัดไม้ การลักลอบหาของป่าในพื้นที่ ตำบลกลางดง อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย เกิดจากประชากรในตำบลต้องการมีพื้นที่ทำกิน ต้องการนำไม้ไปทำประโยชน์ เพื่อหารายได้ และเพื่ออุปโภค บริโภค โดยขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายป่าไม้ และคุณสมบัติของป่าไม้ จึงขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ 2) ความรู้และความสามารถของกลุ่มตัวอย่างหลังจากเข้ารับการอบรมตาม โครงการการพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชนในการเป็นวิทยากรเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้หลังการฝึกอบรม พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมทุกคนมีความรู้ ความสามารถมากขึ้นทุกคน และมีความพร้อมที่จะเป็นวิทยากรเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่า 3) การปฏิบัติหน้าที่ของวิทยากรเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ตาม โครงการฝึกอบรมประชากรเป็น วิทยากรเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ พบว่า คดีที่เกี่ยวกับการบุกรุกแผ้วถางป่า การลักลอบตัดไม้ การลักลอบหาของป่า หลังการทำกิจกรรมมีจำนวนลดลง มีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ โดยเฉพาะ การบุกรุกแผ้วถางป่า และคดีลักลอบตัดไม้ไม่มีคดีเกิดขึ้นอีกจึงนับได้ว่าการจัดโครงการ ฝึกอบรมได้ผลสำเร็จ เป็นไปตามสมมุติฐานในการวิจัย คือ ผู้เข้ารับการอบรมทุกคนมีความรู้ และความสามารถพร้อมที่จะเป็นวิทยากรเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ และมีส่วนทำให้ประชากร ในพื้นที่ตำบลกลางดง อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย มีจิตสำนึกและร่วมกันอนุรักษ์พื้นที่ป่า ไม้ในชุมชนมากขึ้น และสามารถหยุดยั้งการบุกรุกทำลายป่าได้

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน เพื่อหาตัวแปรอิสระที่มีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน สรุปตามตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ปัจจัยที่เป็นตัวแปรอิสระในงานวิจัยครั้งนี้ และที่มาของตัวแปรอิสระ

ปัจจัย/ตัวแปร	วิธีการได้มาของตัวแปร
1. ปัจจัยด้านประชากร	
ตัวแปรที่ 1 ความสัมพันธ์กับชุมชน	1.1 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัย
ตัวแปรที่ 2 จำนวนแรงงานในครอบครัว	1.2 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัยและอุปมาน โดยสังเกต/สัมภาษณ์ในการสำรวจเบื้องต้นก่อนวิจัย
2. ปัจจัยด้านชีวสังคม	
ตัวแปรที่ 3 เพศ	2.1 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัยและอุปมาน โดยสังเกตในการสำรวจเบื้องต้นก่อนวิจัย
ตัวแปรที่ 4 อายุ	2.2 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัย
ตัวแปรที่ 5 ระดับการศึกษา	2.3 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัย
ตัวแปรที่ 6 ภูมิถิ่น	2.4 วิธีอนุมาน โดยขอคำปรึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยเกี่ยวกับป่าไม้
ตัวแปรที่ 7 ระยะเวลาที่อาศัยในหมู่บ้าน	2.5 วิธีอุปมาน โดยสังเกต/สัมภาษณ์
3. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม	
ตัวแปรที่ 8 ขนาดที่ดินทำกิน	3.1 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัยและอุปมาน โดยสังเกต/สัมภาษณ์ในการสำรวจเบื้องต้นก่อนวิจัย
ตัวแปรที่ 9 รายได้ของครัวเรือน	3.2 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัยและสัมภาษณ์
ตัวแปรที่ 10 ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอาชีพ	3.3 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัยและสัมภาษณ์
ตัวแปรที่ 11 การอาศัยป่าทำกิน	3.4 วิธีอนุมาน โดยขอคำปรึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยเกี่ยวกับป่าไม้
ตัวแปรที่ 12 วิถีชีวิตความเป็นอยู่	3.5 วิธีอุปมาน โดยสังเกต/สัมภาษณ์
4. ปัจจัยด้านจิตวิทยา	
ตัวแปรที่ 13 ความสำนึกในความเป็นเจ้าของ	4.1 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัย
ตัวแปรที่ 14 ความผูกพันและความกตัญญูรู้คุณที่มีต่อป่า	4.2 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัยและอุปมาน โดยสังเกต/สัมภาษณ์ในการสำรวจเบื้องต้นก่อนวิจัย

ปัจจัย/ตัวแปร	วิธีการได้มาของตัวแปร
ตัวแปรที่ 15 ความเชื่อและความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่าในหมู่บ้าน	4.3 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัย
ตัวแปรที่ 16 ทักษะติดต่อลูกค้าของป่าและห่วงใยในอนาคต	4.4 วิธีอนุมาน โดยขอคำปรึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยเกี่ยวกับป่าไม้
5. ปัจจัยด้านชุมชน	
ตัวแปรที่ 17 องค์กรชุมชนในรูปคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีหน้าที่อนุรักษ์ป่า	5.1 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัยและอุปมา โดยสังเกต/สัมภาษณ์ในการสำรวจเบื้องต้นก่อนวิจัย
ตัวแปรที่ 18 การประกอบพิธีกรรม	5.2 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัย
ตัวแปรที่ 19 ความเป็นเอกภาพและความรักสามัคคีภายในชุมชน	5.3 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัย
ตัวแปรที่ 20 ความเข้มแข็งของผู้นำและกฎระเบียบของชุมชน	5.4 วิธีอนุมาน โดยขอคำปรึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยเกี่ยวกับป่าไม้
6. ปัจจัยด้านภาครัฐ-เอกชน	
ตัวแปรที่ 21 ความชัดเจนในการปักเขตแดนพื้นที่ของเจ้าหน้าที่	6.1 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัยและอุปมา โดยสังเกต/สัมภาษณ์ในการสำรวจเบื้องต้นก่อนวิจัย
ตัวแปรที่ 22 การยอมรับ ศรัทธาและเชื่อถือในระบบราชการ	6.2 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัย
ตัวแปรที่ 23 สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง	6.3 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัย
ตัวแปรที่ 24 การกำหนดทางกฎหมาย นโยบาย และการสนับสนุนทางสังคม	6.4 วิธีอนุมาน โดยขอคำปรึกษาจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยเกี่ยวกับป่าไม้
ตัวแปรที่ 25 ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก	6.5 วิธีอนุมาน โดยศึกษาจากเอกสาร/งานวิจัย

จากตารางที่ 4 นำมาสังเคราะห์กรอบแนวคิดทฤษฎี (Theoretical Conceptual Framework) ตามกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

4. กรอบแนวคิดการวิจัย

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่มีทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตามและกรอบแนวคิดแผนภาพที่ 4 ดังนี้

ทิศทางความสัมพันธ์ทางลบ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ไปในทิศทางตรงกันข้าม กล่าวคือ หากตัวแปรหนึ่งสูงอีกตัวแปรหนึ่งจะต่ำ ตัวแปรที่มีทิศทางทางลบ มี 19 ตัวแปร ดังแผนภูมิที่ 4

ทิศทางความสัมพันธ์ทางบวก ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ หากตัวแปรหนึ่งสูงอีกตัวแปรหนึ่งจะสูงด้วย ตัวแปรที่มีทิศทางทางบวกมี 6 ตัวแปร ดังแผนภูมิที่ 4

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แผนภาพที่ 4 กรอบแนวคิดการวิจัย